

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ДНІПРОПЕТРОВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ

В. А. Бідняк, Г. С. Бідняк, К. О. Чаплинський

**ТЕОРЕТИЧНІ, ПРАВОВІ
ТА ПРАКСЕОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ
ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ
ЗНАТЬ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ
ЗЛОЧИНІВ, ПОВ'ЯЗАНИХ
ІЗ ДЕРЖАВНИМ ФІНАНСУВАННЯМ
В ГАЛУЗІ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я**

Монографія

Видавничий дім
«Гельветика»
2021

Автори:

Бідняк Валентин Анатолійович, старший оперуповноважений УСР в Дніпропетровській області ДСР НП України, кандидат юридичних наук;

Бідняк Ганна Сергіївна, доцент кафедри криміналістики та домедичної підготовки Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент;

Чаплинський Костянтин Олександрович, завідувач кафедри криміналістики та домедичної підготовки Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор

Рецензенти:

Кириченко О. В., ректор Дніпропетровського гуманітарного університету, доктор юридичних наук, професор;

Тертишник В. М., професор кафедри кримінально-правових дисциплін (Академія митної справи та фінансів), доктор юридичних наук, професор;

Коротаєв В. М., директор Дніпропетровського НДЕКЦ МВС України, кандидат юридичних наук

Ухвалено до друку Вченою радою
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ
(протокол № 8 від 29.04.2021 р.)

Бідняк В. А.

Б11 Теоретичні, правові та праксеологічні засади використання спеціальних знань під час розслідування злочинів, пов'язаних із державним фінансуванням в галузі охорони здоров'я : монографія / В. А. Бідняк, Г. С. Бідняк, К. О. Чаплинський. – Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2021. – 206 с.

ISBN 978-966-992-640-1

В монографії з урахуванням сучасного стану розвитку криміналістичної науки та правоохоронної практики досліджено концептуальні положення використання спеціальних знань при розслідуванні злочинів, пов'язаних із державним фінансуванням в галузі охорони здоров'я. Розкрито поняття способів вчинення зазначених злочинів та надано їх класифікацію. Досліджено дефініцію спеціальних знань, форми та коло суб'єктів їх використання, слідову картину вчинення злочинів, пов'язаних із державним фінансуванням в галузі охорони здоров'я. Окреслено проблемні питання, пов'язані з участю спеціаліста при проведенні окремих процесуальних дій під час розслідування злочинів даної категорії. У роботі зазначаються особливості призначення та проведення окремих класів судових експертиз, зокрема, економічної, товарознавчої, почеркознавчої експертиз, технічної експертизи документів та інших, доцільність призначення комплексних експертиз.

Для науковців, викладачів, ад'юнктів та аспірантів, курсантів, студентів та слухачів вищих юридичних навчальних закладів юридичного профілю, працівників Національної поліції, прокуратури, Служби безпеки України, адвокатури, а також усіх тих, хто виявляє інтерес до юридичної науки.

УДК 343.985:343.53

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ	5
ПЕРЕДМОВА	6
РОЗДІЛ 1	
КРИМІНАЛІСТИЧНИЙ АНАЛІЗ ЗЛОЧИНІВ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ ДЕРЖАВНИМ ФІНАНСУВАННЯМ ГАЛУЗІ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я	10
1.1. Сутність злочинів, пов'язаних із незаконним використанням бюджетних коштів у сфері охорони здоров'я, та стан розробленості проблеми	10
1.2. Способи вчинення злочинів, пов'язаних із державним фінансуванням галузі охорони здоров'я	25
1.3. Слідова картина злочину	44
РОЗДІЛ 2	
ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАТЬ ПІД ЧАС ЗБИРАННЯ СЛІДІВ ЗЛОЧИНІВ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ ДЕРЖАВНИМ ФІНАНСУВАННЯМ ГАЛУЗІ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я	55
2.1. Поняття, форми, види та суб'єкти використання спеціальних знань	55
2.2. Форми державного фінансового контролю при розслідуванні злочинів	75
2.3. Участь спеціаліста в окремих процесуальних діях	84
РОЗДІЛ 3	
ВИКОРИСТАННЯ СУДОВИХ ЕКСПЕРТИЗ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ ЗЛОЧИНІВ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ ДЕРЖАВНИМ ФІНАНСУВАННЯМ ГАЛУЗІ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я	105
3.1. Особливості призначення й проведення економічних та товарознавчих експертиз	105

3.2. Особливості призначення й проведення почеркознавчої експертизи та технічної експертизи документів	115
3.3. Особливості призначення та проведення інших видів судово-експертних досліджень. Оцінка висновку експерта	132
ВИСНОВКИ	152
БІБЛОГРАФІЧНІ ПОСИЛАННЯ	160
ДОДАТКИ	184

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

- АРМА – Національне агенство України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів
- ГУНП – Головне Управління Національної поліції
- ДНДЕКЦ – Державний науково-дослідний експертно-криміналістичний центр
- ЄРДР – Єдиний реєстр досудових розслідувань
- КК – Кримінальний кодекс
- КПК – Кримінальний процесуальний кодекс
- МВС – Міністерство внутрішніх справ
- МОЗ – Міністерство охорони здоров'я
- НДЕКЦ – Науково-дослідний експертно-криміналістичний центр
- НСРД – Негласні слідчі (розшукові) дії
- НСЗУ – Національна служба здоров'я України
- ОМП – Огляд місця події
- СОГ – Слідчо-оперативна група
- СРД – Слідчі (розшукові) дії
- НСРД – Негласні слідчі (розшукові) дії
- УЗЕ – Управління захисту економіки

ПЕРЕДМОВА

Державні трансформації, які відбуваються у соціально-економічній сфері, насамперед вплинули на галузь охорони здоров'я. Високий рівень захворювань, інвалідності населення поряд із низьким рівнем медичного обслуговування та невідповідною кількістю сучасного обладнання вимагають кардинальних змін. Розподіл державних коштів за моделлю М. О. Семашко виявився неефективним та потребував медичної реформи задля наближення до європейських стандартів. Впроваджена у 2018 році нова система забезпечення охорони здоров'я населення, з одного боку, змінила механізм бюджетного фінансування, з іншого – сприяла утворенню нових злочинних схем. Щороку держава забезпечує бюджетне фінансування галузі охорони здоров'я за прийнятими бюджетними програмами. Так, Законом України «Про Державний бюджет України на 2020 рік» заплановано видатки на МОЗ України – 115 889 937 200 грн, зокрема на забезпечення медичних заходів окремих державних програм та комплексних заходів програмного характеру – 8 071 917 500 грн, лікування громадян України за кордоном – 1 089 948 900 грн, громадського здоров'я та заходів боротьби з епідеміями – 3 721 399 200 грн тощо. Водночас додаткове співфінансування з місцевих бюджетів, різноманітних фондів, позик міжнародних банків, благодійних внесків сумарно збільшує обсяг виділених коштів на зазначену галузь, що підвищує масштабність піднятої проблематики, привертає увагу правопорушників та збільшує кількість злочинних проявів. Статистичні дані Генеральної прокуратури України щодо стану злочинності в Україні вказують, що у 2016 р. обліковано кримінальних правопорушень, вчинених з використанням бюджетних коштів – 2129, 2017 р. – 3049, 2018 р. – 2779, 2019 р. – 2316, 2020 р. – 2749.

Стосовно бюджетних злочинів у галузі охорони здоров'я офіційної статистики не ведеться, проте аналіз судово-слідчої

практики та результати інтерв'ювання працівників правоохоронних органів свідчать про активне зростання злочинності у зазначеному напрямі. В нинішніх умовах ситуація дедалі більше загострюється у межах Всесвітньої пандемії внаслідок поширення коронавірусу і хвороб, спричинених ним, «Severe Acute Respiratory Syndrome Coronavirus 2» (SARS-CoV-2) і «Coronavirus disease» (Covid-2019). Зокрема, спрощення процедури торгів збільшило кількість випадків безпідставного завищення цін виробниками і постачальниками на вироби медичного призначення, медичне обладнання, засоби індивідуального захисту тощо. Набули поширення випадки нелегальної торгівлі ліками, дезінфікуючими засобами для рук та приміщень, медичними масками, рукавичками тощо. Незважаючи на законодавче обмеження щодо експорту товарів протиепідемічного призначення на період всесвітньої пандемії, збільшилися факти незаконного вивезення зазначеної групи товарів за кордон, що обумовлює його значний дефіцит в Україні. Широта предмета дослідження підтверджується, з одного боку, кваліфікацією за численними складами злочинів (привласнення, розтрата бюджетних коштів або заволодіння ними, їх нецільове використання, підrobка документів, зловживання службовим становищем, службова недбалість тощо), з іншого – охоплює не тільки медицину, а й будівництво, публічні закупівлі, ведення фінансових обліків, забезпечення енергоносіями тощо. Зазначене свідчить, що для викриття злочинів цієї категорії правоохоронним органам необхідний комплексний підхід та використання спеціальних знань у різних галузях.

Науковим базисом монографічного дослідження слугували фундаментальні праці відомих учених, а саме: Л. Ю. Ароцкера, В. П. Бахіна, В. Д. Берназа, Р. С. Белкіна, А. І. Вінберга, А. Ф. Волобуєва, В. А. Журавля, Н. І. Клименко, А. М. Кислого, В. Я. Колдіна, О. Н. Колесніченка, В. О. Коновалової, С. М. Князева, В. Г. Лукашевича, Є. Д. Лук'янчикова, В. Л. Ортинського, М. В. Салтєвського, В. В. Тіщенко, К. О. Чаплинського, Ю. М. Черноус, В. Ю. Шепітька, М. П. Яблокова та інших.

Окремі питання використання спеціальних знань на дисертаційному рівні досліджували у своїх роботах: Г. С. Бідняк, Г. П. Дондик, В. В. Коваленко, О. А. Кравченко, О. М. Моїсєєв, В. М. Махов, В. В. Семенов, І. В. Пиріг, М. Г. Щербаковський, Л. Г. Шапіро, Е. Б. Сімакова-Єфремян та ін.

Проблематика розслідування економічних злочинів була об'єктом наукових досліджень В. І. Василичука, О. О. Дудорова, В. І. Литвиненка, Г. А. Матусовського, Д. Б. Сергєєвої, Р. Л. Степанюка, Л. П. Скалозуба, М. А. Погорецького, С. С. Чернявського та інших науковців.

У кримінально-правовому та кримінологічному аспекті злочини, пов'язані з незаконним використанням бюджетних коштів, досліджено у дисертаційній роботі Р. М. Соскова «Кримінологічна характеристика та запобігання органами прокуратури злочинам, пов'язаним з незаконним використанням бюджетних коштів» (м. Дніпро, 2019 р.), у монографічному рукописі В. О. Руфанової та О. О. Титаренка «Запобігання органами внутрішніх справ злочинам, пов'язаним з незаконним використанням бюджетних коштів» (м. Дніпропетровськ, 2012 р.).

Серед найновітніших криміналістичних розробок щодо розслідування злочинів у сфері бюджету можна виокремити праці: І. В. Писарчука «Організаційно-правові основи діяльності оперативних підрозділів у протидії нецільовому використанню бюджетних коштів службовими особами» (м. Львів, 2018 р.); А. Ю. Спусканюка «Доказування у кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані з проведенням державних закупівель» (м. Київ, 2019 р.); В. А. Лилик «Методика розслідування нецільового використання бюджетних коштів, виділених на роботу з відходами» (м. Львів, 2019 р.). Окремі питання розслідування злочинів у галузі медицини були розкриті у дисертаційних дослідженнях: Ю. С. Доліновського «Особливості виявлення та розслідування злочинів, що вчиняються під час здійснення публічних закупівель у сфері охорони здоров'я» (м. Львів, 2018 р.); О. Г. Гук «Розслідування фальсифікації лікарських засобів та обігу фальсифікованих лікарських засобів»

(м. Київ, 2019 р.); Є. В. Ковалевської «Використання спеціальних медичних знань під час розслідування злочинів» (м. Київ, 2018 р.); А. М. Таранової «Використання спеціальних знань при розслідуванні неналежного виконання професійних обов'язків медичним або фармацевтичним працівником» (м. Київ, 2020 р.).

Вищезазначені роботи відрізняються актуальністю і науковою новизною, учені зробили суттєвий внесок за вказаними напрямами, але попри всі надбання дослідниками були розглянуті лише певні аспекти злочинів у сфері бюджету або окремі правопорушення у галузі медицини. Натомість питання комплексного використання спеціальних знань при розслідуванні злочинів, пов'язаних із незаконним використанням бюджетних коштів у галузі охорони здоров'я, залишилися поза належною увагою науковців. Наряду із зазначеним, сучасні трансформації системи охорони здоров'я, законодавчі колізії та довготривала пандемічна ситуація в країні також обумовлюють необхідність наукової розробки цього напрямку. Сукупність наведених чинників свідчить про актуальність цієї проблематики та підкреслює теоретичне й практичне значення обраної теми дослідження.

РОЗДІЛ 1

КРИМІНАЛІСТИЧНИЙ АНАЛІЗ ЗЛОЧИНІВ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ ДЕРЖАВНИМ ФІНАНСУВАННЯМ ГАЛУЗІ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я

1.1. Сутність злочинів, пов'язаних із незаконним використанням бюджетних коштів у сфері охорони здоров'я, та стан розробленості проблеми

Конституцією України гарантовано право кожному громадянину отримувати необхідну медичну допомогу. Задля виконання основного закону на ефективному рівні держава постійно фінансує заклади охорони здоров'я за рахунок бюджетних коштів та вдосконалює їх розподіл. Тож, останнім часом державні перетворення стрімко змінюють соціально-економічну сферу суспільного життя, зокрема, галузь охорони здоров'я. Законодавчою підставою трансформації виступають Національна стратегія реформування системи охорони здоров'я в Україні, новий закон про фінансування охорони здоров'я та ін. Звісно, такі нововведення на початковому етапі призводять до утворення нових злочинних схем, які мають певну специфіку.

Ще за радянських часів в Україні діяла стала система фінансування закладів охорони здоров'я «Семашко», яка передбачала діяльність медичних установ повністю за рахунок державного бюджету, включаючи виплату заробітної плати, їх утримання (тепло-, водо-, енергопостачання), закупівлю обладнання, товарів тощо. Вона була визнана неефективною і такою, що не відповідає міжнародним стандартам (Додаток Ж).

Фахівці у галузі медицини зазначають позитивні та негативні фактори сталої моделі охорони здоров'я. Так, доктор медичних наук, професор О. Е. Бобров, узагальнюючи їх, визначив основні причини фінансового та ідеологічного банкрутства радянської системи охорони здоров'я. Серед яких пріоритетним було збільшення кількості докторів, медичних сестер, лікарняних ліжок замість інвестицій в методи діагностики та лікування. Лікарні максимально завищували ліжковий фонд та утримували ліжка зайнятими якомога довше, оскільки від показника «ліжко-день» залежали державні виплати лікарням. Екстенсивне будівництво лікарень та гіперпродукція докторів призвели до нераціональних витрат, відображаючись на якості медичного обслуговування. Була наявна залежність заробітної платні лікарям від спеціалізації, кваліфікації та вченого ступеню, а не від результатів діяльності [23].

Як ми бачимо, зазначені недоліки сприяли появі «мертвих душ», складанню фіктивних документів щодо заповнення ліжок, нарахуванню неправомірних премій, тобто вчиненню кримінальних правопорушень у вигляді перевитрати, розтрати, привласнення, нецільового використання бюджетних коштів.

За Базою даних «Здоров'я для всіх» (HFA-DB) стосовно кількості лікарень на 2015 рік в Україні функціонувало понад 2200 (5,22 лікарні на 100 000 населення) та лікарняних ліжок – більше 400 тисяч (890,7 ліжок на 100 000 населення), що набагато більше у перерахунку на душу населення, ніж в Чехії, Румунії, Польщі, Болгарії та інших країнах ЄС. Однак 75 % цих лікарняних ліжок мають надзвичайно низький потенціал щодо надання послуг.

За таких умов розподілу бюджетних видатків кошти витрачаються на забезпечення функціонування закладів охорони здоров'я, а не надання ефективної медичної допомоги пацієнтам, що зумовлює втрату цих коштів на різних етапах їх використання. Підтвердженням тому є наступні дані Світового банку за 2012 рік на загальні витрати охорони здоров'я залежно від ВВП: в Румунії – 5,1 %, Польщі – 6,7 %, Болгарії – 7,4 %, Україні – 7,6 %, Чехії – 7,7 %, ЄС – 10,2 %. При цьому витрати на охорону здоров'я

на душу населення в доларах США складали: в Україні – 293 \$, Румунії – 420 \$, Болгарії – 516 \$, Польщі – 854 \$, Чехії – 1432 \$, ЄС – 3340 \$ [136, с. 10].

Тобто, при розподілі коштів за сталою радянською моделлю державою виділяються кошти на рівні з розвинутими державами, але фактично пацієнт отримував на лікування менше, порівняно з іноземними громадянами, що свідчить про можливі витрати коштів на певних ланках, через які вони надходять до закладів охорони здоров'я, та збільшенню випадків як корупційних, так і інших злочинних посягань на державний бюджет.

Протягом останніх років відбуваються кардинальні зміни у наданні медичної допомоги. Насьогодні Законом України «Основи законодавства України про охорону здоров'я» визначено, що закладом охорони здоров'я є юридична особа незалежно від форми власності та організаційно-правової форми або її відокремлений підрозділ, основними завданнями яких є забезпечення медичного обслуговування населення та/або надання реабілітаційної допомоги на основі відповідної ліцензії та забезпечення професійної діяльності медичних (фармацевтичних) працівників і фахівців з реабілітації. До державних та комунальних закладів охорони здоров'я належать:

- екстрена медична допомога;
- первинна медична допомога – це медична допомога, що передбачає надання консультації, проведення діагностики та лікування найбільш поширених хвороб, травм, отруєнь, патологічних, фізіологічних (під час вагітності) станів, здійснення профілактичних заходів; направлення відповідно до медичних показань пацієнта, який не потребує екстреної медичної допомоги, для надання йому вторинної (спеціалізованої) або третинної (високоспеціалізованої) медичної допомоги; надання невідкладної медичної допомоги у разі розладу фізичного чи психічного здоров'я пацієнта, який не потребує екстреної, вторинної (спеціалізованої) або третинної (високоспеціалізованої) медичної допомоги;

– вторинна (спеціалізована) медична допомога – це медична допомога, що надається в амбулаторних або стаціонарних умовах лікарями відповідної спеціалізації (крім лікарів загальної практики – сімейних лікарів) у плановому порядку або в екстрених випадках і передбачає надання консультації, проведення діагностики, лікування та профілактики хвороб, травм, отруень, патологічних і фізіологічних (під час вагітності та пологів) станів; направлення пацієнта відповідно до медичних показань для надання вторинної (спеціалізованої) медичної допомоги з іншої спеціалізації або третинної (високоспеціалізованої) медичної допомоги:

– третинна (високоспеціалізована) медична допомога – це медична допомога, що надається в амбулаторних або стаціонарних умовах у плановому порядку або в екстрених випадках і передбачає надання консультації, проведення діагностики, лікування хвороб, травм, отруень, патологічних станів, ведення фізіологічних станів (під час вагітності та пологів) із застосуванням високотехнологічного обладнання та/або високоспеціалізованих медичних процедур високої складності; направлення пацієнта відповідно до медичних показань для надання вторинної (спеціалізованої) медичної допомоги або третинної (високоспеціалізованої) медичної допомоги з іншої спеціалізації;

– паліативна допомога – це допомога що надається пацієнтам на останніх стадіях перебігу невиліковних захворювань, яка включає комплекс заходів, спрямованих на полегшення фізичних та емоційних страждань пацієнтів, а також надання психосоціальної і моральної підтримки членам їх сімей [140].

Мережа державних і комунальних закладів охорони здоров'я певного рівня створюється органами влади, в т. ч. місцевого самоврядування, самостійно, з урахуванням планів щодо розвитку госпітальних округів та потреб населення у медичному обслуговуванні.

Фінансове забезпечення державних та комунальних закладів охорони здоров'я – бюджетних установ здійснюється відповідно до бюджетного законодавства.

Законодавством також визначено, що медична допомога надається безоплатно за рахунок бюджетних коштів у закладах охорони здоров'я та фізичними особами – підприємцями, які зареєстровані та одержали в установленому законом порядку ліцензію на провадження господарської діяльності з медичної практики, з якими головними розпорядниками бюджетних коштів укладені договори про медичне обслуговування населення [140].

Концепція безоплатного надання медичної допомоги частково забезпечується Законом України «Про державні фінансові гарантії медичного обслуговування населення» від 19.10.2017 № 2168-VIII) відповідно до якого держава гарантує повну оплату медичних послуг, які надаються населенню закладами охорони здоров'я, за рахунок коштів Державного бюджету України в рамках програми медичних гарантій.

Представником держави для реалізації державної політики у сфері державних фінансових гарантій медичного обслуговування населення за програмою медичних гарантій визначено уповноважений орган в особі Національної служби здоров'я України (НСЗУ).

Національною службою здоров'я України розроблено понад 30 пакетів медичних послуг, які відповідно до укладених договорів надаються закладами охорони здоров'я населенню. В подальшому за фактом надання послуги на користь лікарні сплачуються передбачені програмою кошти.

Слід зазначити що однією з умов співпрацювання з НСЗУ стало переєстація комунальних закладів охорони здоров'я на неприбуткові підприємства. Особливістю реформування системи охорони здоров'я, крім іншого, це можливість і для приватних медичних установ укладати договори з НСЗУ на надання послуг населенню за програмою медичних гарантій та отримувати кошти за рахунок Державного бюджету (Додаток Ж).

Задля більшого розуміння масштабності реформи, проаналізуємо Державний бюджет України. Так, у 2020 році заплановано видатки на Міністерство охорони здоров'я України –

115889 937200 грн, у тому числі: забезпечення медичних заходів окремих державних програм та комплексних заходів програмного характеру – 8071917500 грн, лікування громадян України за кордоном – 1089948900 грн, громадське здоров'я та заходи боротьби з епідеміями – 3721399200 грн, поліпшення охорони здоров'я на службі у людей – 92926600 грн, діагностика і лікування захворювань із впровадженням експериментальних та нових медичних технологій у закладах охорони здоров'я науково-дослідних установ та вищих навчальних медичних закладах Міністерства охорони здоров'я України – 1712249400 грн, державна служба з лікарських засобів та контролю за наркотиками – 104582800 грн, національна служба здоров'я України – 72289313200 грн, медична субвенція з державного бюджету місцевим бюджетам – 14582774 грн, субвенція з державного бюджету місцевим бюджетам на здійснення підтримки окремих закладів та заходів у системі охорони здоров'я – 1450611500 грн, субвенція з державного бюджету місцевим бюджетам на реформування регіональних систем охорони здоров'я для здійснення заходів з виконання спільного з Міжнародним банком реконструкції та розвитку проекту «Поліпшення охорони здоров'я на службі у людей» – 659100500 грн (Додатки Е, Є).

Зогляду на зазначене, медична реформа передбачає виділення коштів для лікування на конкретного пацієнта, а не на лікарню. З іншого боку – такий стан створює нові злочинні схеми привласнення бюджетних коштів, їх нецільового використання, підробки документів тощо. Звичайно, такий факт може пояснюватися тим, що ряд питань чітко не визначені в законодавстві і потребують доопрацювання. Виділимо деякі з них.

Центри первинної медико-соціальної допомоги в особі сімейного лікаря повинні укласти договір (підписати декларацію) з пацієнтом, якому буде надаватися первинна медична допомога. При цьому незрозуміло, скільки разів на рік пацієнт може звертатися до сімейного лікаря. У декларації це питання також чітко не визначено. З боку пацієнта можуть бути зловживання

і він може вимагати первинної медичної допомоги, коли в цьому немає необхідності. У такому випадку центр первинної медико-соціальної допомоги, отримуючи чітко встановлену суму на рік на одного пацієнта, працюватиме в збиток. Натомість, сімейні лікарі можуть призначати прийом пацієнта, якому необхідна негайна допомога, не відразу, а через певний проміжок часу. В такому випадку хворому нічого не залишиться, як отримувати первинну або вторинну медичну допомогу за власні кошти.

Реформою також передбачений механізм відшкодування вартості ліків (реімбурсації) за програмою «Доступні ліки», який поширюється на серцево-судинні захворювання, діабет II типу і бронхіальну астму. За даними Міністерства охорони здоров'я України смертність від серцево-судинних захворювань становить 65 % від загальної смертності населення в Україні. Згідно зі статистичними даними, діабет II типу страждає один мільйон чоловік. Це в 6 разів більше, ніж діабет I типу (інсулінозалежний). Хворих на бронхіальну астму зареєстровано понад 210 тис. осіб [40].

Незважаючи на те, що програма «Доступні ліки» досить нова, на території України вже були зареєстровані кримінальні провадження про порушення як з боку пацієнтів (наприклад, використання підроблених рецептів), так і медиків (злочинну змову лікаря з представниками аптеки).

Вивчаючи зміст самої програми, можна надати цілком логічні пояснення ряду фактів. Так, пацієнт може отримати тільки монопрепарати, тобто ті, що містять тільки одну діючу речовину. Сучасні медичні препарати переважно містять кілька речовин, за які необхідно доплачувати пацієнтові самостійно, при цьому різниця перевищує вартість необхідного речовини. Також, перелік медичних препаратів не відрізняється широким спектром. Слід зазначити, що реєстр лікарських засобів, що підлягають реімбурсації, періодично оновлюється. З огляду на останні зміни, він став включати не тільки назву діючої речовини, але і назву країни і фірми-виробника. Якщо ж чітко не прописати критерії відбору фірми-виробника, то можливе застосування старої

злочинної схеми, що полягає у проведенні тендерів із закупівлі медичного обладнання, препаратів із зазначенням вимог певного виробника. У такому випадку торги для фірм-конкурентів заздалегідь програні, а бюджетні кошти привласнені.

За даними Національного антикорупційного бюро України у 2019 році понад 90 % з більш ніж 120 млн гривень збитків, завданих державі та викритих детективами в ході розслідувань корупційних кримінальних правопорушень у соціальній сфері, стосуються злочинів у галузі охорони здоров'я. Згідно з даними слідства, найчастіше мова йде про корупційні схеми, засновані на зловживанні посадовими особами службовим становищем з метою привласнення чи розтрати державного майна [146]. Слід зауважити, що фактична сума збитків значно більша, оскільки розслідуванням зазначених злочинів займаються і інші служби (Національна поліція України, Служба безпеки України та ін.).

Звісно, період трансформацій будь-якої сфери суспільного життя, зокрема і системи охорони здоров'я, потребує додаткової обізнаності представників правоохоронних органи та досконалого вивчення інноваційних процесів для своєчасного викриття злочинних схем та запобігання використанню бюджетних коштів в злочинних цілях.

На підставі результатів опитування практичних співробітників, аналізу кримінальних справ й проваджень та досліджень науковців ми з'ясували, що правопорушення, пов'язані із незаконним використанням бюджетних коштів у галузі охорони здоров'я, містять злочинні дії, які вчиняються при складанні, розгляді, затвердженні й виконанні бюджетів, а також при здійсненні контролю за виконанням бюджету. Йдеться про склади, передбачені статтями: 191 «Привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем», 209 «Легалізація (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом», 210 «Нецільове використання бюджетних коштів, здійснення видатків бюджету чи надання кредитів з бюджету без встановлення бюджетних призначень або з їх перевищенням», 211 «Видання нормативно-правових актів, що зменшують

надходження бюджету або збільшують витрати бюджету всупереч закону», 212 «Ухилення від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів)», 221 (1) «Ухилення від сплати єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування та страхових внесків на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування», 222 «Шахрайство з фінансовими ресурсами», «Умисне введення в обіг на ринку України (випуск на ринок України) небезпечної продукції», 229 «Незаконне використання знака для товарів і послуг, фірмового найменування, кваліфікованого за значення походження товару», 231 «Незаконне збирання з метою використання або використання відомостей що становлять комерційну або банківську таємницю», 232 «Розголошення комерційної або банківської таємниці», 233 «Незаконна приватизація державного, комунального майна», 321 (2) «Порушення встановленого порядку доклінічного вивчення, клінічних випробувань і державної реєстрації лікарських засобів», 358 «Підроблення документів, печаток, штампів та бланків, збут чи використання підроблених документів, печаток, штампів», 364 «Зловживання владою або службовим становищем», 364 (1) «Зловживання повноваженнями службовою особою юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми», 365 (2) «Зловживання повноваженнями особами, які надають публічні послуги», 366 «Службове підроблення», 367 «Службова недбалість», 368 «Прийняття пропозицій, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою», 368 (5) «Незаконне збагачення», 368 (3) «Підкуп службової особи юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми», 369 «Пропозиція, обіцянка або надання неправомірної вигоди службовій особі», 369 «Зловживання впливом», 370 «Провокація підкупу» КК України та інші.

Аналізуючи вищезазначені склади, зрозуміло, що предметом злочинних посягань виступають державні кошти, а суб'єктами не тільки службові і посадові особи департаментів, управлінь, закладів охорони здоров'я, а і виробники та постачальники лікарських засобів, медичного обладнання, виробів медичного

призначення та товарів немедичного призначення, можливо за попередньої змовою, вчинені групою осіб. Нерідко злочини носять міжнародний характер, що спричиняє збитків державі в особливо великих розмірах.

Науковці вважають важливим кроком на шляху протидії транснаціональним фінансовим злочинам формування національного законодавства з урахуванням необхідності гармонізації зі світовими тенденціями, зокрема з ЄС. Так, О. О. Вакулік, Н. С. Андріяченко, О. М. Резник та інші науковці слушно пропонують налагодити співпрацю між спеціальними службами України та країн СНД, оскільки вони стали спадкоємцями єдиної фінансової моделі за часів перебування в складі СРСР [2, с. 6].

Тож, кваліфікація за численними статтями КК України і без того складної та багатогранної системи охорони здоров'я потребує ретельного вивчення наукової літератури та врахування робіт попередників, які розглядали як у загальному вигляді, так і торкалися у своїх працях більш вузьких питань. Перед нами постає достатньо багатогранна комплексна задача – проаналізувати економічні злочини, злочини в бюджетній сфері, а також роботи зі спеціальних знань та медицини.

Проблематика розслідування економічних злочинів була об'єктом наукових досліджень К. В. Антонова, В. І. Василичука, О. О. Дудорова, Г. А. Матусовського, М. А. Погорецького, Д. Б. Сергєєвої, Р. Л. Степанюка, Л. П. Скалuzuба, В. В. Топчія, С. С. Чернявського, П.В. Цимбала та ін.

Для повного та всебічного дослідження зазначеної тематики необхідно враховувати напрацьований досвід учених, з урахуванням поглядів фахівців з криміналістики, кримінального процесу, кримінального права, судової медицини, оперативно-розшукової діяльності.

Так, важливі теоретичні проблеми методики розслідування злочинів у сфері економічної діяльності, вчинених організованими злочинними угрупованнями розглядаються у монографії В.П. Корж, серед них: сутність та поняття економічної організованої злочинності; криміналістична класифікація економічних

злочинів, скоєних організованими злочинними угрупованнями; проблеми формування методик розслідування зазначених злочинів; криміналістична характеристика економічних злочинів, скоєних організованими злочинними угрупованнями, і її основні елементи; основи методики дослідчої перевірки; наукові основи розслідування зазначених злочинів і проблеми подолання протидії розкриттю і розслідуванню економічних злочинів, скоєних організованими злочинними угрупованнями [83].

У кримінально-правовому та кримінологічному аспекті вагомих успіхів у дослідженні проблем відповідальності за злочини у сферах службової та господарської діяльності досяг О. О. Дудоров. Цьому напряму присвячені його фундаментальні монографії, також на відповідні тематики ним були захищені дисертації [47].

Дослідженню сучасних проблем криміналізації бюджетної сфери та діяльності органів внутрішніх справ щодо запобігання злочинам, пов'язаним з незаконним використанням бюджетних коштів, було присвячено монографію В. О. Руфанової та О. О. Титаренка [185].

У дисертації Р.М. Соскова було створено науково обґрунтовану систему запобігання органами прокуратури злочинам, пов'язаним з незаконним використанням бюджетних коштів, розроблено на цій основі пропозиції з удосконалення чинного законодавства та практики його застосування [196].

Висвітлення теоретичних та прикладних проблем попередження злочинності у сфері економіки України відображено у докторській дисертації О. Г. Кальмана, зокрема, економічні відносини в суспільстві та злочинність у сфері економіки (історичну еволюцію, поняття злочинності у сфері економіки та суміжні поняття), систему злочинів у сфері економіки та їх класифікацію, кримінологічну характеристику стану злочинності у сфері економіки, кримінологічну детермінацію злочинності у сфері економіки, головні напрямки попередження злочинності у сфері економіки в умовах трансформаційних змін [64].

Останнім часом низку наукових робіт було присвячено розслідуванню злочинів у бюджетній сфері у різноманітних галузях та напрямках, які частково стосуються обраної теми дослідження.

Так, дисертацію І. В. Писарчука присвячено комплексному дослідженню проблем, пов'язаних із діяльністю оперативних підрозділів у протидії нецільовому використанню бюджетних коштів службовими особами. Надано оперативно-розшукову характеристику нецільовому використанню бюджетних коштів, визначено форми взаємодії з державними контролюючими органами. Окреслено основні заходи оперативних підрозділів з виявлення, попередження та припинення нецільового використання бюджетних коштів службовими особами [154].

Дослідження методики розслідування нецільового використання бюджетних коштів, виділених на роботу з відходами, було проведено В. А. Лилюком. Вченим розглянуто не тільки окремі елементи криміналістичної характеристики (предмет посягання, спосіб учинення злочину, особа злочинця та сліди злочину) та типові слідчі ситуації початкового та наступного етапів розслідування, а і виокремив основні форми використання спеціальних знань під час розслідування нецільового використання бюджетних коштів, виділених на роботу з відходами [98].

Окрему увагу слід звернути на докторську роботу Р. Л. Степанюка, в якій здійснено комплексний криміналістичний аналіз теоретичних засад формування та реалізації методики розслідування злочинів, вчинених у бюджетній сфері України. Науковець розробив криміналістичну класифікацію злочинів у бюджетній сфері України; удосконалив структуру окремих методик розслідування; розглянув сучасний стан методико-криміналістичного забезпечення розслідування окремих груп і видів злочинів у бюджетній сфері; окреслив перспективи формування відповідних міжвидових, комплексних, видових і підвидових криміналістичних методик; дослідив особливості взаємодії правоохоронних і контролюючих органів у протидії злочинності в бюджетній сфері; розкрив зміст окремих форм такої взаємодії; приділив увагу і питанням використання спеціальних знань під час досудового розслідування злочинів у бюджетній сфері [205].

Наступними вченими ретельно була досліджена сфера державних закупівель, порушення в якій дуже розповсюджені в галузі охорони здоров'я. І хоча закупівлі є лише частиною тематики обраної тематики, досвід попередників надасть змогу більш досконало вивчити способи вчинення зазначених злочинів, слідову картину, окремі аспекти використання спеціальних знань тощо.

Отже, дисертацію А. Ю. Спусканюка присвячено комплексному дослідженню проблем доказування у кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані з проведенням державних закупівель. Науковець провів аналіз стану наукової розробленості доказування у відповідних кримінальних провадженнях, охарактеризував поняття та зміст доказування, основні та додаткові обставини, які підлягають доказуванню, розкрив підстави та процесуальний порядок внесення відомостей про зазначені злочини до Єдиного реєстру досудових розслідувань, окремі слідчі (розшукові) та негласні слідчі (розшукові) дії, як засоби збирання доказів про злочини, пов'язані з проведенням державних закупівель, а також інші засоби збирання доказів тощо [198].

Розслідуванню злочинів, що вчиняються у сфері державних закупівель, присвятив свою роботу А. М. Меденцев, в якій дослідив питання криміналістичної класифікації і характеристики злочинів у сфері державних закупівель, особливості початкового етапу розслідування та особливості проведення окремих (слідчих) розшукових дій [125].

Під час вивчення особливостей виявлення та розслідування злочинів, що вчиняються під час здійснення публічних закупівель у сфері охорони здоров'я, Ю. С. Доліновський дослідив теоретичні аспекти виявлення та розслідування даних правопорушень та наводить економічно-правову характеристику публічних закупівель і криміналістичну характеристику злочинів, що вчиняються у цій сфері. Вчений розробив наукову теорію діяльності оперативних підрозділів та державних контролюючих органів із виявлення зазначених злочинів, а також організації їх взаємодії, окреслив методику розслідування, тактику про-

ведення окремих слідчих (розшукових) дій у кримінальних провадженнях за злочинами, що вчиняються під час публічних закупівель у сфері охорони здоров'я [42].

Оперативно-розшукові аспекти сфери державних закупівель були предметом дослідження В. В. Дарагана. Із останніх робіт привертає увагу монографічне дослідження, присвячене теоретико-правовим та організаційно-тактичним проблемам оперативно-розшукової протидії злочинам у сфері державних закупівель підрозділами Департаменту захисту економіки Національної поліції України, у якому запропоновано шляхи підвищення ефективності такої діяльності [39].

Аналіз вказаних наукових праць показав, що деякі з них певною мірою втратили свою актуальність за різних причин. На наш погляд, найпоширенішими є:

- законодавчі зміни,
- реформування правоохоронних органів та органів фінансового контролю,
- трансформації системи охорони здоров'я,
- перерозподілу виділених бюджетних коштів,
- постійних трансформацій державних медичних програм, таких як реімбурсація коштів, витрачених на ліки; забезпечення лікарськими засобами хворих на цукровий діабет і онкохворих; програма щодо закупівлі витратних матеріалів та обладнання для проведення гемодіалізу тощо.

Між тим, інтерес до державних закупівель у різних сферах, у тому числі й у галузі охорони здоров'я, є актуальним і дотепер та привертає увагу ряд вчених-криміналістів. Зокрема, за останні роки окремі питання розслідування злочинів у галузі медицини були розкриті в наступних дисертаційних дослідженнях.

Дисертацію О. Г. Гук присвячено аналізу процесуальних, організаційних і тактичних особливостей розслідування фальсифікації лікарських засобів та обігу фальсифікованих лікарських засобів у сучасних умовах. Авторкою були виділені форми використання спеціальних знань при розслідуванні фальсифікації лікарських засобів та обігу фальсифікованих лікарських засобів

та виокремлено найбільш типові експертизи по даній категорії злочинів [37].

У дисертаційному дослідженні Є.В. Ковалевської викладено комплекс проблемних питань, що виникають при використанні спеціальних медичних знань під час досудового розслідування, зокрема, при проведенні судово-медичної експертизи розглянуто поняття, природу, структуру та генезис інституту спеціальних медичних знань у розслідуванні злочинів, сфери та значення використання спеціальних медичних знань у розслідуванні злочинів (та їх ролі в кримінальному провадженні), а також з'ясовано в яких саме формах використовуються ці знання [73].

Використання спеціальних знань при розслідуванні неналежного виконання професійних обов'язків медичним або фармацевтичним працівником були предметом дослідження А. М. Таранової. У науковій роботі висвітлені актуальні питання, що є найбільш поширеними у практиці цих злочинів. Розкрито особливості проведення окремих видів експертиз, конкретизовано поняття, завдання, об'єкти та методи проведення експертиз із урахуванням специфіки розслідування зазначених злочинів [208].

Видатними науковими працями в напрямку використання спеціальних знань є роботи: Г. П. Дондик, В. В. Коваленка, О. А. Кравченка, О. М. Моїсеева, В. М. Махова, В. В. Семенова, І. В. Пирого, М. Г. Щербаковського, Л. Г. Шапіро, Е. Б. Сімакової-Єфремян та ін.

З огляду на проведений аналіз, можна зробити висновок, що вчені чималу увагу приділяли вивченню економічних злочинів та використанню спеціальних знань. Проте, жодного наукового дослідження, яке б поєднувало наукові надбання та відображало комплексний підхід до зазначеної проблематики, на сьогодні не відбувалось. І хоча протидія незаконним проявам у бюджетній сфері в галузі охорони здоров'я була визначена одним із пріоритетних напрямів Департаменту стратегічних розслідувань Національної поліції України, правоохоронці зазнають трудно-

щів у доказуванні окреслених складів та потребують використання спеціальних знань.

Спираючись на досвід науковців, практичних співробітників, враховуючи зміни в законодавстві та специфіку медичної системи, ми зробили спробу дослідити використання спеціальних знань під час розслідування злочинів, пов'язаних із державним фінансуванням галузі охорони здоров'я. Було з'ясовано: різноманіття напрямів злочинних посягань, предметом яких завжди виступають державні кошти; суб'єктами вчинення зазначених злочинів виступають службові і посадові особи департаментів, управлінь, закладів охорони здоров'я, виробники та постачальники лікарських засобів, медичного обладнання, виробів медичного призначення та товарів немедичного призначення, часто за попередньою змовою, вчинені групою осіб. Інколи носять міжнародний характер, що спричиняє збитків державі в особливо великих розмірах.

1.2. Способи вчинення злочинів, пов'язаних із державним фінансуванням галузі охорони здоров'я

Успіх розкриття та розслідування злочинів залежить від того, наскільки особа, яка проводить розслідування, володіє знаннями щодо змістовних елементів криміналістичної характеристики, серед яких центральне місце відведено способу вчинення злочину. Його прояви в матеріальному чи віртуальному середовищі надають можливість мати доказову базу, висунути версії, встановити особу злочинця тощо. Різноманітність способів учинення економічних злочинів, серед яких і злочини, пов'язані з незаконним використанням бюджетних коштів в галузі охорони здоров'я, свідчить про актуальність зазначеної тематики. Широта предмета дослідження підтверджується, з одного боку, кваліфікацією за численними статтями КК України (розкрадання, привласнення, нецільове використання, підробка документів, зловживання тощо), а з іншого, той факт, що злочинні

посягання охоплюють медичне обладнання, вироби медичного призначення, лікарські засоби, медичні послуги, будівництво, продукти харчування тощо.

В теорії криміналістики питанню вивчення способів злочинів науковці приділяють особливу увагу, оскільки воно закономірно пов'язано з відшукуванням слідів злочинів певних видів і встановленням осіб, що їх вчинили, про що зазначають видатні вчені [29, с. 68].

Серед безлічі способів учинення економічних злочинів ми намагалися з'ясувати ті з них, які притаманні саме зазначеній категорії злочинів в умовах сьогодення. Для досягнення поставленої мети були досліджені наукові надбання у вивченні способу вчинення злочину Р. С. Белкіна, Л. Г. Відонова, А. Ф. Волобуєва, І. Ф. Герасимова, С. М. Зав'ялова, Г. Г. Зуйкова, В. Я. Колдіна, М. В. Салтевського, В. В. Тіщенко, В. Ю. Шепітька, М. П. Яблокова та ін. Способи, притаманні вчиненню економічних злочинів та злочинів у бюджетній сфері, вивчалися К. В. Антоновим, В. І. Василичуком, О. О. Дудоровим, Г. А. Матусовським, Д. Б. Сергеевою, Р. Л. Степанюком, Л. П. Скалозубом, М. А. Погорецьким, С. С. Чернявським та ін. Але питання способів учинення злочинів, пов'язаних із незаконним використанням бюджетних коштів у галузі охорони здоров'я, залишились поза увагою науковців і окремо від бюджетних злочинів не досліджувались.

Поняття способу вчинення злочину з криміналістичної точки зору дещо відрізняється від його кримінально-правового розуміння. І хоча ретельно вивчалось вченими-криміналістами, все одно залишає певні особливості поглядів.

Більшість вчених розглядають способи вчинення злочинів з точки зору триланкової структури. Так, С. М. Зав'ялов вважає, що спосіб учинення злочину – спосіб дій з готування, вчинення та приховання слідів злочину, що характеризує криміналістично значимі дані про виконавця і застосовані ним засоби та можливості їх застосування у розкритті та розслідуванні злочинів [54, с. 45].

Видатним є погляд М. В. Салтевського і Г.Г. Зуйкова, які визначили спосіб учинення злочину, як систему об'єднаних загальних задумом дій злочинця з підготовки, вчинення і приховування злочину, детермінованих об'єктивними і суб'єктивними факторами, поєднаних з використанням відповідних знарядь і засобів [187, с. 60].

Слушно зазначив Р. С. Белкін, що спосіб учинення злочину це система умисних дій з підготовки, вчинення та приховання злочину, охоплені єдиним злочинним задумом, детерміновані психофізичними якостями особи злочинця (його співучасників) і вибіркоким використанням ним (ними) відповідних умов, місця, часу, а також урахуванням можливих дій (бездіяльності) з боку потерпілого та інших осіб [8, с. 359].

З огляду на вищевказане, можна надати поняття способу вчинення злочинів, пов'язаних із незаконним використанням бюджетних коштів в галузі охорони здоров'я. Це комплекс взаємопов'язаних діянь службових, посадових та інших осіб, спрямованих на підготовку, вчинення і приховування злочинів в закладах охорони здоров'я з використанням бюджетних коштів з метою отримання неправомірної вигоди.

Стосовно даних злочинів слід зазначити, що способи підготовки тісно пов'язані та поступово переходять у способи безпосереднього вчинення. Втім, слід зазначити, що під час приготування зазначених злочинів, головну роль відіграють документи (їх виготовлення, знищення, внесення змін тощо), які ми ретельно розглянемо далі у різних аспектах, зокрема: під час виявлення, фіксації, вилучення та дослідження слідів злочинів, проведення їх огляду різногалузевими спеціалістами під час слідчих (розшукових) дій, судово-експертних дослідженнях, тощо. А способи приховування, як правило, полягають у знищенні або зміні відповідних документів.

На насиченість економічних злочинів способами їх здійснення свого часу звернув увагу і Г. А. Матусовський. Вчений відмічав, що для одних характерна різноманітність способів і їх модифікацій, для інших – обмежена кількість видів способів.

Однак особливістю здійснення економічних злочинів в цілому є різноманіття злочинних способів, що пояснюється відмінністю сфер, галузей, видів економічних відносин, діяльності осіб, які беруть участь в господарському і фінансовому процесі і наділених відповідними повноваженнями. Серед способів розкрадань в установах і організаціях, що перебувають на державному бюджеті, залежно від предмета злочинного посягання учений виділяв способи розкрадань матеріальних цінностей та способи розкрадань грошових коштів [123, с. 109]. Стосовно злочинів, пов'язаних із незаконним використанням бюджетних коштів в галузі охорони здоров'я, ми можемо виділити: розкрадання грошових коштів та розкрадання лікарських засобів, медичного обладнання, товарів медичного призначення тощо.

До зазначених злочинів може бути застосована і класифікація типових способів Р.Л. Степанюка, який поділяє способи порушень бюджетного законодавства на дві загальні групи: способи злочинів стосовно наявних бюджетних коштів та способи злочинів стосовно планових бюджетних коштів [204, с. 38]. Але, враховуючи, що у нашій державі галузь охорони здоров'я майже повністю фінансується за рахунок коштів державного та місцевих бюджетів, а також різноманітних фондів, позик міжнародних банків, благодійних внесків тощо, то, доречним буде класифікувати способи вчинення досліджуваних злочинів залежно від виду фінансування закладів охорони здоров'я.

З іншої сторони, слушною є думка А.Ф. Волобуєва, який для побудови класифікації способів розкрадань у підприємницькій сфері вважає необхідним враховувати не тільки зовнішні атрибути дій злочинців але і суттєвість господарсько-фінансових операцій, які використовуються ними для досягнення злочинної мети [29, с. 70].

Вважаємо, що такий змістовний критерій найточніше розкриває сутність зазначеної проблематики. Тому, шляхом опитування практичних співробітників та вивчення матеріалів кримінальних справ й проваджень, залежно від характеру вчинених протиправних діянь ми виділили наступні сучасні

способи вчинення злочинів, пов'язаних із незаконним використанням бюджетних коштів в галузі охорони здоров'я:

1. Проведення державних закупівель з порушенням законодавства:

1.1. Завищення вартості товару шляхом складання додаткових угод. Раніше, в своїх дослідженнях ми ретельно описували такий спосіб, при якому учасники закупівель у змові з керівництвом лікарень використовували випадки, за яких допустима зміна договору про закупівлю. Оскільки раніше в законі чітко не було зазначено, скільки разів на бюджетний рік можна завищувати ціну додатковою угодою, то підвищення цін на 10 %, проведене кілька разів, суттєво змінювало заявлену тендерну ціну і в результаті кінцева сума перевищувала пропозиції інших учасників тендерів.

На даний час до Закону України «Про публічні закупілі» № 922-VIII від 25 грудня 2015 року внесено зміни, відповідно до яких у п. п. 2 п. 5 ст. 41 Закону визначено, що збільшення ціни за одиницю товару до 10 відсотків пропорційно може відбуватися не частіше ніж один раз на 90 днів з моменту підписання договору про закупівлю. Тому зазначений спосіб виключає отримання злочинцями надприбутків, які були можливими до законодавчих змін. Втім, повністю виключати такий спосіб не доречно, оскільки обмеження щодо строків зміни ціни за одиницю товару не застосовується у випадках зміни умов договору про закупівлю бензину та дизельного пального, газу та електричної енергії.

Підтвердженням цьому є результати вивчення кримінальних справ й проваджень, які показують, що в закладах охорони здоров'я закупівля товарів, відбуваючись за вищевказаною схемою, призводить до розтрати бюджетних коштів у великих розмірах.

1.2. Постачання товару, який не відповідає технічним вимогам. Так, при закупівлі медичного обладнання виникають злочинні посягання, коли учасники надають тільки сертифікат на певне обладнання, а в реальності поставляється інше, з гіршими показниками. Без протоколу випробувань не можливо відстежити всі дані того чи іншого приладу. Таким чином, тендерна

пропозиція виграє, не маючи на те законних підстав. Звісно, такі правопорушення можуть бути вчинені як фірмою-учасником самостійно, так і за попередньою змовою з уповноваженими особами закладів охорони здоров'я.

Практичним прикладом може слугувати наступне. В 2014–2015 р.р. в одній із лікарень, яка розташована в м. Павлоград, було проведено конкурсні торги на закупівлю парових стерилізаторів у кількості 4 одиниці на загальну сумму понад 600 тис. грн, за результатами яких визнано переможцем ТОВ «П». Учасником на тендер було надано пакет документів, які свідчили про якість та відповідність зазначених приладів. Але при постачанні зазначеного обладнання виявлено факти невідповідності технічним та якісним характеристикам (камера стерилізатора з ознаками попередньої експлуатації, фурнітура не забезпечує вимогам щодо безпеки, складові елементи не розраховані на використання в умовах високого тиску пару тощо), що стало неможливим його використання за цільовим призначенням. Такими діями постачальником було завдано збитків місцевому бюджету у великих розмірах.

1.3. Складання тендерної документації під певного учасника за винагороду. Згідно із законодавством замовник установлює декілька кваліфікаційних критеріїв, серед яких: наявність обладнання та матеріально-технічної бази; наявність працівників відповідної кваліфікації, які мають необхідні знання та досвід; наявність документально підтвердженого досвіду виконання аналогічного договору тощо. Представники закладу охорони здоров'я користуються положенням статті 16 ЗУ «Про публічні закупівлі» і висувають необґрунтовані кваліфікаційні вимоги, які не мають підстав для існування. Як правило, таким вимогам відповідає тільки один суб'єкт господарювання, з яким заздалегідь замовник вступив у змову.

Для більш ґрунтовного розуміння наведемо приклад з практики. Аналізом державних закупівель медичного устаткування, які проводилися тендерним комітетом Департаменту охорони здоров'я Дніпропетровської ОДА протягом 2017–2018 років,

встановлено, що постачальниками товарів були підприємства: ТОВ «Г», ТОВ «О», ТОВ «А», ТОВ «Б», ТОВ «ТМ», ТОВ «І», ТОВ «М», ТОВ «Н», ТОВ «С», які мають ознаки узгоджених дій. За наявною інформацією, зазначені суб'єкти господарювання належать до однієї фінансової групи, яка контролюється сім'єю Ф., комерційна діяльність яких підтримувалася Народними депутатами України. Зазначені особи діяли у такий спосіб. Представники компаній-постачальників особисто, або через довірених осіб попередньо проводили переговори з розпорядниками бюджетних коштів щодо майбутніх закупівель виробів медичного призначення або медичного устаткування для лікарень області. У ході чого обговорювалися питання планування бюджетних видатків на закупівлю устаткування та виробів медичного призначення на майбутній період. При цьому обговорювалися усі питання щодо деталей проведення торгів, у тому числі: забезпечення перемоги певного суб'єкта; умови постачання товару, його кількість та вартість; суми винагороди та інше.

При досягненні домовленості, тендерному комітету розпорядника передавався пакет документів для закупівлі, у тому числі специфікація товару з конкретними технічними характеристиками, які притаманні виробам або обладнанню певного постачальника. У подальшому працівниками тендерного комітету готувалися документи щодо проведення торгів. Потім за вимогою посадових осіб Департаменту охорони здоров'я зазначену специфікацію у вигляді заявки підписували головні лікарі закладів охорони здоров'я куди планувалося поставити товар.

У подальшому Комітетом з конкурсних торгів оголошувалися та проводилися конкурсні торги. Оскільки в специфікації визначені певні технічні характеристики обладнання притаманні лише конкретному обладнанню і яке постачається лише одним постачальником, то пропозиції інших суб'єктів, які пропонували аналогічне обладнання, як правило, більш якісне та дешевше, відхилялися. Для забезпечення легітимності торгів у конкурсі приймало участь мінімум 2 суб'єкти господарської діяльності, які діяли у змові і пропонували для закупівлі однакове

обладнання з ціною яка майже не відрізнялася (в деяких випадках ціна обладнання вартістю понад 5–10 млн грн відрізнялася на суму лише в 1 тис. грн).

Отже, зазначеними особами штучно створювалися умови за яких відбувалася закупівля виробів медичного призначення та медичного устаткування у певних постачальників за завищеною вартістю, чим спричинявся збиток бюджету в особливо-великих розмірах.

Слід зазначити, що аналогічна ситуація відбувалася в інших регіонах держави. Так, аналізуючи конкурсні торги, які відбулися протягом 2017 року на території України встановлено, що конкурсними комітетами Департаментів охорони здоров'я проводилися торги на закупівлю товарів: системи рентгенівські діагностичні (UA-2017-08-11-000519-b) на очікувану вартість 9 700 000 грн; флюорографічний стаціонарний апарат з цифровою обробкою зображення(UA-2017-10-18-001307-c) на очікувану вартість 1 500 000 грн; кабінний флюорографічний стаціонарний апарат з цифровою обробкою зображення, на очікувану вартість 1 800 000 грн (UA-2016-09-13-000876-c); відеоендоскопічний комплекс діагностичний (UA-2017-08-22-001148-c) на очікувану вартість 3 560 000 грн; відеоендоскопічний комплекс для гастроскопії (UA-2017-09-12-000375-a) на очікувану вартість 3 500 000 грн; фібробронхоскоп у комплекті для проведення ендоскопічних лікувально-діагностичних процедур в межах дихальних шляхів та трахеобронхіального дерева (UA-2017-10-03-002284-b) на очікувану вартість 1 035 000 грн; автомобілі швидкої медичної допомоги типу «А2» (UA-2017-06-02-001893-b) з обладнанням, на очікувану вартість 8 000 000 грн. Особливістю конкурсних документів в цих випадках є те, що специфікація та медикотехнічні вимоги до предметів закупівлі повністю ідентичні і відповідають обладнанню, яке постачається ТОВ «А», ТОВ «М», ТОВ «Н» та які мають спільного бенефіціара[115]. У ході аналізу зазначених торгів, встановлено додаткові факти, які свідчать про змову осіб.

Таким чином, в діях учасників вбачаються ознаки порушення вимог принципів публічних закупівель, які закріплені у статті 3 Закону України «Про публічні закупівлі», а також вимог п. 6 розділу III документації конкурсних торгів та медико-технічних вимог, які передбачено Додатком 3 до тендерної документації, але обидва учасники були допущені до торгів і лише на підставі листа УЗЕ до Департаменту охорони здоров'я щодо встановлених порушень законодавства у сфері публічних закупівель, торги було відмінено.

1.4. Наступний спосіб, пов'язаний із порушенням проведення державних закупівель – уникнення тендеру шляхом поділу предмета закупівлі. Враховуючи, що сума допорогової закупівлі на товари повинна не перевищувати 200 тис грн, а на будівництво 1,5 млн грн, варто звертати увагу на товари, які мають один код класифікатора, та поділ яких не дозволяється відповідно до Закону України «Про публічні закупівлі».

1.5. Попередня стовідсоткова оплата товару до його поставки. При цьому способі замовник використовує бюджетні кошти і безпідставно здійснює передплату товару, якого на час закупівлі у постачальника не мається або не має можливості взагалі його поставити.

Постановою Кабінетів Міністрів України від 04.12.2019 № 1070 «Деякі питання здійснення розпорядниками (одержувачами) бюджетних коштів попередньої оплати товарів, робіт і послуг, що закуповуються за бюджетні кошти» передбачено, що розпорядники (одержувачі) бюджетних коштів у договорах про закупівлю товарів, робіт і послуг за бюджетні кошти можуть передбачати попередню оплату на строк від трьох до двадцяти чотирьох місяців. Слід зазначити що Постановою № 1070 відмінено Постанову Кабінетів Міністрів України від 23.04.2014 № 117 «Про здійснення попередньої оплати товарів, робіт і послуг, що закуповуються за бюджетні кошти», якою також було передбачено попередню оплату на строк від одного до п'ятдесяти місяців [176].

Нерідко норми зазначеної Постанови використовується злочинцями для привласнення бюджетних коштів. Так, у 2018 році

слідчими за матеріалами оперативних підрозділів поліції зареєстровано кримінальне провадження за ознаками кримінального правопорушення, передбаченого ч. 5 ст. 191 КК України відносно посадових осіб Управління охорони здоров'я, закладу охорони здоров'я та суб'єкта господарської діяльності, які, діючи у змові, зловживаючи службовим становищем, привласнили бюджетні кошти в особливо великих розмірах. Правопорушники діяли за таким планом. До керівника Управління охорони здоров'я звернувся директор суб'єкта господарювання та запропонував злочинний план, метою якого було привласнення бюджетних коштів шляхом закупівлі та постачання до закладу охорони здоров'я магнітно-резонансного томографу за завищеною вартістю. Після обговорення усіх деталей керівник Управління охорони здоров'я доручив головному лікарю підготувати та провести тендерну закупівлю обладнання, переможцем яких необхідно було визначити певного суб'єкта-постачальника. За результатами проведення торгів із цим суб'єктом укладено договір на постачання обладнання на суму 35 млн грн. Потім директор фірми-постачальника письмово звернувся до головного лікаря із заявою щодо розгляду питання про 100 % попередню оплату товару на строк до 3-х місяців. У свою чергу головний лікар звернувся до Управління охорони здоров'я для отримання дозволу на здійснення попередньої оплати бюджетних коштів. Отримавши на рахунки бюджетні кошти, фірмою поставлено до закладу охорони здоров'я високовартісне медичне обладнання (магнітно-резонансний томограф), технічні характеристики якого не відповідали вимогам тендерної документації, а фактичну вартість зазначеного обладнання було завищено на суму понад 7 млн грн [108].

Після постачання невідповідного обладнання до лікарні фірма переоформлюється на сторонню особу і вирішити питання щодо заміни та постачання до закладу відповідного обладнання або повернення сплачених бюджетних коштів фактично неможливо.

1.6. Підроблення документів щодо приймання виконаних робіт або поставлених товарів. Цей спосіб найбільш пошире-

ний, на що вказують результати дослідження кримінальних проваджень та найчастіше використовується як самостійно так і у сукупності з іншими економічними злочинами у тому числі: розтратою або привласненням бюджетних коштів, крадіжками, нецільовим використанням бюджетних коштів, зловживаннями службовим становищем тощо. У такий спосіб використовується як повна підробка, так і часткова.

1.7. Змова учасників при проведенні торгів, які навмисно відіграють роль технічного конкурента та, як правило, пропонують неправомірну пропозицію. Мова йде про змову між учасниками конкурсних торгів, які задля перемоги діють за завчасно узгодженим планом. Як правило, у злочині застосовується два або більш суб'єкти господарювання. При проведенні процедури злочинці умисно пропонують ціну з певним шагом пониження ціни, яку визначає замовник. Якщо інші конкуренти не подали своїх цінних пропозицій то суб'єкти господарської діяльності, які діяли у змові і подали найменшу ціну, відмовляються від своїх пропозицій і замовник змушений укласти договір за найвищою ціною чим спричиняються збитки бюджету.

Нерідко суб'єкти господарської діяльності, діючи у змові із замовником, викладають на портал закупівель документи, які навмисно зіпсовано та неможливо відкрити і оцінити. І за цих обставин переможцем визнається певний учасник, ціна пропозиції якого найвища.

1.8. Змова учасників при проведенні торгів, які заздалегідь домовляються про демпінгування ціни. З метою перемоги на торгах та отримання контракту на постачання товарів, робіт чи послуг, учасники пропонують занадто низькі ціни. В результаті чого замовник може отримати неякісний товар або неякісно виконану роботу. Так, при проведенні тендеру у місті Д на закупівлю робіт з капітального ремонту приміщення лікарні участь узяли дві будівельні компанії. Однією з них запропоновано вартість робіт майже у два рази дешевше ніж другою і її було обрано переможцем. Після укладання договору підрядник систематично порушував строк виконання договору, роботи проводилися

неякісно, з порушенням технічного регламенту та нормативних документів. Через деякий час, після завершення робіт, стали проявлятися недоліки у виконаних роботах, але будівельна компанія-виконавець виправити заявлені рекламачії відмовилася, а через деякий час фірму взагалі було переоформлено на підставну особу. У подальшому лікарні довелося за рахунок бюджету перероблювати роботи що завдало значних збитків.

1.9. Безпідставне відхилення найбільш економічно вигідної пропозиції. Під час таких дій звертається увага на формальні недоліки у поданій пропозиції. Так, у тендерній документації замовник вимагав від учасників надати у складі пропозиції копію проекту договору із підписом учасника, як майбутнього виконавця. Така вимога взагалі ніяк не впливає на ціну чи якість товарів або послуг, але конкурсним комітетом у подальшому пропозиції учасників, які не виконували цю вимогу, були відхилені не зважаючи на те, що їх пропозиції були найбільш економічно вигіднішими.

2. *Привласнення та розтрата бюджетних коштів шляхом безпідставного нарахування зарплатні, виплата премій, коштів на відрядження та інших платежів.* Типова схема скоєння злочину полягає у виготовленні офіційного документа, до якого вносяться невідповідні відомості, та використання підробленого документу у подальшому, наприклад, для привласнення бюджетних коштів, виділених для виплат заробітної плати та премії.

Так, ревізією фінансово-господарської діяльності стоматологічної лікарні міста Дніпра ревізорами зафіксовані факти неймовірно високих витрат бюджету на виплати премій головному лікарю, заступнику головного лікаря, головному бухгалтеру та деяким працівникам лікарні.

У подальшому матеріали ревізії було направлено до правоохоронних органів та за цими фактами проведено ретельну перевірку. Перевіркою встановлено, що головний лікар стоматологічної лікарні разом із бухгалтером протягом кількох років підроблювали листи-погодження від керівника Управління охорони здоров'я щодо нарахування та виплати щомісячної премії

головному лікарю за завищеним коефіцієнтом. У свою чергу головний лікар видавав незаконні розпорядження по лікарні щодо нарахувань та виплат премії за завищеним коефіцієнтом заступнику головного лікаря, головному бухгалтеру та іншим працівникам лікарні. Оскільки потім встановлено, що головний лікар погоджував нарахування та виплату завищених премій працівникам лікарні за умови, що 50 % виплачених коштів працівники повернуть йому готівкою. Заступникові та бухгалтеру виплачувалися завищені премії за замовчування про злочинну діяльність головного лікаря. У такий спосіб протягом кількох років було привласнено бюджетні кошти в особливо великих розмірах.

3. Нарахування та виплата обов'язкових платежів особам, які оформлені як працівники, але фактично не працюють у медичному закладі.

У закладах охорони здоров'я поширені факти оформлення у якості працівників осіб, які фактично у закладі не працюють, але щомісячно їм виплачується заробітна плата, премії, матеріальна допомога. Такий спосіб найбільш поширений у великих лікарнях, де працює велика кількість працівників і наявність «мертвих душ» непомітна для інших. Про існування такої категорії працівників достовірно відомо лише винятковому колу осіб, до яких належать керівник закладу, працівники відділу кадрів та бухгалтерії.

Найчастіше такі злочини викриваються за повідомленнями до правоохоронних органів, у ході проведення ревізії фінансово-господарської діяльності, у ході досудового розслідування за іншими злочинами в особливості при проведенні НСРД або оперативно-розшукових заходів.

Так, до правоохоронного органу надійшли матеріали планової ревізії фінансово-господарської діяльності міської лікарні Н за період чотирьох років. Ревізією досліджувалися кілька питань серед яких: питання законності проведення закупівель товарів робіт і послуг за бюджетні кошти, питання законності нарахування, виплати заробітної плати та інших виплат працівникам

закладу, питання збереження, експлуатації та списання майна лікарні тощо. Ревізорами встановлено факт відсутності закупленого високовартісного медичного обладнання та наднормове списання паливно-мастильних матеріалів на автомобільний транспорт, який рахувався на балансі закладу, що свідчило про скоєння злочину, пов'язаного із розтратою або привласненням бюджетних коштів в особливо-великих розмірах. За матеріалами ревізії зареєстровано кримінальне провадження та проведено ряд слідчих (розшукових) дій, у тому числі тимчасове вилучення документів із лікарні, серед яких були штатний розклад працівників лікарні, документи щодо нарахування та виплати заробітної плати, премій тощо.

У ході проведення допитів працівників лікарні за матеріалами справи з'ясовано, що деяких працівників взагалі у закладі ніхто не бачив, але відповідно до бухгалтерських документів їм щомісячно виплачувалася заробітна плата та премії. Досудовим розслідуванням встановлено, що керівник закладу охорони здоров'я у змові із головним бухгалтером та начальником відділу кадрів оформили понад 10 фіктивних працівників, яким на карткові рахунки незаконно виплачувалися кошти. Фактично картки знаходилися у бухгалтера, яка щомісячно знімала готівкові кошти у банкоматі, після чого готівкові кошти розподілялися між усіма учасниками злочину.

4. *Використання медобладнання та виробів медичного призначення з метою отримання неправомірної вигоди.* При цьому обладнання, закуплене за державні кошти, використовується медпрацівниками задля особистого збагачення. При наданні безкоштовної медичної допомоги медпрацівника розповсюдженням є вимагання оплати з пацієнтів за дослідження на апаратах узд, рентген обладнанні, мрт, кт, тощо

5. *Використання бюджетних коштів не за цільовим призначенням.* Так, всупереч вимогам пункту 3 Порядку та умов надання медичної субвенції з державного бюджету місцевим бюджетами, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23.01.2015 № 11, закладами охорони здоров'я здійснюються

витрачання коштів на видатки, які безпосередньо не пов'язані з оплатою заходів, визначених у статті 103 Бюджетного кодексу України. Наприклад, на утримання контрольно-ревізійного відділу та служби технічного нагляду.

6. *Використання за нецільовим призначенням приміщень, обладнання, земельних ділянок.* Як свідчить судово-слідча практика, при вчиненні такого способі державне майно використовується в особистих цілях чи в інтересах третіх осіб, якими нерідко виступають родичі відповідальної особи. Так, в 2016 році оперативними працівниками УЗЕ було викрито факт використання не за цільовим призначенням земельної ділянки, яка знаходилася у постійному користуванні КЗ «Верхівцевський психоневрологічний інтернат». Замість того, щоб здійснювати на ній вирощування продуктів для хворих, зазначена земельна ділянка безоплатно використовувалася сільгоспвиробником на особисті потреби, транспортних засобів тощо в особистих цілях [117].

7. *Підроблення медичної документації щодо встановлення групи інвалідності, народження дитини, видача фіктивних довідок щодо тимчасової непрацездатності тощо.* Розповсюдженим прикладом тому є отримання батьками державної допомоги при народженні дитини із підробленими документами протягом трьох років.

8. *Складання фіктивних документів щодо кількості хворих з метою збільшення фінансування бюджетних програм.* Гучним підтвердженням такого способу може бути наступний приклад 2010 року. Для лікування хворих на діабет у кожній області повинна розроблятися програма, якою передбачається закупівля ліків для забезпечення хворих протягом року. Під час замовлення інсулінів позаштатними спеціалістами узагальнювались дані щодо реальної потреби хворих в їх певному різновиді (інсуліни мають понад сорока різновидів). Посадові особи закладу охорони здоров'я, ігноруючи зазначені аналітичні дані, у змові з постачальником здійснили закупівлю інсулінів тільки одного виробника, при цьому значно збільшивши його вартість, і привласнили кошти у сумі понад 1,5 млн гривень [120]. В умовах

сьогодення хворі на діабет отримують ліки в аптеках за електронними рецептами. Втім не можна повністю виключати зазначений спосіб.

9. *Надлишкове списання лікарських засобів, виробів медичного призначення, білизни, інвентарю тощо.*

10. *Привласнення коштів шляхом їх списання на поточний ремонт будівель лікарні, який фактично не проводився, фіктивної закупівлі побутового інвентарю під авансові звіти тощо.*

11. *Оплата енерго-, тепlopостачання та інших платежів з бюджету за інших суб'єктів господарювання – функціонування приватного кафетерію на території лікарні, приватного кабінету ультразвукової діагностики, діагностичної лабораторії тощо.*

За матеріалами відділу УЗЕ слідчим відділом ДВП ГУНП в Дніпропетровській області було зареєстровано кримінальне провадження за ознаками ч. 1 ст. 367 КК України відносно службових осіб Комунального закладу «Дніпропетровська міська клінічна лікарня» Дніпропетровської обласної ради», які внаслідок недбалого виконання своїх службових обов'язків, не включили в плату згідно договорам оренди із суб'єктами господарювання витрати на відшкодування комунальних послуг за площу загального користування та експлуатаційні витрати, що призвело до матеріальної шкоди комунальному закладу (збитки) на суму понад 300 тис гривень [113].

12. *Невиконання службових обов'язків належним чином щодо збереження майна закладу охорони здоров'я що спричинює його надшвидке зношення та втрату.* Так, використання автомобільного транспорту у лікарні міста О з порушенням технічних умов його використання та зберігання призвело до завчасного виходу його із ладу, що стало неможливим його подальшої експлуатації без проведення коштовного капітального ремонту, який проводився за бюджетні кошти, що завдало значних збитків.

13. *Привласнення бюджетних коштів, виділених на державну програму з трансплантації органів.*

Існування зазначеного способу можливе завдяки відсутності відповідної законодавчої регламентації в зазначеному напрямку,

а в окремих випадках – взаємозв'язку із торгівлею людьми. Науковці наголошують на надзвичайно важливому значенні міжнародних правоохоронних організацій, а саме Інтерполу, для координації зусиль у процесі боротьби з торгівлею людьми, зокрема, для набуття оперативного досвіду, обміну науковою, технічною інформацією тощо [3, с. 2350].

14. *Набуває поширення спосіб привласнення бюджетних коштів, які надано на фінансування окремих послуг за програмою медичних гарантій обслуговування населення.* Правопорушники, діючи за попередньою змовою, привласнюють кошти, що виділяються з Державного бюджету та перераховуються через Національну службу здоров'я України закладам охорони здоров'я за різноманітними схемами, наведемо одну із них. Між суб'єктом господарювання та Національною службою здоров'я України укладається угода на фінансування окремих послуг за програмою медичних гарантій обслуговування населення. У подальшому виконавці вносять до електронної системи охорони здоров'я неправдиву інформацію щодо фактично наданих послуг пацієнтам, що дає підстави для сплатення на рахунок лікарні від НСЗУ зайвих коштів, які у подальшому привласнюються учасниками злочину.

15. *Використання знижок на товар у вигляді «дебіт-кредіт-ноти».* Під час вчинення злочинів на території декількох держав нерідко використовуються офшорні компанії, за допомогою яких фальсифікуються супроводжувальні документи про походження товарів, про реальну вартість, якість, серед яких: інвойси, декларації виробника, міжнародні контракти, сертифікати походження, вантажно-митні декларації, пакувальні листи тощо. Набуває поширення схема штучного завищення вартості на лікарські засоби та вироби медичного призначення підприємствами-імпортерами із використанням надання знижок на товар, ціна на який у подальшому змінюється постачальником з використанням «дебіт-кредіт-ноти». Тобто за умовами угоди товар постачається на митну територію за завищеною ціною та реалізується за бюджетні кошти закладом охорони

здоров'я. Потім постачальник надсилає покупцю, в залежності стану розрахунку, «дебіт-ноту» або «кредит-ноту», відповідно до якої покупцю фактично надається знижка на товари, які фактично вже реалізовано до закладів охорони здоров'я за завищеною ціною. Надлишкові прибутки в подальшому привласнюються найчастіше з використанням послуг підприємств-мінімізаторів.

16. *Способи заволодіння бюджетними коштами під час боротьби з коронавірусними інфекціями.* В умовах пандемії державою були створені умови спрощення процедури торгів, чим скористувались зловмисники і що збільшило кількість правопорушень в цій галузі. Слід відмітити поширену схему закупівлі лікарських засобів, виробів медичного призначення та високовартісного медичного обладнання без проведення конкурсних закупівель, тобто за прямими договорами, в результаті чого зазначений товар закуповується за завищеною ціною, що спричиняє збитки бюджету. Посадові особи, використовуючи положення Постанови КМУ № 225 від 20.03.2020 року умисно ухиляються від проведення торгів на товари, які не відносяться до протидії гострій респіраторній інфекції Covid-19, тим самим здійснюють закупівлю за завищеною ціною та у змові з постачальниками розкрадають бюджетні кошти.

Наряду з даним, використовуються і інші вищезазначені нами способи окремо або в різноманітних поєднаннях. Так, в період Всесвітньої пандемії широко розповсюджена схема привласнення бюджетних коштів шляхом проведення 100 % передплати за товар медичного призначення, який фактично не поставлено до закладу охорони здоров'я. Набули поширення випадки нелегальної торгівлі ліками, дезінфікуючими засобами для рук та приміщень, медичними масками, рукавичками тощо. Незважаючи на законодавче обмеження щодо експорту товарів протиепідемічного призначення на період всесвітньої пандемії, збільшилися факти не законного вивезення зазначеної групи товарів за кордон, що обумовлює його значний дефіцит в Україні.

З огляду на виділені способи, зрозуміло, що коло осіб, які можуть бути причетні до вчинення злочинів у бюджетній сфері охорони здоров'я, обмежене. Таким чином, вважаємо необхідним систематизувати способи вчинення досліджуваних злочинів в залежності від суб'єкта наступним чином:

1) медичними представниками закладу охорони здоров'я (головний лікар та його заступники тощо);

2) іншими представниками закладу охорони здоров'я (бухгалтери, голова та члени тендерного комітету тощо);

3) постачальниками товарів або виконавцями замовлених робіт;

4) представниками державних контролюючих органів (анти-монопольний комітет, державна служба лікарських засобів тощо);

5) представниками органів влади та місцевого самоврядування (керівниками об'єднаних територіальних громад, міст обласного значення, районів тощо);

6) представниками головних розпорядників та розпорядників нижчого рівня (керівники департаментів та управлінь охорони здоров'я).

Враховуючи, що заклади охорони здоров'я здійснюють не тільки надання медичних послуг населенню, а і повинні забезпечувати своє функціонування, вважаємо доцільним виділити способи вчинення злочинів залежно від економічної класифікації бюджетних видатків:

– медичне обладнання, вироби медичного призначення, лікарські засоби,

– медичні послуги,

– заробітна плата, премії, інші винагороди;

– будівництво,

– продукти харчування,

– енерго-, тепло-, водопостачання, тощо.

Звісно, що способи вчинення зазначених злочинів змінюються відповідно до сучасних трансформацій і передбачити всі неможливо. Через що, практичним працівникам та науковцям

необхідно бути обізнаними щодо стану реформ в галузі охорони здоров'я.

Таким чином, розглядаючи такий важливий елемент криміналістичної характеристики злочинів, пов'язаних із державним фінансуванням галузі охорони здоров'я, як спосіб, було враховано його трирівневу структуру, зокрема, підготовку, безпосереднє вчинення та приховування. Виявлено, що способи підготовки до злочину досить складно розмежувати від способу їх безпосереднього учинення (тобто отримання можливості доведення злочинного задуму до кінця). Способи приховування, як правило, полягають у знищенні або зміні відповідних документів. З огляду на наукові досягнення уточнено поняття способу вчинення злочинів, пов'язаних із незаконним використанням бюджетних коштів в галузі охорони здоров'я. Серед значної кількості відомих правоохоронцям способів учинення бюджетних злочинів з'ясовано ті з них, які притаманні саме зазначеній категорії злочинів в умовах сьогодення. Зауважено, що внаслідок законодавчих змін способи постійно змінюються, удосконалюються, тому окремі з них, досліджені науковцями, поступово втрачають актуальність та майже не застосовуються. Дієві типові способи ми намагалися систематизувати та описати за різними критеріями: залежно від суб'єкта вчинення, характеру вчинених протиправних діянь; предмету злочинного посягання, від виду фінансування закладів охорони здоров'я; від економічної класифікації бюджетних видатків.

1.3. Слідова картина злочину

Як відомо, будь-який злочин залишає певні сліди. З'ясування слідової картини необхідно не тільки для встановлення механізму злочинних посягань, а і інших елементів криміналістичної характеристики (способів, місця, часу, особи злочинця).

В умовах сьогодення визначення слідів, як матеріально-фіксованих об'єктів, поступово розширюється. Звісно, що під час

вчинення злочинів все частіше ділове спілкування відбувається через соціальні лінії, ведеться електронне листування, функціонують сайти відкритої інформації про закупівлі тощо. Все це суттєво впливає на сучасне розуміння слідів злочину та потребує додаткового дослідження.

Окремі питання елементів криміналістичної характеристики злочинів, в т. ч. слідова картина, були неодноразово досліджені відомими вченими-криміналістами, серед яких Т. В. Аверьянова, Р. С. Белкін, А. І. Вінберг, Г. Л. Грановський, А. В. Іщенко, Н. І. Клименко, В. К. Лисиченко, М. В. Салтевський, М. Я. Сегай, В. Ю. Шепітько, О. Р. Шляхов, М. Г. Щербаковський та інші. Окремі питання розслідування економічних злочинів досліджувались А.Ф. Волобуєвим, Г. П. Дондик, Г. А. Матусовським, М. А. Погорецьким, Р. Л. Степанюком, Л. Г. Шапіро, С. С. Чернявським та іншими. Безперечно, вчені зробили вагомий внесок за вказаними напрямками, але питання визначення сучасних слідів, що притаманні злочинам, пов'язаними із незаконним використанням бюджетних коштів у галузі охорони здоров'я, потребують додаткового дослідження, що обумовлено стрімким розвитком науки та вимогами правоохоронної практики.

Слідова картина економічних злочинів суттєво відрізняється від таких злочинів проти власності, як крадіжки, грабежі, розбої тощо. Злочини, пов'язані із незаконним використанням бюджетних коштів в галузі охорони здоров'я, не є виключенням, але слід відмітити їх певну специфіку.

Як правило, вчені-криміналісти під час вивчення слідової картини бюджетних злочинів акцентують увагу на документах. Вважаємо, що сучасний підхід до різновидів слідів повинен бути значно розширений, враховуючи наукові здобутки попередників.

Отже, існують різні визначення поняття слідів злочину, але як раніше, так і зараз це питання залишається дискусійним.

Так, видатний криміналіст Р. С. Белкін зазначав, що в широкому розумінні сліди злочину – це будь-які матеріальні наслідки злочину, зміни зовнішньої обстановки [4, с. 209].

Більш прийнятним щодо економічних злочинів вважаємо визначення М. В. Салтевського. Вчений зазначав, що сліди злочину – це результат відображення минулого, поданого в сьогоденні. Це ідеальні і матеріальні відображення, які є джерелами відомостей, інформації для пізнання події злочину [187, с. 86].

На думку Г. А. Матусовського, криміналістичною ознакою економічних злочинів є сліди, які є результатом злочинних дій відповідних суб'єктів, які зазіхають на економічні відносини і з більшим чи меншим ступенем вірогідності вказують на подію злочину даного виду, винних осіб, час, місце, спосіб та інші обставини, що мають значення для виявлення, розслідування і попередження таких діянь. Вчений відмічає, що сліди економічних злочинів виявляються в таких особливостях: а) види слідів; б) їх поєднання, взаємозв'язок; в) частота виявлення; г) локалізація (місце формування, знаходження, можливого виявлення); д) переміщення (оборот грошових коштів, матеріальних цінностей, документів) [123, с. 112].

Втім більш невизначеним є питання щодо класифікації слідів. Раніше криміналістами був зроблений акцент на уявні і матеріальні сліди та їх різновиди. Причому, останні вважалися більш вагомими у зв'язку із їх більшою стійкістю. Останнім часом все більше уваги приділяють віртуальним слідам (комп'ютерним, цифровим, електронним тощо), хоча деякі автори заперечують їх існування, обґрунтовуючи специфіку їх походження з точки зору фізики.

Невдаючись у глибину формування віртуальних слідів, зазначимо результати інтерв'ювання практичних співробітників. Вони показали, що під час викриття злочинів даної категорії у 100 % випадків були виявлені сліди матеріального характеру (предмети, речовини, відображення) а також, які містяться в змістовній частині документів; у 68 % випадків – віртуальні (в електронних документах, сайтах відкритої інформації про закупівлі, IP-телефонії); у 56 % випадках сліди зберігалися в уявних образах свідків, очевидців (залишилися у пам'яті працівників закладів

охорони здоров'я, працівників фірми-постачальника або виконавця, учасників тендерів) (Додаток Б). Розкриємо особливості кожного різновиду.

Отже, виходячи із загальноприйнятої класифікації матеріальних слідів у вузькому значенні (сліди-предмети, сліди-речовини та сліди-відображення), розглянемо, як вони можуть проявлятися у злочинах, пов'язаних із незаконним використанням бюджетних коштів в галузі охорони здоров'я.

Грунтуючись на матеріалах вивчення кримінальних справ й проваджень необхідно зазначити, що сліди-предмети представлені у вигляді документів, різноманітного медичного обладнання (рентгенапарат, апарат ультразвукового дослідження, для вимірювання тиску тощо), будівельних матеріалів, які використовуються при реконструкції закладів охорони здоров'я, виробів медичного призначення (голки та шприци, вата, марля, маски, рукавички), медичні меблі, спеціальні продукти харчування для хворих тощо. Сліди-речовини представлені різноманітними лікарськими засобами, серед яких розчини, речовини, лікарські препарати, ліки, медикаменти, гомеопатичні засоби тощо.

Характерним прикладом викриття злочину за слідами-речовинами може слугувати наступний випадок. Було звернено увагу, що закладом охорони здоров'я відбулась закупівля лікарського засобу «спирт етиловий» за занадто низькою вартістю (приблизно 16 грн за флакон 100 мл). Водночас собівартість виготовленого флакону становить понад 26 грн (враховуючи акцизний збір за флакон, вартість пляшки, етикетки, закрутки, спирт; не враховуючи роботу, податки, транспортування, амортизацію обладнання тощо). У подальшому було встановлено, що лікарський засіб було фальсифіковано, а саме виготовлено зі спирту, який призначався для виготовлення настоянок. За таких умов на спирт не нараховується акцизний збір. У такому разі держава втрачає кошти у вигляді несплати до бюджету обов'язкових платежів.

Сліди-відображення досить рідко зустрічаються у зазначеній категорії злочинів. Прикладом можуть слугувати рентген-знімки, знімки магнітно-резонансного томографу, знімки апаратів узд тощо.

Так, в 2009 році Міністерством охорони здоров'я було проведено закупівлю флюорографів з певними характеристиками, які б дозволяли отримувати якісні знімки внутрішніх органів пацієнтів. Однак постачальником було виготовлено та поставлено до закладів охорони здоров'я України обладнання із невідповідними характеристиками (міцність рентген випромінювання була значно нижча заявленої), що не дозволяло отримувати якісні знімки та завчасно діагностувати хвороби. Таким чином, державі було спричинено збитки в особливо великих розмірах.

Звісно особливе місце серед слідів-предметів займають документи. Слушно зазначає А. Ф. Волобуєв, що з криміналістичної точки зору документи розглядаються перш за все як ефективний слідосприймаючий матеріал, котрий має велике значення як джерело доказів при розслідуванні різноманітних економічних злочинів [29, с. 115].

Класифікація документів, які використовуються при вчиненні бюджетних злочинів досить повно розглядалась вченими-криміналістами [30; 202; 192; 155]. При розслідуванні зазначених злочинів вважаємо доцільним умовно розподіляти на дві групи: 1) ті, що оформлюються закладом охорони здоров'я та 2) ті, що оформлюються постачальником або виконавцем. У кожному конкретному випадку це можуть бути різні документи: договори, додаткові угоди, специфікації, проектно-кошторисна документація (відомості ресурсів, проект, кошторис), фінансове зобов'язання, акти приймання-передачі виконаних робіт, акти введення в експлуатацію обладнання, накладні, рахунки, платіжні доручення, кошторис розпорядника, план закупівель тощо.

Необхідно відмітити, що у письмових документах сліди залишаються у вигляді підписів, рукописів, відбитках печаток та штампів, друкованому тексті тощо. Безсумнівно, все це матеріальні сліди. Але ж, в письмових та електронних докумен-

тах при розслідуванні зазначених кримінальних правопорушень відображаються ще й дані економічного характеру, бухгалтерського обліку тощо.

Надаючи визначення документа, Є. А. Разумов зазначає, що це матеріальний носій інформації, в якому зафіксовані відомості про обставини справи. Ця інформація має відповідний смисловий зміст та може бути зафіксована у вербальній (у вигляді письмових повідомлень, звукозапису) та наглядно-образній формі (у вигляді графічних, фотографічних зображень) [180, с. 106].

Вчені-криміналісти, які вивчали економічні злочини взагалі та в сфері бюджету, зокрема, під час опису слідової картини завжди зазначають змістовну частину документів. Так, Р. Л. Степанюк акцентує увагу на вивченні в документах таких ознак:

а) невідповідність даних про розподіл, цільове спрямування, розміри бюджетних коштів у планових документах нижчого рівня (кошторисах, планах використання бюджетних коштів і т. п.) напрямом, вказаним у планових документах вищого рівня (розписі бюджету, плані асигнувань, кошторисі вищої установи);

б) невідповідність даних про розподіл, цільове спрямування, розміри бюджетних коштів у бухгалтерських, управлінських, казначейських документах, діловому листуванні напрямом, вказаним у нормативно-правових актах і планових документах;

в) невідповідність даних про розміри, розподіл, цільове спрямування бюджетних коштів у різних екземплярах одного документа або у різних документах, що відображують одну господарську, фінансову, нормотворчу операцію;

г) невідповідність даних про напрями діяльності установ-одержувачів бюджетних коштів в установчих документах цілям, профінансованим із бюджету, визначеним у нормативно-правових актах і планових документах;

г) невідповідності у змісті або формі одного документа, тобто ознаки його підлогу;

д) невідповідність даних, вказаних у протоколах засідань колегіальних органів, які прийняли певне рішення щодо

бюджету, даним, встановленим у виданому з метою втілення цього рішення службовою особою нормативно-правовому (розпорядчому) акті [204, с. 61].

А. Ф. Волобуєв також зазначає, що документи, як джерела доказової інформації при розслідуванні розкрадань майна та пов'язаних з ними злочинів, можуть досліджуватись і використовуватись в кількох аспектах:

а) з точки зору значення фактів, що зафіксовані в документі (наприклад, в статуті підприємства, ліцензії на право зайняття певним видом підприємницької діяльності тощо);

б) з метою визначення способу виготовлення документа (наприклад, шляхом призначення техніко-криміналістичної експертизи підробленого документа);

в) з метою ідентифікації особи, яка написала (підписала) документ, або голос і мову якої зафіксовано на магнітному носії інформації (шляхом призначення відповідної криміналістичної експертизи) [29, с. 120].

М. А. Погорецький, О. О. Вакулік і Д. Б. Сергєєва також звертають увагу на існування різних видів дослідження документів і виділяють логічне і технічне. При технічному дослідженні виявляють ознаки повної або часткової підробки документа. При логічному – встановлюють відповідність його змісту фактам об'єктивної дійсності [155, с. 136].

Проведеним аналізом можна констатувати, що вчені завжди виділяють змістовну частину документів окремо від матеріальної підробки. При розслідуванні злочинів, пов'язаних із незаконним використанням бюджетних коштів в галузі охорони здоров'я, такі сліди містять факти нецільового використання коштів, розтрати, привласнення державного майна тощо і являються невід'ємною частиною доказової бази цих злочинів. Нерідко вони потребують додаткової допомоги певних фахівців, які використовують інший підхід у дослідженні. На наш погляд, оскільки вони не відображають ознаки слідоутворюючого об'єкта, то не можуть бути визнані матеріальними слідами. Тому пропонуємо виділити їх в окрему групу інтелектуальних слідів.

Відносно новим різновидом слідів є віртуальні сліди, які іноді називають цифрові або електронні. Попри усі суперечності, які існують щодо цього виду, вони широко застосовуються при розслідуванні зазначених злочинів. В даній роботі ми не зосереджуємо увагу на різниці цих понять та їх співвідношенні і сприймаємо як синоніми. А враховуючи основні поняття, які надає ЗУ «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України» (зокрема, кіберпростір або віртуальний простір, як середовище яке надає можливості для здійснення комунікацій та/або реалізації суспільних відносин, утворене в результаті функціонування сумісних (з'єднаних) комунікаційних систем та забезпечення електронних комунікацій з використанням мережі Інтернет та/або інших глобальних мереж передачі даних [241]), вважаємо доцільним вживання терміну «віртуальні» сліди.

Отже, віртуальні сліди – будь-яка зміна стану автоматизованої інформаційної системи, пов'язана з подією злочину і зафіксована у вигляді комп'ютерної інформації. Такі сліди займають умовно проміжну позицію між матеріальними та ідеальними слідами [130, с. 269].

Як зазначає Є. Хижняк, вони не мають матеріальної форми існування, існують лише на технічних носіях та мають складну інформаційну структуру, в якій поряд зі значимою кримінально-релевантною інформацією міститься значний обсяг допоміжних даних, що відповідають за цілісність і доступність комп'ютерної інформації віртуального сліду [219, с. 218].

Такі сліди залишаються в комп'ютерній техніці у вигляді проектів документів, електронній переписці, в електронних гаджетах, сайтах відкритої інформації про закупівлі («Prozorro», «Держакупівлі Online», «Zakupki UA» «Tender Online»). Використовуються для спілкування між співучасниками за допомогою месенджерів, IP-телефонії тощо.

Достатньо повно виділяє можливе застосування таких видів слідів Я. Найдзон, серед яких: 1) електронна поштова скринька. Тут можуть бути залишені віртуальні сліди у вигляді переписки з питань створення та поширення інформації

порнографічного змісту; 2) інтернет-сайт. Зазвичай це популярні ресурси в мережі Інтернет; 3) профіль у соціальних мережах («ВКонтакте», «Instagram», «Фейсбук», «Однокласники», «Твіттер» та ін.); 4) рахунок в електронних платіжних системах («Qіwі-гаманець», «Яндекс. Деньги», Perfect Money та ін.); 5) база даних (абонентів операторів зв'язку та ін.); 6) локальна мережа. Можливість доступу до ресурсів (програм, файлів, папок тощо) усіх з'єднаних між собою за допомогою кабелів (телефонних ліній, радіоканалів) комп'ютерів; 7) комп'ютер. Жорсткий диск містить інформацію про його включення, застосування різних матеріалів, надсилання рахунків, виконання інших маніпуляцій. Завдяки роботі пам'яті комп'ютера відомості про активності ресурсів операційної системи зберігаються, тому їх можна використовувати як джерело доказів у кримінальному процесі [133, с. 306].

Для правильного виявлення, фіксації та вилучення слідів, необхідно уявляти механізм їх слідотворення. Д. В. Пашнев вказує, що комп'ютерні сліди утворюються на трьох рівнях представлення комп'ютерної інформації:

- 1) фізичному, на якому діють фізичні поля;
- 2) логічному, на якому діють комп'ютерні програми;
- 3) змістовному, на якому діють люди із використанням програмно-технічних засобів [149, с. 9].

Для виявлення та вилучення віртуальних слідів проводяться оперативно-розшукові заходи, негласні та гласні слідчі (розшукові) дії. Можливість самостійного їх проведення слідчим, на думку С. М. Князева, сприятиме процесуальній економії, оскільки слідчий у деяких випадках звільняється від надання доручень оперативним підрозділам, очікування на їх розгляд і результати проведення. Водночас самостійне проведення слідчим окремих негласних слідчих (розшукових) дій є неможливим [71, с. 126].

Продовжуючи думку науковця, слід зазначити що і оперативні співробітники не завжди можуть виконувати певні дії. Для цього вони нерідко залучають спеціалістів оперативнотехнічного управління, управління протидії кіберзлочинності.

Наприклад, під час вивчення документів учасників тендерів на закупівлю медобладнання у відкритому доступі на сайті «Прозоро», нерідко виявляють дуже схожі документи. В такому разі важливо встановити чи з одного ір-адреса вони направлені, що буде доказом про порушення законодавства щодо проведення закупівель.

Для розкриття повної слідової картини зазначених злочинів, слід відмітити і уявні сліди. В криміналістиці вони ще відомі як ідеальні сліди, тобто сліди, які збереглися у пам'яті свідків, очевидців про подію злочину.

Підтримуємо думку Р. Л. Степанюка, який зазначає, що основними носіями матеріальних слідів бюджетних злочинів є документи, проте суттєве значення мають також ідеальні сліди – психічні відображення у пам'яті очевидців злочинних дій, котрих доцільно поділити на групи залежно від їхнього місця роботи, посади, характеру службових повноважень та особистих стосунків із винною особою [204, с. 185]. При розслідуванні зазначених злочинів ми виділили уявні сліди в пам'яті:

- працівників закладів охорони здоров'я, як медперсонал, так і працівники бухгалтерії;
- працівники фірми-постачальника або виконавця;
- учасники тендерів тощо.

Підсумовуючи, зазначимо, що під час розгляду питання щодо виникнення слідів злочинів, пов'язаних із незаконним використанням бюджетних коштів в галузі охорони здоров'я, серед матеріальних слідів у вузькому значенні виділені: 1) сліди-предмети, представлені у вигляді документів, різноманітного медичного обладнання (рентгенапарат, апарат ультразвукового дослідження, вимірювання тиску тощо), будівельних матеріалів, які використовуються при реконструкції закладів охорони здоров'я, виробів медичного призначення (голки та шприци, вата, марля, маски, рукавички), медичні меблі, спеціальні продукти харчування для хворих; 2) сліди-речовини, які представлені різноманітними лікарськими засобами, серед яких лікарські препарати, медикаменти, розчини, речовини, гомеопатичні засоби;

3) сліди-відображення (рентген-знімки, знімки апаратів УЗД або магнітно-резонансного томографу,) досить рідко зустрічаються у зазначеній категорії кримінальних проваджень.

Особливу увагу серед слідів-предметів приділено документам. На підставі аналізу наукових розробок учених доведено, що більшість із них виділяють матеріальну підробку (підписів, рукописів, відбитків печаток і штампів, друкованого тексту) окремо від змістовної частини документів (дані економічного характеру, бухгалтерського обліку тощо). Такі сліди містять факти нецільового використання коштів, розтрати, привласнення державного майна та є невід'ємною частиною доказової бази цих злочинів, але не відображають ознаки слідоутворюючого об'єкта і не можуть бути визнані матеріальними слідами, тому виділені нами в окрему групу інтелектуальних слідів. На сьогодні у якості доказової бази при розслідуванні зазначених злочинів широко застосовуються віртуальні сліди, які залишаються в комп'ютерній техніці у вигляді проектів документів, електронній переписці, в електронних гаджетах, сайтах відкритої інформації про закупівлі («Прозоро», «Держакупівлі онлайн», «ZakupkiUA» «TenderOnline»), що використовуються для спілкування між співучасниками за допомогою месенджерів, IP-телефонії тощо.

Ідеальними або уявними слідами виступають сліди, що збереглися у пам'яті працівників закладів охорони здоров'я (як медперсоналу, так і працівників бухгалтерії), працівників фірми-постачальника або виконавця, учасників тендерів.

Таким чином, при розслідуванні злочинів, пов'язаних із незаконним використанням бюджетних коштів у галузі охорони здоров'я, залишається специфічна слідова картина, чітке розуміння якої у сукупності з іншими елементами криміналістичної характеристики буде слугувати підґрунтям для планування розслідування, проведення подальших слідчих (розшукових) дій, залучення обізнаних осіб з певних напрямів.

РОЗДІЛ 2

ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАНЬ ПІД ЧАС ЗБИРАННЯ СЛІДІВ ЗЛОЧИНІВ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ ДЕРЖАВНИМ ФІНАНСУВАННЯМ ГАЛУЗІ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я

2.1. Поняття, форми, види та суб'єкти використання спеціальних знань

Ефективна протидія злочинам забезпечується комплексним підходом, особливою складовою якого є використання спеціальних знань. Для дослідження зазначеної тематики, що полягає у дослідженні теоретичних, правових та праксеологічних засад використання спеціальних знань при розслідуванні злочинів, пов'язаних із державним фінансуванням галузі охорони здоров'я, є вкрай необхідним загальне розуміння поняття спеціальних знань, їх форм використання, видів, осіб, які ними володіють та використовують у кримінальному провадженні. Проте їх сутність залежить від ряду факторів. Зокрема, суттєвий вплив на процес розслідування зазначених злочинів здійснює взаємобумовленість слідової картини, способів учинення протиправних діянь, а також особливості фінансування галузі охорони здоров'я (за рахунок державного бюджету, а також із місцевих бюджетів, різноманітних фондів, позик міжнародних банків, благодійних внесків тощо). Ці та інші чинники впливають на вибір певної форми використання спеціальних знань та визначають їх специфіку.

Незважаючи на те, що спеціальні знання ретельно досліджувалися ученими, все ж таки залишаються дискусійні питання

не тільки в криміналістиці, а й інших науках, таких, як психологія, філософія. Невизначеність співвідношення понять «навички», «уміння», «знання» впливають на численні наукові погляди і є однією з причин багатогранності тлумачення поняття спеціальних знань.

Так, академічний словник української мови надає наступні визначення. Навичка – схильність чи потреба діяти, вести себе певним чином; звичка; уміння, набуте вправами, досвідом. Уміння – здобуте на основі досвіду, знання здатність належно робити що-небудь. Знання – обізнаність у чому-небудь, наявність відомостей про кого-, що-небудь; сукупність відомостей з якої-небудь галузі, набутих у процесі навчання, дослідження і т. ін. Спеціальний – призначений виключно для кого-, чого-небудь; який стосується окремої галузі науки, техніки, мистецтва і т. ін. [194].

Наступною причиною формування різноманітних підходів можемо зазначити відсутність чіткої правової регламентації даного поняття. Протягом тривалого часу в законопроектах змін до КПК України пропонується передбачити дану дефініцію, проте на сьогодні в окремих статтях є тільки згадування «спеціальних знань» та надано право їх використовувати.

У науковому середовищі за даною тематикою основоположними по праву можна вважати роботи О. О. Ейсмана, О. О. Ексархопуло, М. Я. Сегая, В. К. Стринжі, В. М. Махова, Ю. Г. Корухова та інших. Проаналізуємо та наведемо окремі з них.

Так, І. М. Сорокотягін зазначав, що спеціальні знання – це знання, що відображають сучасний рівень розвитку певної галузі науки, техніки, мистецтва і ремесла, отримані в результаті спеціальної підготовки або професійного досвіду, які не є загальнодоступними і загальновідомими та застосовуються з метою встановлення істини у справі у випадках і в порядку, встановлених законом (кримінально-процесуальним, цивільним процесуальним правом, адміністративно-процесуальним та ін.) [195, с. 15].

Ряд науковців дотепер вважають влучним поняття, яке надав Р. С. Белкін – професійні знання й уміння в галузі науки, техніки, мистецтва або ремесла, необхідні для вирішення питань, виниклих при розслідуванні та розгляді у суді конкретних справ [4].

На думку Б. В. Романюка, спеціальні знання – це сукупність науково обґрунтованих відомостей окремого (спеціального) виду, якими володіють особи (спеціалісти) у межах будь-якої професії в різних галузях науки, техніки, мистецтва та ремесла [183, с. 8].

Уточнював окремі аспекти і М. В. Салтевський, який під спеціальними знаннями розумів постійно удосконалюванні набуті знання, вміння навички, які використовуються в будь-якій галузі людської діяльності, отримані в процесі спеціальної освіти, досвіду і практичної діяльності (за винятком професійних знань осіб, що здійснюють розслідування), необхідні для швидкого і повного розкриття і розслідування кримінального правопорушення, а також розгляду справи в суді [187, с. 184].

Акцент на професійній підготовці та практичному досвіді зробив В. Ю. Шепітько, та спеціальні знання розглядає як систему наукових даних (відомостей) або навичок об'єктивного характеру, отриманих у результаті вищої професійної підготовки, наукової діяльності, досвіду практичної роботи, що відповідають сучасному рівню [233, с. 11].

Також, П. В. Цимбал, М. А. Федорчук і Я. Л. Варшавець зазначили, що спеціальні знання – знання, що розроблені наукою і втілені в практичну професійну діяльність осіб, які володіють ними, як правило, при отриманні вищої спеціальної освіти. Йдеться про те, що спеціальні знання використовуються лише особами, які ними володіють, тобто обізнаними особами [220, с. 376].

На нашу думку, у своєму авторському визначенні В. В. Коваленко влучно заклав різне відношення до спеціальних знань суб'єктів їх застосування та використання. Він зазначає, що це наукові й практичні знання й навички, які відповідають сучасному рівню розвитку відповідних галузей людської

діяльності (за винятком знань в галузі процесуального і матеріального права), використовуються (застосовуються) під час розслідування злочинів і судового розгляду кримінальних проваджень з метою сприяння слідству чи суду в збиранні та дослідженні доказів [74; 46].

Оскільки головними носіями спеціальних знань є спеціаліст та експерт, розділяємо наукову точку зору М.Г. Щербаковського, який надає авторські поняття спеціальних знань для цих суб'єктів окремо. Отже, спеціальні знання спеціаліста – це систематизована інформація з різних галузей теоретичної і практичної діяльності, котру набувають спеціалісти в результаті навчання та досвіду з певної спеціальності, застосовують на основі умінь і навичок в процесуальній або не процесуальній формі з метою збирання (формування), дослідження, оцінки доказів, встановлення підстав для прийняття уповноваженими особами процесуальних й тактичних рішень у кримінальному судочинстві. Спеціальні знання експерта – це систематизована інформація з різних галузей теоретичної і практичної діяльності, крім права, котру набувають експерти в результаті навчання у вищому навчальному закладі та досвіду з певної спеціальності, застосовують на основі умінь й навичок для проведення експертних досліджень представлених об'єктів та надання письмового висновку з питань, поставлених сторонами й судом [238, с. 65].

Таким чином, можна побачити, що здебільшого вчені виокремлюють достатньо сталі ознаки спеціальних знань. Проте, усвідомлюючи кінцевий результат, тобто задля чого необхідні спеціальні знання, вчені виокремлюють достатньо сталі їх ознаки. Водночас, розроблений комплексний підхід до даної проблематики дозволяє визначити ознаки таких спеціальних знань:

- 1) є комплексом знань, який складається з системи відомостей в галузі науки, техніки та інших сфер людської діяльності;
- 2) спеціальні знання є не юридичними, тобто знання, що є не професіональними для слідчого, працівників оперативних підрозділів, прокурора, судді;

3) використовуються на досудовому розслідуванні та судовому провадженні у випадках та порядку, визначених кримінально-процесуальним законодавством;

4) за способом здобуття спеціальні знання набуваються або теоретичним засвоєнням певної інформації, або періодичними практичними заняттями окремим видом роботи;

5) реалізуються визначеним учасником кримінального судочинства в процесі практичної діяльності, спеціальної підготовки з урахуванням професійного досвіду і засновані на системі теоретичних знань у відповідній галузі;

6) сприяють розробці технічних засобів і прийомів роботи з доказами та встановленню вагомих обставин, що мають значення для доказування [10; 151].

Слід зазначити, що з поняттям спеціальних знань тісно пов'язані форми їх використання, які представлені у різноманітних формах. При цьому, вчені мають з цього приводу достатньо протилежні підходи. Так, В. В. Семьонов виділяє чотири загальноприйняті форми: залучення спеціаліста при проведенні слідчих (розшукових) дій, призначення судових експертиз, довідково-консультаційній формі, здійснення ревізійної перевірки [189].

Деякі вчені окремо виділяють перевірку за обліками та вважають актуальними, окрім вищезазначених, допит експерта та присутність слідчого при проведенні експертизи [9; 124].

За критерієм регламентації в кримінальному процесуальному законодавстві розподіляв форми використання спеціальних знань Г. І. Грамович на: а) вказані та регламентовані кримінально-процесуальним кодексом; вказані, але не регламентовані кримінально-процесуальним кодексом; б) не вказані й не регламентовані законом форми використання спеціальних знань [35, с. 15].

Окремі вчені наводили форми використання спеціальних знань одночасно за різними критеріями. Так, В. І. Шиканов виділяв: а) безпосереднє застосування спеціальних знань слідчим, прокурором, складом суду, тобто функціонерами процесуальної діяльності, на кого покладено обов'язок зі збирання та оцінки

судових доказів; б) використання спеціальних знань спеціалістів без залучення їх до участі в слідчих діях (консультації, отримання різних довідок зі спеціальних питань); в) використання результатів не судових (відомчих, адміністративних) розслідувань, а також результатів досліджень окремих об'єктів, що проводили в процесі вказаних розслідувань за інших умов (наприклад, результати патологоанатомічного дослідження трупа); г) використання спеціальних знань спеціалістів, залучених до виконання процесуальних функцій спеціаліста; д) використання спеціальних знань спеціалістів, залучених для виконання процесуальних функцій судового експерта; е) використання спеціальних знань перекладачів і осіб, що розуміють мову німого або глухого; ж) призначення ревізії в порядку, передбаченому процесуальним законодавством; з) провадження за дорученням слідчого або суду технічних або інших оглядів [234, с. 25].

Ряд науковців, таких як Р. С. Белкін, Є. І. Зуєв, В. М. Махов, О. Р. Россинська, О. А. Кравченко, І. І. Когутич, В. К. Лисиченко, В. В. Циркаль та інші наголошують на процесуальній та непроцесуальній формах використання спеціальних знань [9; 58; 124; 184; 87; 76; 99]. Ми не заперечуємо існуванню наданої класифікації, проте важливим вважаємо їх практичну реалізацію у кримінальному провадженні. Тобто отриманій таким чином інформації необхідно обов'язково надати статус доказів.

З цього приводу слушно зазначає А. М. Лазебний. Вчений відмічає, що наявність у слідчого необхідних відомостей, наприклад, з галузі медицини, психіатрії, бухгалтерського обліку та інших спеціальних знань, корисне при висуненні версій, пошуку доказів та їхній оцінці. Проте інформація з непроцесуальних джерел, що містить відомості спеціального характеру, лише привід для прийняття слідчим рішення про використання знань спеціалістів у формах, встановлених законодавством [97, с. 97].

З іншої сторони непроцесуальна форма використання спеціальних знань широко застосовується у кримінальних провадженнях. Так, як слушно відмічає М. Г. Щербаковський, деякі науковці виступають категорично проти непроцесуальної

форми використання спеціальних знань у кримінальному провадженні. Таке твердження легко спростувати, якщо згадати про такі види досліджень, які знаходяться поза кримінального процесу, але використовуються під час розслідування злочинів, як перевірка куль, гільз, відбитків пальців рук та інших об'єктів за криміналістичними обліками, попередні дослідження слідів злочину на місці їх виявлення, консультації обізнаних фізичних та юридичних осіб та ін. [238, с. 44].

Також приєднуємося до наукової думки вчених, які акцентують увагу на тому, що процесуальними слід вважати такі форми, що прямо передбачені законом, а саме: а) участь спеціаліста у кримінальному провадженні; б) проведення судових експертиз. Непроцесуальними слід вважати спеціальні знання не за межами кримінального процесу, а ті, що прямо не передбачені законом. Такими формами є: а) відомчі розслідування, перевірки технічного стану; б) проведення досліджень об'єктів безпосередньо на місці події; в) консультаційно-довідкова допомога; г) надання технічної допомоги в підготовці технічних засобів, виконанні трудомістких робіт; д) використання допомоги обізнаних осіб при проведенні оперативно-розшукових заходів [151, с. 15].

Розширює перелік форм використання спеціальних знань Н. М. Косміна. Вчена відносить до процесуальних форм: участь спеціаліста при проведенні слідчих (розшукових) дій; проведення судових експертиз, допит експерта. До непроцесуальних форм використання спеціальних знань належать: проведення ревізій, консультації з фахівцями з спеціальних питань; довідкова допомога; відомчі розслідування, перевірки; проведення попередніх та перевірочних досліджень об'єктів; надання допомоги в підготовці технічних засобів; участь обізнаних осіб при проведенні оперативно-розшукових заходів; використання спеціальних знань слідчим, дізнавачем, оперативним працівником [85, с. 9]. У зв'язку з процесуальними змінами наданий розподіл може змінюватись. Наприклад, консультація передбачена ст. 71 КПК України. Проте авторка зазначила такі форми, які

широко використовуються, але їм приділено було недостатньо уваги.

Дещо оновлено виокремлені форми використання спеціальних знань в сфері службової діяльності О. В. Пчеліна: консультування обізнаної особи з приводу окремих аспектів механізмів утворення певних слідів і відповідно їх виявлення, тактичних прийомів, які доцільніше застосовувати під час проведення конкретних слідчих (розшукових) дій і т. п.; залучення обізнаної особи до проведення окремих слідчих (розшукових) дій у якості спеціаліста; призначення судових експертиз (залучення обізнаної особи у якості експерта); залучення обізнаної особи для проведення ревізії чи іншої перевірки тощо [179, с. 25]. Окрім ревізії авторка безсумнівно справедливо зазначає існування і інших форм перевірки, які широко використовуються під час розслідування як злочинів в сфері службової діяльності, так і злочинів, пов'язаних із незаконним використанням бюджетних коштів в галузі охорони здоров'я. Серед них слід зазначити моніторинг, фінансовий аудит, перевірка закупівель та моніторинг закупівлі.

Побудована та деталізована класифікація форм використання спеціальних медичних знань Є. В. Ковалевською. Залежно від процесуальної значущості результатів їх використання вчена виділяє процесуальну та непроцесуальну форми. Процесуальні форми: 1) участь як спеціаліста фахівця в галузі медицини (лікаря) в провадженні слідчих (розшукових) дій; 2) участь судово-медичних експертів при проведенні судово-медичної експертизи; 3) участь фахівця в галузі медицини (лікаря) під час здійснення контрольно-перевірочної діяльності; 4) довідкова діяльність фахівця у галузі медицини без залучення його до участі в слідчих (розшукових) діях, яка має офіційне вираження у видачі спеціалістом – медичним працівником – письмових висновків чи довідок. Непроцесуальні форми: 1) консультації фахівців у галузі медицини до або після проведення слідчих (розшукових) дій; 2) науково-технічна допомога фахівців у галузі медицини; 3) дослідницька робота; 4) проведення експертних досліджень фахівцями у галузі медицини на замовлення

сторони обвинувачення чи сторони захисту у кримінальному провадженні, результати яких можуть бути взяті на розсуд суду до уваги на стадії судового розгляду [73, с. 16].

Спираючись на думки вчених та результати інтерв'ювання практичних співробітників ми намагались з'ясувати форми використання спеціальних знань під час розслідування злочинів, пов'язаних із державним фінансуванням галузі охорони здоров'я. У ході дослідження були виділені: призначення судових експертиз – 98 %, участь обізнаних осіб у якості спеціаліста під час проведення слідчих (розшукових) дій – 76 %, довідково-консультаційна допомога – 100 %, ревізії та інші форми державного фінансового контролю – 100 %, інше – 10 % (Додаток В).

Питання призначення судових експертиз, участь спеціаліста під час проведення слідчих (розшукових) дій, ревізії та інші форми державного фінансового контролю ми докладніше розглянемо у подальших підрозділах.

Вчені зазначають, що сьогодні все частіше акцентується увага на необхідності інформаційно-аналітичного забезпечення, що є вищим рівнем обробки інформації, адже вихідна інформація про об'єкт, що складає криміналістичний інтерес, опрацьовується належними суб'єктами із використанням спеціально створених технологій та в синтезованому вигляді надається для задоволення потреб практичних органів [229, с. 344]. На наш погляд, цілком справедливо розглядати його як складову довідково-консультаційної допомоги.

Наукові підходи до вказаної форми використання спеціальних знань відрізнялись залежно від законодавчого регулювання. Чинним КПК України передбачено надання консультацій спеціалістом. Відповідно до Закону України «Про Національну поліцію України» (ст. 25) поліція здійснює інформаційно-аналітичну діяльність.

Окремі вчені розподіляють окремо консультаційну та довідкову допомогу. Так, Є. Д. Лук'янчиков та В. Є. Лук'янчикова досліджують консультацію як самостійну форму використання спеціальних знань у кримінальному провадженні. Вчені

справедливо наголошують на двох видах її існування – письмовій та усній. Через законодавчу неврегульованість цього питання на стадії досудового розслідування в науковому світі виникають дискусії з цього приводу. Але ми вважаємо, що КПК України повинен містити тільки основоположні завдання. Тому цілком справедливо в ст. 71 КПК України міститься назва форми використання спеціальних знань – надання консультації, без розкриття її сутності [102, с. 198].

Під час розслідування економічних злочинів В. П. Корж зазначає, що слідчий отримує консультаційну допомогу:

- при огляді за участю фахівця місця скоєння економічного злочину, в тому числі приміщень, складів, транспортних засобів документів, предметів, продукції і т. д.;

- в ході роз'яснення фахівцем призначення і змісту фінансової або господарської операції, при поясненні фахівцем злочинної схеми використання бухгалтерських і банківських документів членами організованої групи при скоєнні злочинних акцій, при виявленні фахівцем ознак підробок в первинних документах бухгалтерського обліку, як у документарній, так і електронній формі;

- в наданні фахівцем відомостей про обставини, пов'язаних з виявленням ознак кримінальної технології економічного злочину, іншій криміналістично значимої інформації, що має значення для розкриття злочину, визначення методів розслідування і тактики слідчих (розшукових) дій [82, с. 165].

В межах використання довідково-консультаційної допомоги використання спеціальних знань під час викриття зазначених злочинів слід зазначити достатньо новітню службу – Національне агентство України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів (АРМА). Правові та організаційні засади функціонування АРМА були закріплені в 2015 році Законом України «Про Національне агентство України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів».

АРМА є центральним органом виконавчої влади із спеціальним статусом, що забезпечує формування та реалізацію державної політики у сфері виявлення та розшуку активів, на які може бути накладено арешт у кримінальному провадженні чи у справі про визнання необґрунтованими активів та їх стягнення в дохід держави, та/або з управління активами, на які накладено арешт у кримінальному провадженні чи у справі про визнання необґрунтованими активів та їх стягнення в дохід держави або які конфісковано у кримінальному провадженні чи стягнено за рішенням суду в дохід держави внаслідок визнання їх необґрунтованими.

Серед функцій Національного агентства законодавством передбачено:

- надання роз'яснень, методичної та консультаційної допомоги слідчим, детективам, прокурорам та суддям з питань, пов'язаних з виявленням, розшуком, проведенням оцінки та управління активами;
- здійснення заходів з виявлення, розшуку, проведення оцінки активів за зверненням слідчого, детектива, прокурора, суду (слідчого судді);
- проведення аналізу статистичних даних, результатів досліджень та іншої інформації про виявлення, розшук та управління активами;
- формування та ведення Єдиного державного реєстру активів, на які накладено арешт у кримінальному провадженні;
- інші функції [171].

Якщо попередніми діями слідчого було з'ясовано, що державі було завдано збитків у великих розмірах, він вправі звернутись до АРМА з метою пошуку матеріальних та нематеріальних активів фігурантів, про що складає відповідний запит. Перевірка та відповідь на таке звернення надходить у найкоротші строки, як правило, протягом трьох діб, що не стає на заваді затягнення процесуальних строків. У разі існування необґрунтованих активів, слідчий вправі звернутися до суду з приводу арешту на таке майно з метою попередження його відчуження.

У повноваженнях АРМА здійснити ефективну реалізацію цього майна або управління цим майном. Таким чином, окрім отримання криміналістично значущої інформації для розслідування злочину, забезпечується відшкодування збитків державному бюджету на стадії досудового розслідування.

Національне агентство взаємодіє не тільки з органами досудового розслідування, прокуратури та суду, співпрацює з іншими органами і має доступ до великої кількості різноманітних баз даних. Зокрема, до Єдиного реєстру досудових розслідувань, автоматизованих інформаційних і довідкових систем, реєстрів та банків даних, держателем (адміністратором) яких є державні органи або органи місцевого самоврядування, користується державними, у тому числі урядовими, засобами зв'язку і комунікацій, мережами спеціального зв'язку та іншими технічними засобами [171].

Установи, подібні до Національного агентства, існують у всіх 28 країнах – членах Європейського Союзу – та більш ніж у 100 юрисдикціях по всьому світу. Державний секретар Міністерства юстиції України Г. Буяджи зазначає, що станом на сьогодні Національне агентство практично повністю готове до повноцінної роботи. Зокрема, таке агенство:

- авторизувалось у Камденській міжвідомчій мережі з повернення активів (CARIN) та у Глобальній мережі контактних пунктів Інтерполу з розшуку активів (Global Focal Point Platform for Asset Recovery);

- отримало доступ до захищеної системи зв'язку Інтерполу для обміну інформацією з розшуку активів (I-SECOM);

- стало партнером Ініціативи з повернення вкрадених активів (StAR) та вже активно співпрацює з мережею в частині обміну інформацією та досвідом, проведення спільних заходів, у тому числі навчальних;

- долучилось до роботи Платформи установ з повернення активів держав-членів ЄС та Підгрупи з питань управління активами зазначеної платформи;

- поінформувало у встановленому порядку про запуск та початок реалізації своїх функцій регіональні мережі;

– у рамках налагодження співробітництва з державами карибського басейну виступило з ініціативою співробітництва з Міжвідомчою мережею з повернення активів Карибського регіону (Asset Recovery Inter Agency Network-East Africa – ARIN-CARIB) і вже отримало позитивну відповідь про можливість започаткування партнерського двостороннього співробітництва [24, с. 146].

Дійсно, коли економічні злочини вчиняються на території декількох держав, нерідко правоохоронці зазнають потреби у такій допомозі.

Наприклад, за даними Департаменту захисту економіки Національної поліції України у 2018 році комерційні структури створили злочинну схему привласнення бюджетних коштів при проведенні публічних закупівель медичних матеріалів для лікування ниркової недостатності методом гемодіалізу. Сума збитків становить понад 60 мільйонів гривень. За певну винагороду заздалегідь прописувались умови для закупівлі продукції конкретної торгівельної марки. Для безапеляційної перемоги під час проведення публічних торгів участь приймали афілійовані товариства. Для виведення бюджетних коштів були створені іноземні компанії. Для виявлення та розшуку активів фігурантів, які створили злочинну схему, а також відшкодування збитків, нанесених державі в найкоротші строки можливо шляхом звернення до АРМА.

Окремо слід зупинитися на довідково-консультаційній допомозі, яку надають медичні установи. Серед них: заклади медичної освіти, наприклад, для з'ясування певних медичних можливостей по дослідженню категорій хворих, Департаменти та управління охорони здоров'я, в яких функціонують позаштатні спеціалісти та які можуть надати консультації правоохоронцям з приводу кількості хворих, розрахунку та потреби лікарських засобів, технічних та якісних характеристик медичного обладнання та виробів медичного призначення, про стан захворюваності на певній території тощо. Нерідко виникає необхідність у допомозі державної служби лікарських засобів, яка надає

відповіді на запити щодо реєстрації лікарського засобу на території України, законності його походження (виготовлення, введення, зберігання) тощо.

Широко використовується довідково-консультативна допомога таких служб як: торгово-промислова палата, Державна фіскальна служба, Держпродспоживслужба, територіальні органи Державної митної служби, органи стандартизації та сертифікації, випробувальні лабораторії тощо.

Наступною складовою даного підрозділу є дослідження видів використання спеціальних знань. Вони достатньо повно були досліджені вченими-криміналістами, розроблені відповідні класифікації. В основному увага була приділена видам, підвидам та класам судових експертиз, натомість, недостатньо дослідженими залишилися інші види використання спеціальних знань. Стосовно злочинів, пов'язаних із незаконним використанням бюджетних коштів у сфері охорони здоров'я, вважаємо доцільним виділити види спеціальних знань, залежно від природи їх виникнення або за галузями науки, техніки (криміналістичні, психологічні, медичні, економічні тощо), а в галузі охорони здоров'я враховувати і підгалузі.

У складі сучасної охорони здоров'я А. Г. Ахламов і Н. Л. Кусик виділяють самостійні і одночасно надзвичайно тісно взаємодіючі між собою структурні елементи, які визначаються як підгалузі спеціалізації і виробництва. Деякі з них: терапія – хірургія – педіатрія – санітарія; рентгенологія – радіологія – імунологія – дієтологія; клінічна, медико-профілактична, науково-дослідна, організаційно-управлінська спеціалізації; стаціонарна, диспансерна, санаторно-курортна, амбулаторно-поліклінічна, хосписна та інші види медичної допомоги; дерматологія – гістологія – мікробіологія – нейрофізіологія – психіатрія – стоматологія – онкологія – кардіологія – діабетологія – отоларингологія – гастронологія – ендокринологія – цитологія і багато інших видів спеціалізованої допомоги, які мають свою специфіку [5, с. 134]. Тому при розслідуванні тих чи інших злочинів слідчому або

оперуповноваженому необхідно залучати фахівців не тільки з галузі медицини, а й з певного медичного напрямку.

Опитуванням практичних співробітників Національної поліції України було встановлено, що при розслідуванні злочинів, пов'язаних із незаконним використанням бюджетних коштів у галузі охорони здоров'я, консультаційна допомога використовується у 100 % випадках, у тому числі й медичні знання.

При розслідуванні злочинів, пов'язаних із незаконним використанням бюджетних коштів у галузі охорони здоров'я, одне із перших місць займають економічні знання. Перед тим, як вирішити питання щодо фактичної вартості товару та розрахунку спричинених збитків в порядку судової експертизи, важливо звернути увагу на збирання таких документів, як: договір, специфікація, проектно-кошторисна документація, акти виконаних робіт, накладні, рахунки, платіжні доручення, кошторис розпорядника, план закупівель тощо. Додатково може знадобитися бухгалтерська книга, інвентаризаційна відомість, акти ревізії.

Зазначена категорія злочинів, як і будь-які економічні злочини, вчиняються за допомогою певних документів. При огляді документів бажано використовувати специфічну криміналістичну техніку із залученням відповідних спеціалістів. Зазвичай необхідні спеціальні знання в галузі почеркознавства та технічного дослідження документів. Необхідно заздалегідь готувати матеріал для проведення судової експертизи задля отримання категорійного та своєчасного висновку. Окрім того, необхідно враховувати, що поширення електронних документів ускладнює збирання порівняльного матеріалу.

Отже, можна зазначити, що основними видами спеціальних знань при розслідуванні злочинів, пов'язаних із незаконним використанням бюджетних коштів у галузі охорони здоров'я: економічні (бухгалтерські та товарознавчі), почеркознавчі, техніко-криміналістичні, медичні. Передбачити усі існуючі види спеціальних знань не можливо і по кожному конкретному злочину вони повинні піддаватися коригуванню.

Залучення осіб, які володіють спеціальними знаннями, надасть криміналістично значущу інформацію на стадії досудового слідства. Проте, суб'єкти використання спеціальних знань зазнають певних змін залежно від реформ, які стрімко впливають на створення нових служб і органів та ліквідацію старих.

Вченими-криміналістами неодноразово досліджувалась зазначена проблематика, були сформовані різноманітні класифікації. Ми будемо дотримуватись точки зору М. Г. Щербаківського, В. Д. Арсеньєва, В. Г. Заболоцького та зробимо спробу оновити зазначену класифікацію та пристосувати її до зазначеного виду злочинів.

Тож, залежно від процесуального становища суб'єктів використання спеціальних знань їх можна розділити на наступні групи:

а) особи, що здійснюють розслідування й оперативно-розшукові заходи: слідчий, дізнавач, оперуповноважений, прокурор, суддя;

б) обізнані особи, що мають процесуальне становище, обумовлене наявністю у них спеціальних знань. Вони мають процесуальні права й обов'язки, можуть залучатися до кримінальної й іншої відповідальності. До них відносяться: експерт, спеціаліст, лікар, педагог, перекладач, особа, що розуміє знаки глухих чи німих;

в) обізнані особи, процесуальне становище яких не визначається наявністю у них спеціальних знань: ревізор, технічний інспектор, співробітник податкової адміністрації й ін. [239].

Враховуючи що є інші зацікавлені особи, на підставі наукових висновків В. М. Реваки, слушно було б доповнити надану класифікацію наступними групами:

– учасники кримінального процесу (підозрюваний, обвинувачений, підсудний, захисник, потерпілий, цивільний позивач, цивільний відповідач та їхні представники);

– інші особи, що беруть участь у кримінальному судочинстві (свідки, секретар судового засідання та ін.) [181, с. 63].

У даній роботі розглянемо із зазначених груп окремих суб'єктів, які займаються протидією злочинам, пов'язаних з державним фінансуванням в галузі охорони здоров'я. Це слідчий, оперуповноважений, спеціаліст, експерт, інспектор органу державного фінансового контролю (ревізор) та інші обізнані особи.

Попри різні тлумачення та підходи вчених до поняття «обізнана особа», ми підтримуємо думку О. А. Кравченко та визначаємо її як людину, котра володіє життєвими, незагальнодоступними чи науковими знаннями, здобутими в результаті трудової повсякденної діяльності й особистого досвіду або загальної чи спеціальної освіти. Вищезазначена особа є родовою щодо всіх суб'єктів-носіїв знань, у тому числі тих, які володіють спеціальними знаннями [87, с. 8].

Розслідування злочинів зазначеної категорії зазвичай проводиться слідчими органів поліції України, в окремих випадках детективами. Якщо один із фігурантів злочину є вищою посадовою особою, то за підслідністю кримінальне провадження розслідується слідчими Державного бюро розслідувань. Розслідування злочинів здійснюється детективами Національного бюро розслідувань за умови вчинення правопорушення певним суб'єктом та в залежності від суми спричинених збитків.

Викриття злочинів та супроводження таких кримінальних проваджень є прерогативою оперуповноважених Департаменту стратегічних розслідувань Національної поліції України. Діяльність новоствореного міжрегіонального територіального органу в структурі Національної поліції України в сучасний період трансформацій системи охорони здоров'я повинна відповідати міжнародним стандартам. На цьому наголошують і науковці. Так, С. М. Князев зазначає чимало вагомих зрушень на шляху до гармонізації національного законодавства України з міжнародними стандартами, однак реалізація євроінтеграційного вектора розвитку нашої держави вимагає продовження роботи в цьому напрямі, забезпечення й гарантування високих демократичних стандартів прав і свобод людини під час реалізації оперативно-розшукової діяльності [72, с. 217].

Проте слідчі та оперуповноважені для проведення гласних та негласних слідчих (розшукових) дій залучають спеціалістів для надання консультацій, підготовки матеріалів для експертизи тощо.

Опитуванням досвідчених слідчих та оперуповноважених, які обслуговують вищезазначений напрямок, було встановлено, що при розслідуванні злочинів, пов'язаних із незаконним використанням бюджетних коштів у галузі охорони здоров'я, у 44 % випадків залучались спеціалісти з економічної галузі, у 31 % – медичній галузі, у 22 % випадків – спеціалісти-криміналісти, 12 % випадків – спеціалісти у сфері будівництва тощо (Додаток В).

Залежно від галузі спеціальних знань залучають обізнаних осіб в якості спеціалістів та експертів як державних, так і приватних установ. Наприклад, економістів та криміналістів найчастіше залучають за домовленістю із науково-дослідними експертно-криміналістичними центрами МВС України, із науково-дослідними інститутами судових експертиз МЮ України. При необхідності фото-, відеофіксації таких слідчих (розшукових) дій, як огляд документів, обшук, слідчий експеримент знадобиться допомога спеціалістів-криміналістів відділів криміналістичного забезпечення слідчих управлінь МВС України або з Експертної служби МВС України в областях.

Хоча слід зазначити, що після реформування Експертної служби МВС України, практичні співробітники відмічають погіршення взаємодії з фахівцями останньої. Під час інтерв'ювання вони зазначили незручності перед призначенням судових експертиз: тільки в одній установі на кожену область, а не у кожному відділу поліції – 89 %; необхідність більшого часу на призначення судових експертиз – 68 %; незручності отримання висновку експерта – 56 % (тільки за дорученням особи, що призначила експертизу), незручності залучення фахівців в якості спеціалістів – 45 %; інше – 10 % (Додаток В).

Важливу роль у розслідуванні злочинів, пов'язаних із незаконним використанням бюджетних коштів у галузі охорони

здоров'я, мають судові експерти. Іноді слідчому не можливо надбати достатню доказову базу без висновку експерта. Процесуальний статус експерта, як і спеціаліста, чітко визначений в кримінальному процесуальному законодавстві. Але ж він не має права самостійно збирати необхідний матеріал для експертного дослідження, а його неякісний збір призводить до неповного висновку, іноді і до відмови проведення експертизи. Особливо це стосується багатооб'єктних почеркознавчих, бухгалтерських, товарознавчих експертиз. Тому слідчому вкрай необхідно заздалегідь підготувати порівняльні зразки та досліджувальні об'єкти самостійно або із залученням спеціаліста.

При розслідуванні злочинів, пов'язаних із незаконним використанням бюджетних коштів у сфері охорони здоров'я, нерідко правоохоронні органи співпрацюють з органом державного фінансового контролю. Так, відповідно до чинного законодавства, державний фінансовий контроль забезпечується органом державного фінансового контролю через проведення державного фінансового аудиту, інспектування, перевірки закупівель та моніторингу закупівлі [174]. Звіти та акти, складені за результатами планових перевірок, в повній мірі використовуються слідчим. Але якщо ж виникає об'єктивна потреба у позаплановій перевірці, правоохоронним органам необхідно звернутися до органу державного фінансового контролю з пропозицією внести ту чи іншу установу в план ревізій. Необхідно враховувати, що на дану процедуру витрачається час, що може завадити процесуальним строкам.

Звісно, що організація взаємодії обізнаних осіб з іншими суб'єктами використання спеціальних знань залежить від слідчого. Проте, вважаємо дискусійним питання різного відношення їх діяльності до спеціальних знань. Так, слідчий, який спеціалізується на розслідуванні економічних злочинів, оперуповноважений Департаменту стратегічних розслідувань Національної поліції України у своїй службовій діяльності опосередковано використовують економічні, медичні, частково криміналістичні знання. У даному випадку ми вважаємо правильним термін

«використання», а не «застосування». Якщо ж знання безпосередньо застосовуються для отримання певного умовиводу, інформації, наприклад, як ревізором (інспектором), експертом, спеціалістом, то за доцільне вживати «застосування». Вони мають іншу мету, наукові підходи, методи, способи дослідження тощо. Такий висновок витікає і з авторських понять «спеціальні знання», які ми раніше розглядали. Хоча деякі з них і вважають терміни «застосування» та «використання» синонімами, не можна заперечувати той факт, що вони мають різний процесуальний статус і, відповідно, виконують різні функції.

Отже, враховуючи наукові підходи вчених, досліджено поняття спеціальних знань, доведено, що суб'єкти використання спеціальних знань мають не тільки різний процесуальний статус, а й різну змістовну складову своєї професійної діяльності та відношення до спеціальних знань, тому наголошено на розмежовуванні термінів «застосування» та «використання». Серед суб'єктів використання спеціальних знань найвагомішу роль віддано слідчим, які спеціалізуються на розслідуванні економічних злочинів, і оперативним співробітникам Департаменту стратегічних розслідувань Національної поліції України, а суб'єктів застосування спеціальних знань – експертам та спеціалістам.

Здійснено аналіз наукових поглядів учених щодо поняття спеціальних знань, класифікації форм їх використання. Виокремлено ті, які найбільш ефективні під час розслідування злочинів: призначення судових експертиз, участь обізнаних осіб у якості спеціалістів під час проведення слідчих (розшукових) дій, довідково-консультативна допомога, а також використання різних форм фінансового контролю.

Акцентовано увагу на довідково-консультаційній формі використання спеціальних знань медичних закладів, торгово-промислової палати, Державної фіскальної служби, Держпродспоживслужби, Національного агентства України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів, територіальними органами Державної митної служби, органами стандартизації

та сертифікації, випробувальним лабораторіями тощо. Запропоновано надавати консультації обізнаними особами (ревізори, спеціалісти і судові експерти в галузі економіки, медицини, почеркознавства, технічного дослідження документів, будівництва) у письмовій або усній формі та закріпити це на законодавчому рівні.

Визначено перелік видів спеціальних знань, які для злочинів зазначеної категорії доцільно систематизувати залежно від природи їх виникнення або за галузями науки і техніки (криміналістичні, медичні, економічні тощо).

2.2. Форми державного фінансового контролю при розслідуванні злочинів

Стрімкі реорганізаційні процеси в різних сферах українського суспільства безумовно відображаються на діяльності правоохоронних органів. При розслідуванні економічних злочинів у бюджетній сфері охорони здоров'я особливо важливою є взаємодія з фінансовими службами, зокрема, з державним органом фінансового контролю. Така взаємодія ґрунтується на чіткій законодавчій регламентації. Водночас, все частіше виникають різноманітні законодавчі колізії, що не тільки стають на заваді ефективної роботи правоохоронців та контролюючих органів, а й іноді навіть унеможливають таку діяльність або зумовлюють її незаконність.

При розслідуванні злочинів, пов'язаних із незаконним використанням бюджетних коштів у сфері охорони здоров'я, є необхідним всебічний аналіз та визначення форм державного фінансового контролю.

Наші дослідження показали, задля формування доказової бази при розслідуванні бюджетних злочинів в галузі охорони здоров'я використовуються різні форми фінансового контролю. Так, під час проведення анкетування практичних співробітників в зазначеній сфері 98 % вказали на важливість їх проведення.

Доцільність використання спеціальних знань у формі ревізії при розслідуванні злочинів у бюджетній сфері відзначають і вчені-криміналісти, серед яких: С. С. Чернявський, Р. Л. Степанюк, А. А. Бондаренко, В. І. Крисюк, Л. Г. Шапіро [201; 230; 225].

Одночасно аналіз юридичної літератури показав, що поняття ревізії неодноразово розглядалося як вітчизняними вченими-криміналістами, так й зарубіжними і, в основному, не викликало особливих дебатів і дискусій, так як обов'язково має бути враховано в чинному законодавстві. Згідно з останніми змінами в Законі України «Про основні засади Здійснення державного фінансового контролю в Україні» ревізія – це інспектування, яке полягає в документальній і фактичній перевірці певного комплексу або окремих питань фінансово-господарської діяльності підконтрольної установи, яка повинна забезпечувати виявлення наявних фактів порушення законодавства, встановлення винних у порушенні діяльності посадових і матеріально відповідальних осіб [174].

Проблемним й невирішеним залишається питання щодо природи існування ревізій у науковому світі з огляду на те, що жодним із розділів КПК України не передбачено призначення та проведення ревізій або інших форм фінансово контролю таких, як фінансовий аудит, перевірка закупівель, моніторинг закупівель.

Проаналізувавши точки зору А. В. Дулова, Г. М. Міньковського, С. С. Остроумова, І. Л. Петрухіна та інших, варто погодитись з Л. Г. Шапіро, яка відзначає, що існує дві кардинально різні позиції. Одна полягає у тому, що ревізія, проведена на вимогу слідчого, втрачає свій адміністративно-правовий характер і тому стає кримінально-процесуальною дією. Інша ґрунтується на тому, що це непроцесуальна дія, оскільки ревізор, виконуючи службове доручення, підпорядковується не слідчому, а керівнику організації, який призначає ревізію і керує діями ревізора [230, с. 135].

Незважаючи на численні дискусії, під час розслідування економічних злочинів в галузі охорони здоров'я, виникає необхід-

ність у використанні як планових, так і позапланових ревізійних перевірок, на що вказують практичні співробітники. Розглянемо кожну із них щодо галузі охорони здоров'я.

Для проведення ревізії в установах охорони здоров'я залучаються інспектори, які повинні володіти специфічною інформацією. В Україні цей напрям обслуговує відділ контролю у соціальній сфері органу держфінконтролю. Безумовно, для проведення повної та кваліфікованої ревізії інспектор повинен володіти відомостями:

- із закупівлі лікарських засобів, при цьому враховується специфіка установи (так, препарати, які використовуються для лікування онкохворих, не можуть закуповувати медустанови, які спеціалізуються на лікуванні серцево-судинної системи);

- про норми призначення лікарських препаратів (тобто, при лікуванні туберкульозу на хворого передбачена певна доза лікарського препарату. Однак за документами іноді списується подвійна-потрійна доза, тим самим штучно завищується потреба у цьому препараті та збільшується кошторис на його закупівлю);

- про норми застосування обладнання (наприклад, для психіатричної лікарні, орієнтованої тільки на надання психіатричної допомоги, не можна закуповувати хірургічні електроножі для операцій, так як ця діяльність не відповідає їх акредитації);

- про норми амортизації медичного обладнання (враховується його балансова вартість, періодичність контрольного ремонту при зношенні, можлива перевитрата виділених коштів);

- про технічні вимоги до виробів медичного обладнання тощо (наприклад, в технічних вимогах виставляється магнітно-резонансний томограф потужністю 3 Тесла, а за домовленістю з посадовими особами фактично поставлений апарат потужністю 2 Тесла за тією ж ціною. Або закуповується магнітно-резонансний томограф з рядом додаткових опцій, таких як пристосування для проведення дослідження колінного суглоба, шлунково-кишкового тракту, судин головного мозку. А фактично поставляється апарат, який не має опцій за заявленою вартістю).

Особливе значення для правоохоронних органів має ревізія при підтвердженні факту незаконного використання бюджетних коштів, наприклад, нецільового використання, використання позабюджетних коштів.

Так, у 2015 році співробітниками УЗЕ було ініційовано проведення позапланової ревізії Управління охорони здоров'я в місті Н. Було організовано злочинну групу, до складу якої входило 8 осіб (керівник управління, головний бухгалтер, керівники комунальних медичних закладів), які протягом трьох років привласнювали бюджетні кошти, чим спричинили збитки державі в сумі понад 1,5 млн гривень. Актом ревізії було зафіксовано безпідставне нарахування премій та надбавок, і у подальшому він був використаний при проведенні судово-економічної експертизи.

При виявленні порушень в процесі планової ревізії співробітники держфінконтролю самостійно повідомляють про такі факти до органів Національної поліції або прокуратури України. Це може бути неправомірно виплачена надбавка зарплати, неправильно поставлений коефіцієнт премій, недонарахування до бюджету коштів за оренду приміщень і т. д.

Прикладом тому є наступний факт. У 2017 році співробітникам Управління захисту економіки надійшла інформація про результати планової ревізії комунального закладу охорони здоров'я в місті Н. щодо встановлення фактів неправомірної виплати премій співробітникам на суму 200 000 гривень. Актом ревізії було зафіксовано необґрунтоване нарахування премій і надбавок, що стало підставою для реєстрації кримінального провадження та проведення досудового розслідування.

Позапланова перевірка потрібна для оперативного супроводу використання бюджетних коштів, метою яких є недопущення розтрати та їх присвоєння, притягнення до відповідальності винних у скоєнні злочинного діяння.

Так, в одній із лікарень проводилася реконструкція будівель терапевтичного корпусу на підставі дефектного акту, в якому зазначено про необхідність проведення прихованих робіт з мон-

тування водопровідної системи та каналізації. Оперативними співробітниками Управління державної служби боротьби з економічною злочинністю в Дніпропетровській області було встановлено, що вона була вже змонтована у попередніх роках і необхідності її монтажу та реконструкції не було. Для отримання необхідної доказової бази оперативні співробітники звернулися до контрольно-ревізійного управління з метою ініціювання позапланової ревізійної перевірки, яка була проведена протягом місяця. В результаті було підтверджено факт злочинної діяльності суб'єкта господарювання і посадових осіб лікарні, які привласнили бюджетні кошти в особливо великих розмірах.

За результатами опитування практичних працівників, які займаються розслідуванням вищевказаних злочинів, 90 % відзначили про необхідність проведення саме позапланової ревізійної перевірки установ, підприємств, організацій охорони здоров'я. Поясненням тому служить той факт, що їх діяльність в частині використання бюджетних коштів триває протягом усього року, складно заздалегідь внести пропозиції про проведення планової ревізії. У більшості випадків втрачається час разом зі слідами злочину, підроблені документи знищуються, а отримані кошти, які були незаконно привласнені, безповоротно втрачаються. На важливості та своєчасності проведення цієї особливої форми використання спеціальних знань наголошують і А. Запотоцький, О. Капліна та Н. Маринів [57; 66].

Слушною є думка А. Ф. Волобуєва, який зазначає, що для забезпечення якісного проведення ревізії необхідна тісна взаємодія працівників контрольно-ревізійної служби і правоохоронних органів, яка полягає, зокрема, в сумісному обговоренні плану проведення ревізії, складу ревізійної групи, проведенні спільних дій та заходів щодо утворення сприятливих для ревізії умов [29, с. 151].

Звертає увагу на встановлення ефективної комунікації органів Національної поліції України та Держфінінспекції і В. В. Неганов. Учений відзначає, що на практиці окремі слідчі судді разом з наданням відповідного клопотання вимагають

від слідчого письмового узгодження з органом державного фінансового контролю про дату початку ревізії. Інші слідчі судді не вважають обов'язковим надання слідчим такого узгодження і розглядають клопотання відповідно до положень ст. 132 КПК України без узгодження дати початку заходу. Але з огляду на, що питання забезпечення розумних строків, об'єктивності і всебічності в провадженні досудового розслідування покладено на слідчого, прокурора, суддю, саме на ці посадові і службові особи процесуальним законодавством покладено і право визначення дати проведення позапланових ревізій [137, с. 74].

На сьогодні ситуація у призначенні позапланової ревізії неоднозначна. З одного боку, в Законі України «Про основні засади здійснення державного фінансового контролю в Україні» закріплено, що орган державного фінансового контролю координує свою діяльність з органами Прокуратури та Національної поліції України. Також за судовим рішенням по відповідному кримінальному провадженню контролює дотримання бюджетного законодавства суб'єктами господарської діяльності незалежно від форми власності, які не віднесені законодавством до підконтрольних установ. Однак, відповідно до процесуального законодавства, слідчий, прокурор фактично не можуть звернутися до суду з таким клопотанням.

Також, на цьому факті наголошує і Р. М. Дударець, який зауважує, що в чинному КПК України відсутні норми, які б передбачали звернення до слідчого судді з клопотанням про призначення ревізії та перевірки та підстави для такого звернення [46, с. 40].

Звісно, що ч. 2 ст. 93 КПК України передбачає, що збирання доказів можливе за допомогою витребування та отримання висновків ревізій та актів перевірок, а ч. 2 ст. 89 КПК України визначає акти перевірок як джерело доказів. Проте в Ухвалі Верховного суду України зазначено що з 15 липня 2015 року прокурор і слідчий не мають повноважень «призначати ревізії і перевірки», оскільки підпунктом 12 пункту 5 Розділу XII «Прикінцеві положення» Закону України «Про прокуратуру»

з переліку повноважень прокурора (у статті 36 КПК) і слідчого (у статті 40 КПК) це повноваження було виключено. Ці положення процесуального закону також не дають повноважень слідчому судді надавати дозвіл на призначення перевірки. Використання виразу «витребування та отримання» передбачає повноваження використовувати у якості доказів висновки ревізій й актів перевірок (як і будь-які інші документи), що існують незалежно від досудового розслідування. Процесуальний закон чітко розрізняє документи, створені в межах кримінального провадження, від документів, походження яких не залежить від кримінального провадження, і підпорядковує ці два типи документів різному правовому режиму, тому помилково прирівнювати повноваження «витребувати» до повноваження «призначити» перевірку. Положення інших законів, що надають таке право, є бланкетними нормами, що відсилають за своїм змістом до КПК. Окрім того, Закон України «Про прокуратуру» передбачає, що недопустимими є докази, що були отримані після початку кримінального провадження шляхом реалізації органами досудового розслідування чи прокуратури своїх повноважень, не передбачених цим Кодексом, для забезпечення досудового розслідування кримінальних правопорушень [214].

Також у Постанові Пленуму Верховного суду України від 06.03.2018 у справі № 243/6674/17-к відзначається про суперечливість судової практики, про що свідчать факти про задоволення деякими слідчими суддями таких клопотань, посилаючись на Конституцію України, Постанови Кабінету Міністрів України, Податковий кодекс і т. д.

Вчені погоджуються з тим, що судді відмовляють у задоволенні таких клопотань, але разом із тим, з огляду на колізії між нормами кримінального процесуального та податкового законодавства, наполягають на оскарженні постанов слідчого судді про призначення позапланової перевірки (ревізії), забезпечуючи таким чином доступ особи до правосуддя [66, с. 204].

На сьогодні, органи досудового розслідування мають право використовувати результати позапланової ревізії, але фактично

не можуть бути її ініціатором, поки не будуть внесені зміни до ст. 93 КПК України та норму «витребування та отримання висновків ревізій та актів перевірок» замінений на «призначення інспектування у формі ревізії».

Як вихід з такої ситуації, при розслідуванні злочинів, пов'язаних з незаконним використанням бюджетних коштів у сфері охорони здоров'я, слідчий і оперуповноважений використовують акти планової ревізійної перевірки. Якщо і виникає об'єктивна потреба у перевірці того чи іншого закладу правоохоронним органам, необхідно звернутися в орган державного фінансового контролю з пропозицією включити її в план ревізій, таким чином не порушуючи законодавства. Серед недоліків слід відзначити, що на цю процедуру витрачається багато часу і цей факт може перешкодити процесуальним термінам. Таким чином, фактично проводиться планова ревізія з ініціативи правоохоронних органів.

Недооціненими в науковій літературі залишаються такі форми державного фінансового контролю як фінансовий аудит, перевірка закупівель та моніторинг закупівлі, хоча вони широко застосовуються правоохоронними органами.

В теперішній час результати опитування досвідчених слідчих та оперуповноважених, які обслуговують вищезазначений напрямок, свідчать, що при розслідуванні злочинів, пов'язаних із незаконним використанням бюджетних коштів у сфері охорони здоров'я, у 44 % випадків використовувались ревізії (інспектування), у 24 % – моніторинг закупівлі, у 21 % – перевірка закупівель та у 11 % – фінансовий аудит (Додаток В).

Низький показник використання звітів фінансового аудиту правоохоронними органами має своє пояснення. В основному вони покликані надати підприємствам економічну картину щодо правильності ведення бухгалтерського обліку й достовірності фінансової звітності, функціонування системи внутрішнього контролю, а на досудовому ж слідстві можуть бути використані як непрямі докази.

Щоб здійснити моніторинг закупівлі при розслідуванні злочинів, пов'язаних із незаконним використанням бюджетних коштів в галузі охорони здоров'я, слідчий, оперуповноважений Департаменту стратегічних розслідувань, прокурор звертаються до органу державного фінансового контролю з приводу проведення моніторингу державних закупівель для виявлення порушення законодавства у сфері держзакупівель, встановлення дискримінаційних вимог до учасників, виявлення фактів недобросовісної конкуренції, виявлення фактів змови між учасниками, нецільового використання бюджетних коштів тощо.

Наприклад, у 2016 році у лікарні при проведенні публічних закупівель високовартісного медичного обладнання (магнітно-резонансного томографу та рентгенообладнання) в тендерну документацію були внесені певні несуттєві технічні параметри, які не впливають на якість медичного дослідження (розмір столу 120 см, а не більше) і притаманні обладнанню, яке виготовляється тільки певним виробником та постачається лише конкретною фірмою. Також в тендерній документації було зазначено, що фірма-постачальник обов'язково повинна мати два вантажних автомобілі. Співробітниками УЗЕ було направлено запит в КРУ на проведення моніторингу зазначеної закупівлі, за результатами якого було виявлено факти посягання на привласнення бюджетних коштів службовими особами лікарні, які в змові із фірмою-постачальником підготували тендерну документацію та за результатами торгів визнали цю фірму переможцем і намагалися закупити товар за завищеною ціною, чим завдати збитків державі на суму понад 1 млн грн [105].

У деяких випадках необхідні додаткові докази учинення злочину, відновлення динаміки злочину тощо, тому виникає потреба в перевірці закупівель, за результатами якої складається акт. Законом України «Про основні засади здійснення державного фінансового контролю в Україні» передбачається, що перевірка закупівель також проводиться органом державного фінансового контролю, суть якої полягає в документальному та фактичному аналізі дотримання законодавства про закупівлі.

Таким чином, можна відзначити, що розслідування злочинів, пов'язаних з незаконним використанням бюджетних коштів у сфері охорони здоров'я, вимагає комплексного підходу і використання різних форм державного фінансового контролю при розслідуванні злочинів, зокрема: ревізії (інспектування), моніторинг, фінансовий аудит, перевірка закупівель та моніторинг закупівлі. Але існують певні колізії в нормах закону, які не дають права органам досудового слідства використовувати їх в повній мірі. Однією з найважливіших форм таких знань є проведення планових і позапланових ревізій (інспекції). Для вирішення проблеми призначення позапланової ревізії пропонуємо: *по-перше*, внести зміни до Кримінального процесуального кодексу України та Закону України «Про прокуратуру» в частині наділення слідчого і прокурора повноваженням ініціювати проведення ревізії та інших перевірок фінансового контролю; *по-друге*, пропонуємо слідчим і оперативним підрозділам широко використовувати право звертатися до органу державного фінансового контролю з пропозиціями до плану ревізійних перевірок.

2.3. Участь спеціаліста в окремих процесуальних діях

Під час викриття злочинів та формування доказової бази правоохоронні органи повинні використовувати законні способи, методи, заходи. Серед різноманіття способів та засобів встановлення істини у справі, найголовніше місце належить слідчим (розшуковим) діям, серед яких слідчий огляд та обшук.

Опитуванням оперуповноважених та слідчих, які спеціалізуються на розслідуванні бюджетних злочинів, та враховуючи дані вивчених кримінальних справ і проваджень, було з'ясовано, що під час викриття злочинів, пов'язаних із державним фінансуванням сфери охорони здоров'я, переважно проводились наступні слідчі (розшукові) дії: допит – 100 %, призначення експертиз – 100 %, слідчий огляд – 77 %, обшук – 53 %, пред'явлення для впізнання – 9 %, слідчий експеримент – 6 %. При цьому більшість

респондентів вказали на необхідність залучення спеціаліста під час проведення обшуку (76 %) та огляду (87 %). Проте допомога спеціаліста під час проведення допиту майже не використовувалась (3 %) та була зазначена недоречною (Додаток Б, В).

З огляду на отримані результати та спираючись на досягнення науковців, розглянемо участь спеціаліста саме під час проведення огляду та обшуку. Щодо участі спеціаліста під час проведення допиту, то така форма спеціальних знань використовується при розслідуванні кримінальних правопорушень. Але під час викриття злочинів, пов'язаних із державним фінансуванням сфери охорони здоров'я, слідчий або оперуповноважений, що діє за дорученням слідчого, по-перше, повинні вже бути підготовлені до цієї слідчої (розшукової) дії, по-друге, присутність третьої особи може стати на заваді зізнанню фігурантів. За таких умов вважаємо доцільним таку форму використання спеціальних знань, як консультативна допомога, планувати напередодні допиту, а не залучати спеціаліста безпосередньо під час проведення допиту.

Існує певна специфіка проведення огляду, залежно від виду злочину, але головна мета завжди полягає у виявленні, фіксації та вилученні слідової інформації кримінального правопорушення.

Слідчий огляд був предметом дослідження ряду вчених-криміналістів та процесуалістів. Процесуальним підґрунтям виступає стаття 237 КПК України. Але на практиці виникає певна проблематика стосовно обізнаних осіб, залучених до його проведення, послідовності виконання ними певних дій тощо.

Вивчаючи досвід закордонних колег, позитивно необхідно відмітити, що при будь-якому огляді за фактом вчинення злочину, поряд із детективами та правоохоронцями на місці події працює не один спеціаліст, а група фахівців за різними напрямками: фотографія, відеозйомка, пошук та вилучення слідів, реконструкція місця події тощо. При цьому спеціальні захисний одяг й взуття, респіратори, окуляри виключають можливість зіпсування слідів або залишення своїх. Звісно, що у нашій державі передбачається

підготовка більш широкого профілю спеціалістів, але ж одному спеціалісту не можливо одночасно виконувати необхідні дії і фіксувати на фото – та відеокамеру, як передбачається чинним кримінальним процесуальним законодавством.

Слушною є наукова позиція І.В. Пирога, який також пропонує залучати для огляду групу спеціалістів з різних галузей знань. Вчений пропонує до роботи СОГ залучати групу спеціалістів, використовуючи попередню інформацію працівників патрульної поліції. Слідчий, першим оглядаючи його, фіксує в протоколі загальну обстановку на статичній стадії. Одночасно з оглядом проводиться фото – та відеофіксація. Слідчий визначає тактику та методи проведення огляду місця події і території, де можливе пересування учасників огляду без порушення обстановки та слідів злочину. Таке рішення слідчий приймає після консультацій зі спеціалістами, зважаючи на розмаїття слідів і особливості їх розміщення. Спеціалісти, здійснюючи виявлення, фіксацію та вилучення матеріальних об'єктів, які несуть на собі слідову інформацію вчиненого кримінального правопорушення, встановлюють послідовності дій злочинця під час учинення злочину. За результатами діяльності спеціалістів пропонується скласти довідку, в якій зазначати усі їхні дії, техніко-криміналістичні засоби, які вони використовували при цьому, методи проведення дослідження та отримані результати та оформлювати такий документ додатком до протоколу огляду [152, с. 35].

Слідчий огляд під час викриття злочинів, пов'язаних із державним фінансуванням сфери охорони здоров'я, на відміну від інших злочинів, не є першочерговою слідчою (розшуковою) дією. Слідчий та оперуповноважений вже мають достатньо інформації стосовно виду слідчого огляду та спеціалістів, яких необхідно залучати. Зокрема, при розслідуванні злочинів зазначеної категорії, об'єктами огляду виступає не тільки певне місце, а і специфічне обладнання, документи тощо.

Прикладом може слугувати наступний випадок. Однією із лікарень було закуплено цифровий флюорограф. У працівників оперативних підрозділів виникли сумніви щодо відповід-

ності його технічних параметрів, які були визначені технічною документацією, що зумовлювало його нижчу вартість. Для встановлення фактичних даних був проведений огляд зазначеного медичного обладнання. Для встановлення медико-технічних параметрів, технічних можливостей, порядку підключення та функціонування флюорографа був залучений спеціаліст, в якості якого виступав медик-рентгенолог. Під час огляду ним було встановлено, що технічні параметри флюорографа не відповідають за показником потужності рентгенвипромінювача, що у подальшому враховувалось при обчисленні збитків бюджету, які становили понад 500 000 тис. грн [122].

Результати вивчення кримінальних справ й проваджень показали, що об'єктами слідчого огляду виступають: медичне обладнання (магнітно-резонансні томографи, апарати штучної вентиляції легень) – 29 %, лікарські засоби – 25 %, вироби медичного призначення (системи переливання крові, шприци, рукавички) – 30 %, об'єкти будівництва та будівельні матеріали – 36 %, продукти харчування – 15 % та ін. (Додаток Б).

Зрозуміло, що під час розслідування злочинів, пов'язаних із державним фінансуванням сфери охорони здоров'я, у 100 % випадків об'єктами слідчого огляду виступають документи.

Під час проведення огляду вищезазначених об'єктів, незалежно від досвіду роботи слідчого та оперуповноваженого у зазначеному напрямку, корисною буде консультативна допомога різногалузевих спеціалістів – економістів, медиків, будівельників, почеркознавців тощо.

Під час слідчого огляду різноманітних об'єктів можливе залучення фахівців як державних, так і недержавних установ, які мають свої переваги та труднощі.

Серед особливостей залучення спеціалістів недержавних установ можна зазначити той факт, що нерідко вони неохоче погоджуються прибути за викликом до слідчого для участі у огляді. Нерідко, поясненням тому є: *по-перше*, небажання безоплатно надавати такі послуги, *по-друге*, небажання брати участь взагалі у досудовому розслідуванні, *по-третє*, фактично не має

відповідальності за відмову від участі у слідчих (розшукових) діях. Так, статтею 72 КПК України передбачено тільки відповідальність спеціаліста у разі неприбуття до суду без поважних причин або неповідомлення про причини неприбуття. На спеціаліста судом покладаються усі витрати, пов'язані з оголошенням перерви в судовому засіданні [94]. Під час залучення спеціалістів відділу криміналістичного забезпечення Національної поліції України або працівників Експертної служби МВС України в якості спеціалістів подібних перешкод не виникає. Але в таких установах не завжди є фахівці необхідної галузі знань.

Специфічною рисою злочинів, пов'язаних із державним фінансуванням сфери охорони здоров'я є той факт, що вони вчиняються за допомогою певних документів. Тому важливо приділити особливу увагу їх вивченню та огляду в межах проведення як слідчих (розшукових) дій, так і заходів забезпечення кримінального провадження.

Огляд документів – це слідча (розшукова) дія, яка полягає в їх вивченні та дослідженні з метою виявлення і фіксації ознак, які надають документам значення речових доказів [232, с. 94].

Класифікація документів, які використовуються при вчиненні бюджетних злочинів, досить повно розглядалась вченими-криміналістами. Грунтуючись на їх думках та на досвіді практичних працівників підрозділів, які розслідують злочини в бюджетній сфері галузі охорони здоров'я, умовно ми поділили їх на дві групи: 1) ті, що оформлюються закладом охорони здоров'я та 2) ті, що оформлюються постачальником або виконавцем.

У кожному конкретному випадку це можуть бути різні документи. Серед типових документів, які підлягають огляду, можна зазначити: договори, додаткові угоди, специфікації, проектно-кошторисна документація (відомості ресурсів, проект, кошторис), фінансове зобов'язання, акти приймання-передачі виконаних робіт, акти введення в експлуатацію обладнання, накладні, рахунки, платіжні доручення, кошторис розпорядника, план закупівель тощо.

Різноманітність та специфіка цих документів може бути підтверджена наступним прикладом з Єдиного реєстру судових рішень. ОСОБА_1, будучи службовою особою на посаді головного бухгалтера дитячого спеціалізованого санаторію «Б» (код ЄДРПОУ 019881945) згідно наказу № 82-к від 26.11.2008 року призначена на посаду головного бухгалтера, шляхом зловживання службовим становищем в період часу з червня 2009 року по вересень 2009 року безпідставно перераховувала грошові кошти з рахунку ДСС «Б» ОСОБА_2, ОСОБА_3, крім того сама ОСОБА_1 отримувала заробітну плату, як на банківську картку, так і в касі санаторію.

Починаючи з червня 2009 року відомості на зарахування заробітної плати подавались до банку без підпису розпорядника грошових коштів санаторію головного лікаря ОСОБА_4, при цьому інформація у вказаних відомостях та в тих, що є в наявності в ДСС «Б» містить відмінності. Після нарахування зарплати бухгалтерами по заробітній платі та після їх підписання головним лікарем санаторію, головний бухгалтер ОСОБА_1 особисто вносила завідомо неправдиву інформацію до відомостей, в результаті чого заробітна плата виплачувалась особам, з якими не було укладено жодних трудових угод ДСС «Б», а саме: ОСОБА_2 та ОСОБА_3. Крім того в результаті вказаних дій ОСОБА_1 отримувала заробітну плату, як на банківську картку, так і в касі санаторію, до того ж розмір заробітної плати значно перевищував розмір згідно штатного розкладу. В результаті зазначених зловживань ОСОБА_1 завдала шкоди дитячому спеціалізованому санаторію «Б» на суму 3 772 377 грн.

Винність підсудної у вчиненні злочину також підтверджується іншими доказами, дослідженими у судовому засіданні, а саме: заявою головного лікаря Дитячого спеціалізованого санаторію «Б», в якій він повідомляє, що ОСОБА_1 особисто вносила завідомо неправдиву інформацію до відомостей, в результаті заробітна виплачувалась особам, які не зараховані у штат, копією свідоцтва про державну реєстрацію юридичної особи Дитячий спеціалізований санаторій «Б»; копією статуту Дитячого спеціалізованого санаторію «Б»; копіями платіжних доручень,

копіями відомостей на виплату грошей, довідкою ДСС «Б» про те, що ОСОБА_2 та ОСОБА_3 ніколи не працювали і в даний час не працюють в дитячому спеціалізованому санаторії «Б»; копією посадових обов'язків головного бухгалтера дитячого спеціалізованого санаторію «Барвінок» та копією наказу № 00, відповідно якого ОСОБА_1 прийнято на посаду головного бухгалтера; копіями штатного розпису дитячого спеціалізованого санаторію «Б», копіями розрахункових листів; актом позапланової ревізії окремих питань фінансово-господарської діяльності Дитячого спеціалізованого санаторію «Барвінок», відповідно якого загальна сума незаконно виплаченої заробітної плати за період з 01.06.2009 року по 31.08.2009 року становить 3 772 377 гривень; копіями відомостей банку «Надра» про отримання коштів, копіями прибуткових касових ордерів, копією розрахунку заробітної плати головного бухгалтера [51].

Аналізуючи вищенаведений приклад, наявне різноманіття та великий обсяг документів, з якими слідчому треба ретельно працювати. Задля проведення кваліфікованого огляду документів-речових доказів при розслідуванні економічних злочинів в попередніх наукових працях ми вже пропонували дотримання таких рекомендацій:

- вивчення їх загального вигляду та стану;
- вивчення реквізитів окремих документів, зокрема: коду організації, коду форми документа, назви організації (структурного підрозділу закладу, установи, організації), довідкових даних про сільгосппідприємство, назви документа, дати його складання (реєстрації), реєстраційного індексу (порядкового номеру), резолюції уповноваженої особи, основного тексту, особистого підпису, відбитка печатки тощо;
- встановлення належності документів до певних груп (категорій);
- визначення їх цільового призначення;
- встановлення кола осіб, які мали право засвідчувати конкретні документи своїм особистим підписом та (або) відбитком печатки сільськогосподарського підприємства (закладу, уста-

нови, організації). Адже, як відомо, при дослідженні документів важливо визначити зв'язок ланок у системі «документ – відображений у ньому факт – виконавець документа» [221, с. 69].

Але їхній обсяг і специфічні дані можуть вимагати додаткових знань, тому під час огляду, обшуку, тимчасового доступу до речей та документів виникає необхідність у залученні спеціалістів різних галузей. При цьому необхідно розділяти вивчення змісту документів та їх зовнішній огляд.

Деякі криміналісти виділяють два види дослідження документів – логічне та технічне. При технічному дослідженні виявляють ознаки повної або часткової підробки документа, при логічному – встановлюють відповідність його змісту фактам об'єктивної дійсності [155, с. 136].

Звісно, доцільно застосовувати різноманітне технічне обладнання таке, як лупи, мікроскопи, ультрафіолетові та інфрачервоні освітлювачі тощо, навичками використання якими володіють спеціалісти-криміналісти. Зокрема, особливу увагу звертають на графи з підписами, рукописами, відбитками печаток та штампів, способи нанесення друкованого тексту тощо. Як правило, на стадії досудового розслідування у якості таких спеціалістів залучають експертів-почеркознавців та технічного дослідження документів Експертної служби МВС України. Але Закон не виключає можливості залучення й інших обізнаних осіб.

Для вивчення логічного вивчення документів необхідною є допомога спеціалістів-економістів, бухгалтерів, товарознавців, будівельників, медиків тощо.

За даними Л. Г. Шапіро слідчі досить рідко залучають спеціалістів до проведення слідчих (розшукових) дій, що не може негативно не відобразитись на ході розслідування. Вчена зазначає, що при розслідуванні злочинів у сфері економічної злочинності під час огляду документів тільки 63 % випадків залучався спеціаліст-бухгалтер [230, с. 91].

Деякі автори наголошують на безпосередній участі спеціаліста-бухгалтера під час проведення слідчої (розшукової)

дії або заходу забезпечення кримінального провадження. При цьому спеціаліст часто повідомляє нові, мало або зовсім невідомі слідчому відомості, які суттєво впливають на подальше розслідування. Зіставлення неофіційних записів взаєморозрахунків із порівнювальними відомостями, актами інвентаризації, зведеними звітами й іншими бухгалтерськими документами може допомогти слідчому точніше встановити розміри матеріального збитку і правильно розмежувати матеріальну відповідальність окремих осіб [44, с. 66].

Особливу увагу при розслідуванні злочинів зазначеної категорії звертають на вивчення медичних документів. Серед них: листки непрацездатності, медичні довідки водія, довідки щодо психічного стану пацієнта, сертифікат нарколога, висновки профільних лікарів, висновки медико-соціальної експертної комісії тощо.

Розповсюдження офіційного листування в електронному вигляді нерідко вимагає залучення спеціалістів у сфері комп'ютерної техніки. В таких випадках необхідно правильно визначитися з необхідним обсягом електронних об'єктів, щоб уникнути скарг зі сторони обвинувачення. Також важливо правильно упакувати вилучені об'єкти.

Слід зазначити, що заклади охорони здоров'я частину бюджетних коштів використовують на забезпечення утримання будівель та інфраструктури медичних закладів, тому непоодинокі випадки зловживань у сфері будівництва. У якості спеціалістів залучають будь-яких фахівців з питань будівництва, як державних, так і приватних експертних установ, що мають ліцензію. На відміну від спеціаліста-економіста, зазначені фахівці вивчають проектно-кошторисну документацію (безпосередньо проект, креслення, схеми, малюнки, відомості), об'єми виконаних робіт, їх відповідність, відповідність застосовуваних матеріалів, етапи виконаних робіт, залучені механізми та робочу силу тощо.

Таким чином, при розслідуванні злочинів, пов'язаних із незаконним використанням бюджетних коштів в галузі охорони здоров'я, обов'язково використовуються певні документи. Для їх

кваліфікованого вивчення, поряд із спеціалістом в галузі криміналістичного почеркознавства та технічного дослідження документів, необхідна допомога спеціаліста-економіста, спеціаліста в галузі медицини, спеціаліста в галузі комп'ютерної техніки, спеціаліста в сфері будівництва тощо.

При розслідуванні бюджетних злочинів, вчинених в сфері охорони здоров'я, проведення обшуку є необхідним майже в кожному кримінальному провадженні задля пошуку документів, підтверджуючих домовленість між постачальником та замовником, зловживання з боку вищого керівництва, чернетки із відомостями про вчинення злочину, комп'ютерну техніку, кошти, отримані злочинним шляхом, рахунки тощо.

Законодавчим підґрунтям є стаття 234 Кримінального процесуального кодексу України. Обшук проводиться з метою виявлення та фіксації відомостей про обставини вчинення кримінального правопорушення, відшукування знаряддя кримінального правопорушення або майна, яке було здобуте у результаті його вчинення, а також встановлення місцезнаходження розшукуваних осіб [94].

Під час проведення обшуку за злочинами, пов'язаними із державним фінансуванням сфери охорони здоров'я, на відміну від інших злочинів, слідчий та оперуповноважений вже мають достатньо інформації стосовно об'єктів пошуку та спеціалістів, яких необхідно залучати. Зокрема, при розслідуванні злочинів зазначеної категорії, об'єктами (місцями) обшуку виступають службові приміщення у тому числі кабінети керівників, їх заступників, працівників економічних відділів, складські та підсобні приміщення, службовий та приватний автотранспорт, земельні ділянки, приватні приміщення, які належать фігурантам їх близьким родичам або особам з кола близького спілкування.

Результати вивчення кримінальних справ й проваджень показали, що об'єктами пошуку виступають документи – 100 %, чернетки – 82 %, кошти, отримані злочинним шляхом – 78 %, медичне обладнання (рентген обладнання, магнітно-резонансні

томографи, апарати ультразвукової діагностики, апарати штучної вентиляції легень, лабораторне обладнання, тощо) – 15 %, лікарські засоби – 18 %, вироби медичного призначення (системи переливання крові, шприци, рукавички, засоби захисту органів дихання, перев'язувальні матеріали, засоби для дезінфекції тощо) – 16 %, комп'ютерна техніка – 80 %, мобільні телефони – 76 %, будівельні матеріали – 23 %, продукти харчування – 17 %, інше – 9 % (Додаток Б).

Так, в умовах боротьби з гострою інфекційною хворобою Covid-19 навесні 2020 року посадовці Департаменту охорони здоров'я Київської обласної державної адміністрації уклали з комерційною структурою договір на поставку 15 апаратів для штучної вентиляції легень на загальну суму 10,5 млн грн. Закупівля медтехніки здійснювалась з метою забезпечення закладів охорони здоров'я Київщини необхідним обладнанням для запобігання поширення на території області випадків захворювань на Covid-19. За оперативною інформацією чиновники перерахували на рахунок фірми-постачальника 100 % вартості товару, знаючи що умови договору виконані не будуть. Досудовим розслідуванням також встановлено, що працівники приватної структури заявили себе офіційним представником китайського виробництва ШВЛ-ІВ. У той час, як гроші за медтехніку були перераховані не на рахунки цього виробника, а підприємству, зареєстрованому у Словенії. Було проведено 10 обшуків за місцями роботи та проживання фігурантів. Вилучено службову документацію, чорнові записи, печатки, мобільні телефони, ноутбуки [143].

Як показав аналіз криміналістичної літератури, з боку науковців завжди об'єктом пильної уваги була тактика проведення обшуку. Як на нашу думку, організаційно-тактичні особливості обшуку достатньо ґрунтовно дослідженні. Враховуючи специфіку нашого дослідження, пропонуємо зосередити увагу на залученні спеціаліста при проведенні обшуку для більш професійного отримання криміналістично значущої інформації та відповідності фіксації зазначеної слідчої (розшукової) дії законодавчим вимогам. І хоча спеціаліст не є обов'язковим учасником цієї

слідчої (розшукової) дії, практичні співробітники та науковці підкреслюють його важливе значення.

Поділяємо думку Є. Д. Лук'янчикова, В. С. Кузьмичова та інших науковців з того приводу, що пошук викраденого й прихованого майна повинен бути завжди несподіваним для підозрюваних осіб і проводитись швидко та оперативно. Але швидкість й раптовість обшуків не повинні призводити до поспішності та зниження якості їх проведення, а негативні результати не повинні впливати на намір довести їх до логічного завершення [222, с. 81]. Задля забезпечення зазначених факторів та досягнення максимального результату, доречним є залучення спеціалістів з різних галузей знань.

Функції, які виконують спеціалісти під час зазначеної слідчої (розшукової) дії, охоплюють різноманітні галузі знань.

Раніше ми наголошували, що фахівці (спеціалісти) надають керівнику операції та керівникам окремих пошукових груп консультації і рекомендації науково-технічного характеру (наприклад, як краще підготувати процесуальну дію; які прийоми, методи і засоби доцільно використовувати для виявлення, збирання, фіксації та попереднього дослідження доказів) і допомогу щодо застосування криміналістичної техніки та пошукових приладів. Разом з тим, фахівці можуть надавати допомогу у складанні планів, схем та креслень [222, с. 85].

При цьому слід зазначити, що попередня оцінка об'єктів полягає в їх дослідженні без складення письмового акту чи висновку.

Слушно зауважують Б. Б. Теплицький, О. М. Шрамко та В. В. Юсупов, що під час обшуку допомога обізнаної особи, яка виступає в якості спеціаліста, полягає в наступному:

- використання наукових та технічних засобів з метою пошуку, фіксації, вилучення криміналістично значущої інформації;
- обстеженні технічно складних об'єктів;
- попередній оцінці об'єктів;
- консультативній допомозі з питань, що вимагають спеціальних знань [215, с. 48].

А. В. Кофанов та інші науковці зазначають, що допомога спеціаліста в ході обшуку слідчому зводиться до виявлення, вилучення шуканих об'єктів та інших речових доказів. Вона здійснюється і полягає у:

- пошуку об'єктів обшуку;
- збиранні інформації, що забезпечує подальше доведення приналежності знайдених об'єктів конкретній особі;
- виявленні, фіксації і вилученні слідів, предметів, речовин, матеріалів, що будуть у подальшому піддаватися експертному дослідженню, а також зразків для порівняльного дослідження;
- проведенні попередніх досліджень об'єктів у ході обшуку з метою визначення їх приналежності до розслідуваної події і підозрюваної особи;
- кваліфікованому застосуванні науково-технічних засобів у вищезазначених цілях [91, с. 370].

Аналізуючи наукові позиції науковців, слід зазначити, що дії спеціалістів залежать від етапів обшуку, на яких вони були залучені. Під час розслідування злочинів, пов'язаних із незаконним використанням бюджетних коштів в галузі охорони здоров'я, в ході підготовки до обшуку функція спеціалістів полягає у наданні консультативних порад та підготовки науково-технічних засобів, орієнтуванні на особливостях об'єктів, які необхідно знайти. В ході робочого етапу – безпосереднє обстеження медичного обладнання, огляд лікарських засобів та виробів медичного призначення, вивчення наявної документації тощо. Під час фіксації результатів обшуку особливо потребується допомога спеціаліста під час правильного опису об'єктів пошуку, які вилучені в ході обшуку з виділенням їх певних ідентифікаційних ознак.

Опитуванням практичних співробітників було встановлено, що під час проведення обшуку вони зазнають труднощів під час фотографування, на що вказали 48 % респондентів, відеозйомці – 36 %, вилученні необхідної документації, предметів – 41 %, пакування – 24 %, їх описи в протоколі – 18 %, інше – 9 % (Додаток В). Усі ці негативні фактори впливають на якість обшуку та отриманий результат.

Отже, при неправильному пакуванні певних предметів у значній кількості, обладнання великих розмірів в подальшому виникають складнощі їх експертного дослідження.

Окремої уваги потребують застосування науково-технічних засобів під час проведення обшуку. Відповідно до діючих норм КПК України незалежно від того чи має обшук конфліктний характер чи ні, його хід обов'язково необхідно фіксувати на фото – та відеозапис, що неможливо одночасно виконувати одному спеціалісту. З цього приводу науковці пропонують різні шляхи вирішення проблеми: одночасне використання декількох камер, квадрокоптерів тощо.

Науково-технічним засобом, який забезпечує комплексну фіксацію всіх слідів оточуючої обстановки із здійсненням точного відображення зовнішнього вигляду, форми, вимірюванням відстаней між об'єктами, їх взаємного розташування та розмірів, є лазерний 3D-сканер. За допомогою відповідного програмного забезпечення використання 3D-сканеру дозволяє протягом невеликого проміжку часу створити точну фотореалістичну модель ділянки місцевості, розглянути її з будь-якого ракурсу та відстані як в цілому, так й окремі об'єкти. Важливим є і те, що дане програмне забезпечення дає можливість проводити реконструкцію об'єкта та здійснювати різного роду операції з окремими об'єктами як у 3D-моделі, так і окремо від неї, імпортувати у 3D-модель місця, що скановано, інші трьохвимірні об'єкти для ілюстрації їх розташування в певні проміжки часу [242].

Аналіз практичної діяльності показує, що під час обшуку нерідко працівники слідчих та оперативних підрозділів застосовують їх самостійно. Хоча в кримінальному процесуальному законодавстві прямо не зазначені категорії осіб, яким надано таке право або заборонено, на нашу думку, застосування науково-технічних засобів на професійному рівні можливе лише залученим спеціалістом.

Вважаємо дискусійною думку А.М. Лазебного щодо застосування слідчим, судом звукозапису, фото – і відеозйомки та стенографування самостійно. Вчений переконує, що для застосування

цих засобів слідчому, як правило, достатньо своїх професійних знань і навичок. Якщо ж через ті чи інші причини слідчий вважає, що його професійних знань та навичок недостатньо, наприклад, для відеозйомки, він використовує допомогу спеціаліста [97, с. 98]. Шляхом вивчення додатків до протоколів у вигляді фототаблиць з кримінальних справ і проваджень можна виокремити численні помилки самостійного використання техніки, серед яких розповсюджені такі помилки, як: нерізде зображення предметів, неправильно обраний ракурс, неправильне розміщення предметів у кадрі (дуже маленький предмет і великий за площею фон), тощо. Під час перегляду відеоматеріалу слід зазначити порушення способів і методів фіксації, несвоєчасне переведення камери на важливі вузли тощо. Як слушно зауважує О.Ю. Татаров, недотримання процесуальної форми збирання і дослідження доказів призводить до порушення прав громадян і може позбавити дані, отримані під час слідчих (розшукових) дій, доказового значення [209, с. 146].

Водночас, Ю. М. Чорноус зазначає, що застосування нових технічних засобів є актуальним питанням і в досвіді правоохоронних органів іноземних держав. Зокрема, це лазерне сканування місця події, інформаційно-пошукові системи біометричної ідентифікації особистості, інформаційно-пошукові системи ідентифікації слідів пальців рук людини та інші [229, с. 326].

Окрім техніки для фото – та відеофіксації ходу обшуку спеціалісти застосовують лупи, мікроскопи, освітлювачі з різними променями, вимірювальні прилади тощо. Використання новітніх технологій забезпечує більш точне, якісне, швидке відображення зазначеної слідчої (розшукової) дії та дозволяє уникнути спірних моментів зі стороною захисту.

Втім, враховуючи всі переваги, велика вартість зазначених пристроїв обумовлює вельми повільне впровадження їх в практичну діяльність. Раніше проведеним анкетуванням слідчих, оперуповноважених, експертів та спеціалістів (86 %) нами було встановлено недостатній рівень забезпечення криміналістичною технікою, що використовується у відділах поліції. Із загаль-

ного обсягу використовуваних цифрових технічних засобів 70 % не перебували на балансі МВС і тільки 28 % були зареєстровані [10, с. 39].

Науковці зазначають, що останнім часом об'єктами обшуку стають об'єкти, що в обов'язковому порядку вимагають спеціальних знань для їх виявлення, фіксації і вилучення. Це носії електронної інформації й інші комп'ютерні засоби. Спеціаліст визначає особливості комп'ютерного середовища, допомагає оглядати функціональну частину комп'ютера і зовнішні носії даних, а також технічну документацію [91, с. 370].

Залучення спеціаліста з комп'ютерної техніки відбувається задля: пошуку та встановлення місця розташування комп'ютерної техніки (насамперед серверів інформації, електронних накопичувачів, відеореєстраторів тощо), забезпечення збереження інформації на електронних пристроях та попередження спроб дистанційного видалення електронних документів та інформації, попереднього огляду комп'ютерної техніки з метою встановлення наявності інформації та електронних документів, які мають значення у кримінальному провадженні, опису та вилучення зазначеної техніки для подальшого проведення експертизи, висновок якої буде слугувати доказом у кримінальному провадженні.

Технічна допомога спеціаліста стане у нагоді й під час огляду веб-сторінок та веб-сайтів, акаунтів користувачів у соціальних мережах з подальшим зберіганням та роздруківкою скриншоту із криміналістично значимою інформацією. Огляд веб-сторінки, на якій розміщено сайт певної компанії, з проведенням подальшого експертного дослідження у сфері телекомунікації, надає змогу вивчити зміст інформації стосовно діяльності певних суб'єктів, які мають відношення до події кримінального правопорушення, а також зафіксувати IP-адресу комп'ютерного обладнання, з якого здійснювалось управління веб-сайтом та визначити Інтернет-провайдера, який надавав доступ до вебсайту [147, с. 65].

З метою запобігання неправильного вилучення комп'ютерно-технічних об'єктів та підвищення якісної значущості висновку експерта як джерела доказу у кримінальному провадженні, ми виокремили вимоги, які необхідно враховувати під час обшуку, зокрема:

1) для дослідження інформації, що міститься на комп'ютерних носіях, вилучається сам комп'ютерний носій інформації, а також комп'ютерний комплекс, до складу якого входить досліджуваний носій інформації. У деяких випадках можна обмежитися наданням тільки комп'ютерного носія інформації;

2) предмети дослідження надаються в окремих упаковках, що унеможливають доступ до носіїв інформації безпосередньо, підключення системного блока до мережі живлення, включення пристрою. Такі об'єкти дослідження, як мобільні телефони, планшетні комп'ютери, GPS-навігатори, smart-годинники, відеореєстратори тощо, надаються в окремих упаковках (бажано у картонних коробках), що унеможливають випадкове або навмисне увімкнення пристрою в упаковці;

3) для встановлення відповідності програмних продуктів певним параметрам бажано відразу зробити копію досліджуваного програмного продукту або програмного коду, а також вилучити технічну документацію до них;

4) специфічні об'єкти дослідження, такі як відеореєстратори, смартфони, планшетні комп'ютери, обов'язково вилучаються з блоками живлення, а також, за можливості, з інформацією про паролі доступу (кодами доступу до панелі адміністрування), даними графічних ключів, цифрових PIN-кодів [148, с. 75].

Особливу увагу необхідно приділити пошуку певних документів. Як ми зазначали раніше, злочини, пов'язані із державним фінансуванням сфери охорони здоров'я, завжди вчиняються за допомогою певних документів. Серед типових документів, які підлягають пошуку під час проведення обшуку можна зазначити: договори, додаткові угоди, специфікації, проектно-кошторисна документація, акти приймання-передачі виконаних робіт, акти введення в експлуатацію обладнання, накладні, рахунки, пла-

тіжні доручення, кошторис розпорядника, план закупівель, чернетки, тощо.

Знайдені документи повинні бути ретельно оглянуті. Як слушно відмічає П.П. Іщенко, для встановлення, чи є виявлений під час обшуку предмет знаряддям злочину, чи несе на собі його сліди, необхідний найретельніший огляд. Тобто, фактично проводиться дві слідчі (розшукові) дії одночасно: обшук та огляд [62].

Науковці зазначають, що документи є базовою ланкою в системі доказування у кримінальних провадженнях даної категорії. Під час проведення обшуку органи досудового розслідування стикаються з труднощами в частині забезпечення використання документів у системі доказування, подолати які можна вирішенням таких тактичних завдань:

- визначення переліку категорій документів, у яких знайшли відображення обставини організації торгів та визначення їх переможця, а також фінансово-господарських операцій щодо здійснення процедури закупівлі;
- встановлення місця ймовірного знаходження документів різних категорій;
- обрання процесуальної форми вилучення документів, які мають значення для кримінального провадження;
- залучення осіб, які будуть надавати допомогу у визначенні кола документів, що вилучаються [125, с. 119].

Під час обшуку, незалежно від досвіду роботи слідчого та оперуповноваженого у зазначеному напрямку, корисною буде консультативна допомога різногалузевих спеціалістів – економістів, медиків, будівельників, почеркознавців тощо, які зазначають можливі ознаки фальсифікації (часткової або повної), призначення документів, їх невідповідність чи відсутність певних частин, значення специфічної термінології, порушення порядку складання тощо.

Слушною є думка А. М. Медянцева та А. Ю. Спусканюка, які відмічають, що при вирішенні завдання із залученням осіб, які будуть надавати допомогу у визначенні кола документів, що вилучаються, потрібно виходити з того, що найкраще такою

інформацією володіють, зокрема, працівники органів Державної фінансової інспекції, які мають досвід проведення перевірок здійснення державних закупівель. Звичайно, у залученні таких працівників можуть бути організаційні труднощі, які полягають у тому що органи Держфінінспекції мають свою планову роботу, завдання і, як правило, не бажають відволікати своїх спеціалістів від їх виконання. Тому питання залучення відповідних спеціалістів доцільно здійснювати через використання повноважень прокурора, який здійснює процесуальне керівництво кримінальним провадженням. У крайньому разі слідчому доцільно хоча б отримати консультацію в досвідченого фахівця Держфінінспекції [125, с. 124; 198, с. 144].

Великого значення набуває і допомога спеціаліста-бухгалтера. Так, А. Ф. Волобуєв зазначає, що під час проведення обшуку на робочих місцях слідчий може одержати від спеціаліста-бухгалтера відповіді на наступні питання:

- вид виявленого документу;
- до чийої компетенції відноситься його складання;
- де звичайне місце зберігання даного документу;
- де можуть зберігатися інші примірники виявленого документу або інші пов'язані з ним документи тощо [29].

Спеціаліст-бухгалтер може звернути увагу слідчого тільки за безпосередньої участі у слідчих (розшукових) діях. При цьому спеціаліст часто повідомляє нові, мало або зовсім невідомі слідчому відомості, які суттєво впливають на подальше розслідування. Зіставлення неофіційних записів взаєморозрахунків із порівнювальними відомостями, актами інвентаризації, зведеними звітами й іншими бухгалтерськими документами може допомогти слідчому точніше встановити розміри матеріального збитку і правильно розмежувати матеріальну відповідальність окремих осіб [44, с. 66].

У деяких кримінальних провадженнях не можливо провести кваліфікований обшук без фахівців, що володіють медичними знаннями. Враховуючи специфічну медичну термінологію, як правило, виникає потреба у роз'ясненні тих чи інших висловів в документах, які можуть бути використані як докази.

Наведемо приклад. Так, у 2018 році було зареєстровано кримінальне провадження стосовно посадових осіб медико-соціальної експертної комісії, які порушуючи законодавство, з метою отримання неправомірної вигоди безпідставно визнавали осіб інвалідами для отримання останніми грошових виплат з державного бюджету. На підставі ухвали суду працівниками поліції проводились вилучення медичних справ певних осіб, які проходили цю комісію. Оскільки вилучення всіх справ було б нераціональним, правоохоронцям були потрібні спеціальні медичні знання щодо описаних діагнозів, підстав для визначення осіб інвалідами, певної групи інвалідності, повноти необхідних документів, підтверджуючих діагнозів, ознак підробки діагнозу, виникла потреба у залученні спеціалістів, в якості яких виступали працівники медичних закладів та Бюро судово-медичної експертизи. Вони надавали консультативну допомогу, ознайомлюючись з медичною документацією і вказували на документи, які мали ознаки фальсифікації даних. Серед кількох тисяч медичних справ були вилучені близько двохсот, що мали ознаки невідповідності та у подальшому стали об'єктами судово-медичної експертизи з приводу підтвердження встановлених діагнозів.

Залучення медичних працівників у якості спеціалістів необхідна не тільки під час вивчення специфічної медичної документації, а і під час обшуку службових приміщень та вилучення медичного обладнання, виробів медичного призначення тощо.

Окрім слідчих (розшукових) дій за зазначеною категорією справ обов'язково проводяться заходи забезпечення кримінального провадження. Серед яких за результатами інтерв'ювання практичних співробітників та аналізу кримінальних справ й проваджень: тимчасовий доступ до речей і документів – 100 %, тимчасове вилучення майна – 40 %, арешт майна – 47 %, затримання особи – 15 %, запобіжні заходи – 60 % (Додаток Б, В). При цьому участь спеціаліста була необхідною, під час проведення тимчасового доступу до речей і документів.

Функції спеціалістів при проведенні тимчасового доступу до речей та документів дещо відрізняються від розглянутих слідчих

(розшукових) дій. Через те, що закладом, установою або організацією надаються тільки ті документи, які зазначені в ухвалі суду, спеціаліст може оцінити лише їх. На відміну від обшуку, де може наголосити на вилученні іншої необхідної документації. На цьому важливому питанні ми зосереджували увагу в попередніх дослідженнях тв пропонували включити в положеннях КПК України норму, яка б дозволяла відразу проводити обшук у випадках, коли особа, у володінні якої знаходяться речі та документи, відмовилася виконувати ухвалу слідчого судді про тимчасовий доступ до таких [148, с. 112].

Підсумовуючи зазначимо, що під час огляду, обшуку за фактами зловживань, пов'язаних із незаконним використанням бюджетних коштів у сфері охорони здоров'я, при проведенні тимчасового доступу до речей та документів виникає необхідність у залученні групи спеціалістів різних галузей. При цьому є певні відмінності залучення фахівців державних і недержавних установ для проведення гласних та негласних слідчих (розшукових) дій, надання консультацій, підготовки матеріалів для експертизи тощо. Серед об'єктів огляду (медичне обладнання, лікарські засоби, вироби медичного призначення, об'єкти будівництва та будівельні матеріали, продукти харчування) особливу увагу приділено документам, умовно поділеним на дві групи: ті, які оформлюються закладом охорони здоров'я, та ті, які оформлюються постачальником або виконавцем. Надано рекомендації щодо їх огляду, акцентуючи увагу на вивченні змістовної частини (економічної, медичної, будівельної складових) та матеріальної (підписи, рукописи, спосіб друку).

РОЗДІЛ 3

ВИКОРИСТАННЯ СУДОВИХ ЕКСПЕРТИЗ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ ЗЛОЧИНІВ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ ДЕРЖАВНИМ ФІНАНСУВАННЯМ ГАЛУЗІ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я

3.1. Особливості призначення й проведення економічних та товарознавчих експертиз

Злочини, пов'язані з незаконним використанням бюджетних коштів у сфері охорони здоров'я, вчиняються високоосвіченими особами (посадовими, службовими) і мають свою специфіку. Для успішного розслідування органам досудового слідства необхідні додаткові знання в галузі економіки, медицини, будівництва тощо. Коли мова йдеться про використання спеціальних знань, як з боку практиків, так і науковців значна увага приділяється призначенню судових експертиз. Підтвердженням цього факту є аналіз анкетних даних опитування практичних працівників Національної поліції України, які займаються розслідуванням зазначеної категорії злочинів. Він показав, що у майже всіх випадках призначались певні види судових експертиз.

Правові, організаційні і фінансові основи судово-експертної діяльності з метою забезпечення правосуддя України незалежною, кваліфікованою і об'єктивною експертизою, орієнтованою на максимальне використання досягнень науки і техніки забезпечується Законом України «Про судову експертизу». Законом також визначено, що судова експертиза – це дослідження на основі спеціальних знань у галузі науки, техніки,

мистецтва, ремесла тощо об'єктів, явищ і процесів з метою надання висновку з питань, що є або будуть предметом судового розгляду [178].

Процесуальним підґрунтям є ст. 242 КПК України, яка останнім часом неодноразово змінювалася й доповнювалася. На сьогодні, експертиза проводиться експертною установою, експертом або експертами, яких залучають сторони кримінального провадження або слідчий суддя за клопотанням сторони захисту у випадках та порядку, передбачених статтею 244 цього Кодексу, якщо для з'ясування обставин, що мають значення для кримінального провадження, необхідні спеціальні знання [94]. Зміни в процесуальному законодавстві ускладнювали процес призначення судових експертиз, особливо економічних, почеркознавчих та інших різновидів експертних досліджень, що призводило до збільшення строків їх проведення. Судова експертиза може призначається за постановою слідчого, що значно сприяє якісній підготовці порівняльного матеріалу та проведенню ґрунтовного, своєчасного дослідження.

Як ми зазначали раніше, організація проведення судової експертизи починається з прийняття рішення слідчим про необхідність її призначення та складається з таких етапів: вибір експертного закладу або приватного експерта, визначення виду експертизи та предмета дослідження, вибір часу призначення експертизи та об'єктів для проведення експертизи, винесення постанови про призначення експертизи, направлення постанови та необхідних матеріалів до експертної установи [10, с. 89].

На думку ряду науковців у справах про злочини у бюджетній сфері найбільшого значення набувають: судово-економічні експертизи, експертиза матеріалів, речовин та виробів, технічна експертиза документів, почеркознавча, експертиза комп'ютерної техніки і програмних продуктів, товарознавча, будівельно-технічна. У деяких випадках вчені виділяють експертизи спеціальних хімічних речовин та експертизи відеозвукозапису [201, с. 106].

Результати вивчення кримінальних справ й проваджень із зазначеної категорії злочинів, а також інтерв'ювання практич-

них співробітників свідчать, що у 92 % – призначалися судово-економічні експертизи, 86 % – почеркознавчі, 46 % – товарознавчі, 21 % – технічна експертиза документів, 28 % – будівельно-технічні, 10 % – медичні, 9 % – інші види (Додаток Б, В).

Зазвичай всі експертизи багатооб'єктні і потребують багато часу як для підготовки матеріалів, так і для їх безпосереднього дослідження. Тому варто використовувати консультаційну форму використання спеціальних знань як під час підготовки судових експертиз, так і під час їх призначення та проведення.

Правоохоронці відмічають, що додаткова консультація перед призначенням судових експертиз, була необхідна: у 56 % випадків майже завжди; у 24 % – тільки під час призначення окремих видів; 14 % – не використовувалась, але надходив запит про необхідність додаткових матеріалів; 6 % – не потрібна і експертиза проводилась вчасно (Додаток Б). На думку ж обізнаних осіб потрібно залучати спеціалістів перед проведенням експертизи: для відібрання зразків – 46 %, вилучення об'єктів – 21 %, у всіх випадках – 20 %, і тільки 13 % вважають це не потрібним (Додаток Г).

Задля запобігання несвоєчасного виконання судових експертиз або повернення матеріалів слідчому без виконання визначимо організаційно-тактичні особливості їх призначення та проведення.

Під час викриття та розслідування зазначених злочинів очевидною є необхідність використання спеціальних знань у формі призначення та проведення судово-економічної експертизи. Вони вчиняються шляхом перерахування бюджетних коштів, їх переведення в готівку та привласнення. Звісно, що усі ці операції відображаються в певних документах, дослідження змісту яких необхідно для набуття статусу доказів.

Предметом судово-економічної експертизи є фактичні дані, які містяться в об'єктах дослідження, та інформація про господарські операції (стан і результати економічної діяльності суб'єктів економічних відносин), що мають істотне значення для органу, який призначив експертизу, та встановлюються й одержуються

в результаті дослідження документів із застосуванням спеціальних знань у галузі економіки [218, с. 555].

Як відомо, в межах економічної експертизи проводяться наступні види експертизи: експертиза документів бухгалтерського, податкового обліку і звітності, експертиза документів про економічну діяльність підприємств і організацій; експертиза документів фінансово-кредитних операцій.

Не дивлячись на різноманіття даного виду економічних експертиз, слід зауважити, що слідчі під час призначення судово-економічної експертизи не завжди уточнюють її різновид. При тому, що завдання для кожного з цих видів різняться.

Так, завданнями експертизи документів бухгалтерського, податкового обліку і звітності є визначення: документальної обґрунтованості розміру нестачі або надлишків товарно-матеріальних цінностей і грошових коштів, періоду і місця їх утворення; документальної обґрунтованості оформлення операцій з одержання, зберігання, виготовлення, реалізації товарно-матеріальних цінностей, у тому числі грошових, основних засобів, надання послуг; документальної обґрунтованості відображення в обліку грошових коштів, цінних паперів; документальної обґрунтованості відображення в обліку операцій з нарахування та виплати заробітної плати, інших виплат; відповідності нормативно-правовим актам відображення в податковому обліку доходів та витрат за фінансово-господарськими операціями, що підлягають оподаткуванню податком на прибуток; відповідності нормативно-правовим актам відображення в податковому обліку податкових зобов'язань та податкового кредиту з податку на додану вартість.

У свою чергу основними завданнями експертизи документів про економічну діяльність підприємств й організацій є: 1) проведення аналізу: показників фінансово-економічного стану (платоспроможності, фінансової стійкості, прибутковості тощо) підприємства/організації; структури майна та джерел його придбання; 2) визначення: документальної обґрунтованості розрахунків з дебіторами і кредиторами; документальної обґрунтованості

аналізу складу витрат; документальної обґрунтованості розрахунків у разі приватизації й оренди майна, що приватизується; документальної обґрунтованості розрахунків частки майна у разі виходу учасника зі складу засновників; документальної обґрунтованості розрахунків втраченого заробітку (від несвоечасної виплати компенсації заподіяної шкоди у разі втрати працездатності та в інших випадках); документальної обґрунтованості цільового витрачання бюджетних коштів; документальної обґрунтованості розрахунків втраченої вигоди.

Зовсім по-іншому сформульовані завдання для експертизи документів фінансово-кредитних операцій. Це визначення документальної обґрунтованості оформлення банківських операцій з відкриття рахунків, руху грошових коштів на рахунках; документальної обґрунтованості оформлення та відображення в обліку операцій з видачі, використання та погашення кредитів; документальної обґрунтованості оформлення та відображення в обліку банків їх фінансово-господарської діяльності; відповідності відображення фінансово-господарських операцій банків вимогам нормативних актів з ведення обліку і подання звітності; документальної обґрунтованості відображення фінансово-господарських операцій щодо нарахування та сплати банками податків та їх відповідності даним обліку та звітності, чинному законодавству; документальної обґрунтованості проведення операцій за депозитними вкладками у банківських та інших фінансових установах [164].

Водночас, під час викриття злочинів, пов'язаних з незаконним використанням бюджетних коштів у сфері охорони здоров'я, загальним для всіх різновидів економічних експертиз є встановлення розміру збитків і ким вони були спричинені. При цьому об'єктами дослідження виступають: договір між поставальником та закладом охорони здоров'я, накладна, специфікація, рахунок, акт приймання-передачі товару або виконаних послуг, податкова звітність, проектно-кошторисна документація (проект, кошторис, висновок), план закупівель, рахунок коштів підприємства-поставальника, документи щодо походження

товарів (дезінфікуючі засоби, лікарські засоби, медичного устаткування, виробу медичного призначення, медичні меблі тощо).

У сучасному житті бухгалтерія ведеться в електронному вигляді, тож документи, які зберігаються в комп'ютерах варто роздрукувати та обов'язково завірити підписами та відбитками печаток установи, пронумерувати, дотримуючись хронології, та правильно запакувати, не порушуючи їх цілісності. При неможливості надати матеріали на експертне дослідження у повному обсязі, проведення експертизи буде призупинено клопотанням судового експерта із зазначенням про необхідність таких. Проте такий запит може слугувати обґрунтуванням для суду про необхідність проведення обшуку чи тимчасового доступу до речей та документів.

При розслідуванні факту нецільового використання бюджетних коштів бажано надати акт ревізії з зазначенням які саме положення суперечать матеріалам кримінального провадження та стосовно яких виникають питання. Але деякі вчені наголошують на тому, що необхідність у призначенні судово-економічної експертизи обумовлена неякісно проведеною ревізією, або, якщо виникають сумніви щодо повноти та якості її проведення, або заявлене обґрунтоване клопотання сторони захисту [56; 225].

Одним із розповсюджених способів учинення зазначених злочинів ми зазначали проведення державних закупівель з порушенням законодавства. У зв'язку з чим, досить часто виникає потреба визначення правомірності таких закупівель. Слід відмітити, що дослідження дій конкурсних комітетів не належить до компетенції судово-економічної експертизи, про що зазначено в Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень. Правомірність їх діяльності розглядають Антимонопольний комітет України, а також проводить моніторинг Держаудитслужба.

У таких випадках, як зазначають О. А. Ляшенко та О. В. Щербина, для документального підтвердження збитків, спричинених замовнику державної закупівлі, внаслідок зміни постачальником ціни на товари після укладення договору заку-

півлі, крім документів, необхідних для дослідження, орган досудового розслідування – замовник експертизи, має надати:

- акт контролюючого органу, до основних завдань якого належить дотримання законодавства про державні закупівлі;
- висновок експерта з інших видів досліджень з питань встановлення середньої ринкової вартості на дані товари [103, с. 750].

Також, з метою встановлення чинників, які стають на заваді проведення зазначених експертиз, ми провели інтерв'ювання обізнаних осіб. Серед них було встановлено: надання копій документів, а не оригіналів – 46 %; чернеток, а не офіційно оформлених документів з відповідними печатками та підписами – 25 %; надання відомостей у вигляді рапортів, протоколів, аудіозаписів, а не фінансових документів – 19 %, інше – 10 % (Додаток Г).

Серед розповсюджених помилок під час призначення економічної експертизи у справах про бюджетні злочини А. Ф. Волобуєв, І. М. Осика і Р. Л. Степанюк зазначають формулювання правових питань, що неприпустимо згідно з п. 2 постанови Пленуму Верховного Суду України від 30.05.1997 № 8 «Про судову експертизу в кримінальних і цивільних справах». Наприклад, «Чи мали місце порушення законодавства в діях службових осіб ПІБ, якщо так, то в чому вони виразились?» або «Хто з посадових осіб вчинив порушення законодавства про бюджетну систему та які саме?» [31, с. 144].

Поряд з економічною експертизою в комплексі чи окремо виникає необхідність у призначенні та проведенні товарознавчої експертизи. При розслідуванні вказаної категорії злочинів є потреба встановити фактичну вартість товару, тому виникає потреба у призначенні товарознавчої експертизи.

Товарознавчою експертизою вирішуються й інші завдання, які неодноразово були досліджені вченими та зазначені у законодавстві. Це: визначення вартості товарної продукції; визначення належності товарів до класифікаційних категорій, які прийняті у виробничо-торговельній сфері; визначення характеристик об'єктів дослідження відповідно до вимог Українського класифікатора товарів зовнішньої економічної діяльності; визначення

змін показників якості товарної продукції; встановлення способу виробництва товарної продукції: промисловий чи саморобний, підприємства-виробника, країни-виробника; визначення відповідності упакування і транспортування, умов й термінів зберігання товарної продукції до вимог чинних правил [164].

При цьому об'єктами товарознавчої експертизи виступають: документи – 100 %, медичне обладнання – 34 %, вироби медичного призначення – 31 %, будівельні матеріали – 47 %, продукти харчування – 13 %, інше – 12 % (Додаток Д).

Слід враховувати, що товарознавчу експертизу можливо провести і без надання об'єкта в експертну установу. Проте слідчий зобов'язаний забезпечити доступ до нього судового експерта або надати відповідну документацію, яка міститься в матеріалах кримінального провадження.

Серед особливостей призначення та проведення товарознавчої експертизи О. О. Садченко і О. В. Шевченко відзначають той факт, що продовольчі товари вилучаються у повному обсязі, однак експерту на дослідження направляється середня проба від однорідної продукції (сипучої, рідкої чи в'язкої консистенції). Такий порядок регламентується відповідними Постановами Кабінету Міністрів України або наказами міністерств та відомств. Відбір проб має здійснюватися у точній відповідності до вимог нормативних документів, відносно порядку, кількості та методів проб із використанням відповідного обладнання та устаткування [186, с. 291].

При дослідженні об'єктів не завжди можливо отримати категорійний висновок товарознавчої експертизи навіть якщо дотримуватись усіх вимог під час її призначення. Однією з причин можливо зазначити дослідження громіздких об'єктів, які складаються з багатьох оригінальних компонентів, вартість яких невідома.

Так, в ході досудового розслідування кримінального провадження щодо привласнення бюджетних коштів з боку посадових осіб Департаменту охорони здоров'я при закупівлі високоартісного медичного обладнання – магнітно-резонансного

томографу (35 млн грн за одиницю), виникла необхідність визначити фактичну вартість закупленого обладнання з метою встановлення спричинених збитків, оскільки ціна закупівлі значно відрізнялась від ринкових цін на аналогічне обладнання інших виробників. Обладнання являло собою декілька комплексів, змонтованих в чотирьох приміщеннях. Було призначено товарознавчу експертизу в недержавну експертну установу, на вирішення якої винесено питання: «Яка фактична вартість магнітно-резонансного томографу»? Проте, слідчий отримав висновок експерта з відповіддю – «вирішити питання не представляється можливим» [109].

Під час призначення судових експертиз правоохоронці можуть припускатися певних помилок з об'єктивних та суб'єктивних причин. Результати опитування обізнаних осіб дали можливість виокремити чинники, які ускладнюють проведення товарознавчої експертизи. Серед них: наявність громіздких об'єктів – 33 %, не зазначено станом на який час розраховувати вартість об'єкта – 36 %, надання відомостей не в фінансових документах – 22 %, інше – 9 % (Додаток Г).

При розслідуванні зазначених злочинів доцільно призначати комплексні експертизи, до складу яких можуть входити: економічна, будівельна, товарознавча. При цьому важливо правильно встановити послідовність дослідження одних і тих саме об'єктів, бажано за попередньою порадою фахівців.

Як приклад, наведемо наступний факт. У 2016 році в КЗО «ННРЦ «Н» ДОР», з метою привласнення бюджетних коштів, посадові особи лікарні у змові з фізичною особою підприємця, домовилися провести реконструкцію будівлі за завищеною вартістю. Для чого замість розроблення проектно-кошторисної документації посадові особи лікарні склали дефектний акт, відповідно до якого було заплановано проведення робіт за реконструкцією будівлі із використанням матеріалів, які не відповідають ДСТУ, а саме віконні блоки з невідповідним показником мінімально допустимим значенням опору теплопередачі огорожувальної конструкції житлових та громадських будівель. У подальшому

за результатами торгів визнано переможцем вищезазначеного підприємця, яким здійснено постачання товарів та виконання послуг, вартість яких значно завищена. Співробітниками УЗЕ був зібраний матеріал, за яким внесено відомості в ЄРДР та розпочато досудове розслідування. Слідчим було підготовлено клопотання до суду щодо призначення комплексної експертизи. Суд задовольнив клопотання та виніс ухвалу про призначення комплексної товарознавчої та будівельно-технічної експертизи на вирішення якої поставити питання:

1. Яка ринкова вартість будівельних матеріалів які фактично використано при проведенні поточного ремонту?

2. Яка фактична вартість проведених будівельно-монтажних робіт на об'єкті?

3. Яка різниця між зазначеною вартістю в акті приймання виконаних будівельних робіт форми № КБ-2в та фактичною вартістю проведених будівельно-монтажних робіт?

4. Яка фактична вартість виконаних будівельно-монтажних робіт на об'єкті, які відповідають вимогам ДБН (державно-будівельні норми) та ДСТУ (державний стандарт України), а саме вимоги до конструкції, вимоги до монтажу, інше? Спочатку експертом-товарознавцем було визначено фактичну вартість будівельних матеріалів, а потім експертом-будівельником досліджено фактичні обсяги виконаних робіт [118].

В контексті даної проблематики слід звернути на те, що назви експертних спеціальностей, в залежності від яких конкретизують різновид призначеної експертизи, та перелік типових питань по кожному виду судових експертиз викладені в науковій літературі та нормативно-правових актах. Але велика кількість запитань, які безпосередньо не стосуються розслідування певного кримінального провадження, тільки збільшують строки і вартість проведення експертиз і фактично не використовуються слідчим.

Як підсумок, можна зазначити, що під час викриття злочинів, пов'язаних із державним фінансуванням бюджетних коштів у сфері охорони здоров'я, вагому роль відіграють судові

експертизи, організаційно-тактичні особливості призначення яких зазнають змін залежно від постійних процесуальних змін. Економічні й товарознавчі експертизи, які нерідко призначаються в комплексі, головним чином повинні підтвердити суму незаконно перерахованих коштів, розрахувати суму спричинених збитків, встановити фактичну вартість товару.

3.2. Особливості призначення й проведення почеркознавчої експертизи та технічної експертизи документів

При розслідуванні злочинів, пов'язаних із незаконним використанням бюджетних коштів у сфері охорони здоров'я, одне з перших місць займають судово-почеркознавчі експертизи. Практично завжди вони призначаються поряд із економічною експертизою за одними документами, але досліджують графічну складову, користуючись іншими методами, способами дослідження.

Підписи уповноважених осіб та суб'єктів господарювання набувають ще більшого значення після скасування обов'язкового використання печаток та штампів. Під час проведення публічних закупівель між закладами охорони здоров'я та підприємцями, встановлення одного виконавця підписів в тендерних пропозиціях від двох різних учасників дають доказову базу правоохоронцям щодо неправомірності таких закупівель.

Копія документа, що подається суб'єктом господарювання до органу державної влади або органу місцевого самоврядування, вважається засвідченою у встановленому порядку, якщо на такій копії проставлено підпис уповноваженої особи такого суб'єкта господарювання або особистий підпис фізичної особи – підприємця [160].

Ми вже зазначали, що дана категорія злочинів, як і будь-які економічні злочини вчиняються за допомогою певних документів, які вже могли бути досліджені та мати відповідні позначки, відбитки печаток (штампів) «Об'єкт дослідження» та

«Зразок дослідження». Після вивчення думок провідних учених криміналістів, а також проведення інтерв'ювання працівників практичних підрозділів, які розслідують злочини в бюджетній сфері галузі охорони здоров'я, зазначимо спірні документи, які можуть стати предметом дослідження почеркознавчої експертизи: договір між постачальником та закладом охорони здоров'я, додаткові угоди, специфікації, проектно-кошторисна документація (відомості ресурсів, проект, кошторис), фінансове зобов'язання, акти приймання-передачі товару або виконаних послуг, робіт, акти введення в експлуатацію обладнання, накладні, специфікації, рахунки, платіжні доручення, кошторис розпорядника, план закупівель тощо, в яких є спірні підписи та рукописи, виконані від імені інших осіб. Звісно, цей перелік документів не є вичерпним і може бути розширений залежно від конкретного кримінального провадження.

Особа, яка проводить розслідування, повинна звертати увагу на відповідність та збіг не тільки смислової складової цих документів, але і графічного матеріалу. Тому важливо правильно підготувати як спірні документи, так і порівняльний матеріал з метою відображення всіх особливостей письмо-рухової навички фігурантів. Як зазначає З. М. Меленевська, для предметної науки судового почеркознавства основним є закономірності формування почерку, його основні ідентифікаційно-значущі властивості, а судово-почеркознавча експертиза – це факти, отримані шляхом застосування методик ідентифікаційного і неідентифікаційного дослідження почерку та підписів [126, с. 95].

Методиками, відповідно до яких проводяться ідентифікаційні та неідентифікаційні дослідження, передбачені об'єкти почеркознавчої експертизи, серед яких зазначені тексти великого, середнього, малого об'єму та короткі записи. Вони можуть мати буквенний, цифровий та змішаний склад. Одним із видів почеркознавчого дослідження зазначено і підпис [127; 128, с. 5].

Результати вивчення висновків експертів за злочинами, пов'язаними із незаконним використанням бюджетних коштів у галузі охорони здоров'я, свідчать, що об'єктами почеркознав-

чих експертних досліджень в таких провадженнях є: підписи, в т. ч. виконані від імені інших осіб – 57 %, цифрові записи – 18 %, короткі тексти – 15 %, рукописи – 10 % (Додаток Д). З огляду на статистику можна зробити висновок, що великі за об'ємом рукописи практично не досліджуються, що пояснюється поширенням використання комп'ютерної техніки.

Під час призначення судово-почеркознавчої експертизи зазвичай сторона обвинувачення намагається отримати відповідь на питання: «Чи виконано підпис чи рукопис у зазначених графах відповідного документа певною особою»? Проте, окрім ідентифікаційних завдань судово-почеркознавча експертиза вирішує також класифікаційні та діагностичні. Тобто, при відсутності зразків підозрюваної особи можна вирішити питання: «Чи виконані рукописи однією особою в зазначених документах?» (групова ідентифікація), «Чи знаходився виконавець рукописів в незвичному стані», «Чи відбувалася зміна зручної пишучої руки?» тощо.

Під час постановки питань складно не допустити помилок. Проте, слід якомога чітко вказувати в яких графах чи у якому куту документа розташований спірний графічний об'єкт. Також не можна ставити питання «Чи є ідентичними підписи в двох документах?», оскільки підписи, виконані особою, не можуть повністю збігатися. У такому випадку можливе питання «Чи не виконані підписи в документах однією особою»?

Слушно зауважує В.А. Нечитайло, що у більшості випадків під час розслідування злочинів слідчі та науковці вважають головним завданням почеркознавчої експертизи є ідентифікація виконавця рукописного тексту, обмежених за обсягом рукописних записів (буквених і цифрових) й підписів. А також вирішення деяких діагностичних завдань (установлення факту виконання рукопису в незвичних умовах або в незвичайному стані виконавця, навмисно зміненим почерком, з наслідуванням (імітацією) почерку іншої особи, визначення статі виконавця, а також належності його до певної групи за віком тощо) [138, с. 274].

Експертний висновок у зазначених випадках може слугувати для планування подальших слідчих (розшукових) дій та висування версій.

Так, у двох актах приймання-передачі виконаних робіт щодо встановлення металопластикових конструкцій віконних блоків в лікарні № 00 та договорах постачання товару наявні були підписи від імені головного лікаря з різною транскрипцією. Слідчий зробив припущення, що підписи виконані різними особами. Після призначення та проведення почеркознавчої експертизи було встановлено, що підписи в актах виконані не головним лікарем, а іншою особою. Шляхом подальших слідчих (розшукових) дій було встановлено, що підписи були виконані бухгалтером від імені головного лікаря, що підтвердила додаткова почеркознавча експертиза. В результаті підозра була пред'явлена останній.

Важливим питанням під час призначення почеркознавчої експертизи є збирання необхідних зразків почерку та підписів. Як зазначають експерти, результат даної експертизи на 90 % залежить від їхньої якості та кількості.

Слідчий чи оперуповноважений, який діє за дорученням слідчого, повинні ретельно підготувати порівняльний матеріал. Як відомо, це зразки трьох видів: експериментальні, вільні та умовно-вільні.

Експериментальні зразки виконуються особою спеціально для проведення експертизи з дотриманням вимог чинного кримінально-процесуального законодавства, про що слідчий складає протокол відібрання зразків для проведення експертизи. Щодо відбору експериментальних зразків, вчені рекомендують використовувати для дослідження зразки, виконані таким же способом почерку, що і спірні рукописи. Існують варіанти вільної письмової розповіді, переписування тексту, написання під диктовку.

Р. В. Комісарчук і П. В. Бондаренко вважають максимально ефективним способом отримання порівняльних зразків шляхом написання спеціально розробленого тексту, який містить усі варіанти малих і великих літер у різних поєднаннях та словосполученнях [78, с. 161].

Натомість Є.А. Россинська пропонує відбирати зразки під диктовку тексту, який містить слова та фрази із досліджуваного документу або рекомендує особі скласти будь-який документ (автобіографію). При цьому правопис слів не пояснюється, особа повинна писати так, як вважає правильним. Експериментальні зразки можуть бути відібрані в умовах, максимально схожих з умовами виконання спірних рукописів у будь-якому вигляді та кількості. Проте, пишуча особа може намагатися викривити свій почерк. Для запобігання цьому вчена пропонує варіювати темпом диктовки [184, с. 401].

У будь-якому разі переписування з документа, що досліджується, або з машинописного (друкарського) тексту є неприпустимим [164].

Вільні – рукописи, виконані до по рушення кримінального провадження в нормальних (зручних) для пишучої особи умовах, без умисного викривлення почерку. В них найбільше відображаються ознаки, що характеризують письмово-рухову навичку особи. Вільні зразки являють собою цінний матеріал для проведення порівняльного дослідження почерку за умов, що вони зібрані в достатній кількості, а їх приналежність не викликає сумнівів [134, с. 56]. Це можуть бути особисті записи медпрацівника, чи такі, що пов'язані з його професійною діяльністю (амбулаторні картки, розпорядження, накази), але не пов'язані з даним кримінальним провадженням. У будь-якому разі їхню достовірність необхідно перевірити шляхом порівняння з іншими видами зразків.

Умовно-вільні – це рукописи, які особа виконала не спеціально для експертизи, але могла усвідомлювати, що вони потенційно можуть бути використані для її проведення. Це записи в протоколах слідчих (розшукових) дій, скарги, клопотання тощо. Слідчі недооцінюють значимість цього виду зразків. Проте, за відсутності інших, вони достатньо інформативні, оскільки виконавець зосереджує увагу на змістовній частині документу, а не на графічній. Таким чином, проявляються всі варіації ідентифікаційних ознак. Слідчому необхідно намагатися створити такі

умови для пишучого, щоб він власноруч виконував якомога більше рукописів. Наприклад, щоб особа виконала свої підписи в декількох місцях протоколу або самостійно писала свої відповіді на питання слідчого в протоколі допиту, так як напис: «З моїх слів написано вірно» є обмеженим графічним матеріалом, що не включає ні всі літери алфавіту, ні дає можливість оцінити почерк з точки зору варіативності.

Перед приєднанням вільних та умовно-вільних зразків до матеріалів кримінального провадження слідчий (суддя) повинен пред'явити їх особі, яка підлягає ідентифікації, а потім позначити кожний зразок, тобто указати, що це вільний зразок почерку (підпису) певної особи (вказати її прізвище, ім'я, по батькові) та посвідчити це своїм підписом [164].

Інтерв'юванням судових експертів було встановлено, що на повноту проведення почеркознавчого експертного дослідження впливають: неналежним чином зібраний матеріал – 36 %, недостатня кількість зразків – 39 %, порушення правил пакування – 14 %, інше – 11 % (Додаток Г).

Вимоги, яким повинні відповідати зразки залишаються сталими та розглядалися неодноразово у роботах вчених. Зокрема, вони повинні співпадати із досліджуваними об'єктами за: писемністю і мовою; часом написання; змістом і цільовим призначенням; матеріалом письма; способом виконання; умовами виконання документа; станом пишучої особи; темпом письма [235, с. 46].

Тобто, якщо спірні рукописи виконані кульковою ручкою, то і зразки необхідно відбирати кульковою ручкою, а не іншим пишучим приладом. Якщо бланк спірного документу лінований і місця для підпису небагато, то подібним чином необхідно підготувати лінований папір для зразків. Стосовно відповідності зразків за часом написання, не рекомендовано щоб вони мали розрив з документом, що досліджується, більше ніж 5 років. Варто враховувати що у осіб за даною категорією злочинів почерк, як правило, високо вироблений, тому і ступінь варіаційності при виконанні підпису може бути дуже високою. Якщо досліджу-

ваний об'єкт являє собою підпис, необхідно відібрати зразки з такою ж транскрипцією.

Одним з дискусійних питань, які виникають між слідчим та експертом – щодо кількості зразків, оскільки збирає їх перший, а використовує в дослідженні останній. Ми вважаємо доцільним використовувати консультативну допомогу фахівця-почеркознавця за кожним конкретним кримінальним провадженням, оскільки графічний матеріал дуже варіативний, що унеможливорює надати конкретні змістовні поради або проконсультувати по телефону чи по ксерокопії документа.

Проте, відповідно до загальної Методики почеркознавчих досліджень зазначена мінімальна кількість порівняльного матеріалу:

- буквеного тексту не менше ніж на 15 аркушах;
- цифрового тексту, надаються у вигляді записів однозначних і багатозначних чисел із супутніми їм буквеними записами, не менше ніж на 15 аркушах;
- записів «друкованими» буквами – не менш 15 сторінок стандартного формату.

Вільні зразки підпису за можливістю слід надавати не менш ніж на 15 документах, експериментальні – не менше 5-8 аркушів, на кожному з яких повинно бути розміщено від 20 до 30 підписів [128, с. 8].

Як правило, цього обсягу виявляється недостатньо або неможливо надати всі різновиди зазначених зразків. Так, практика свідчить про неодноразові випадки відмови осіб від дачі експериментальних зразків, та специфіка почерку така, що примусовий відбір неможливий. Щодо вільних зразків необхідно враховувати, що поширення електронних документів теж стає на заваді їх збирання у достатній кількості.

Відповідно до Закону України «Про Судову експертизу» при недостатній кількості та якості порівняльного матеріалу експерт вправі надіслати слідчому лист, яким попереджає про зупинення виконання експертного дослідження. У разі ігнорування такого запиту протягом 45 діб експертиза повертається замовнику без

виконання [178]. Проведеним опитуванням та аналізом експертних висновків встановлено, що кожна третя експертиза була призупинена. Такий стан свідчить з однієї сторони на складності призначення такого роду експертиз, а з іншого – про недостатній обсяг й якість зразків. Звичайно, процедура кропітка і потребує заздалегідь готувати матеріал для своєчасного проведення судової експертизи та отримання повного, обґрунтованого висновку.

Особливу увагу варто звернути на підписи. У вищевказаних документах вони можуть бути виконані від імені іншої особи різними способами: візуально спостерігаючи підпис, який необхідно підробити; перемальовані на просвіт; за допомогою технічної підготовки. У таких випадках особливого значення набувають експериментальні зразки, які необхідно відібрати як у особи, яка зазначена в документі як виконавець, так і у особи, яка підозрюється у виконанні спірного запису чи підпису. В другому випадку, якщо особа не відмовляється від дачі зразків для експертного дослідження, обов'язково необхідно відібрати зразки її підписів від власного імені та від імені особи, яка зазначена в документі, як виконавець.

На сучасному етапі в документообігу України широко використовують електрофотографічні копії документів, які дедалі частіше надсилають до експертної установи для проведення почеркознавчого дослідження. Не є винятком і такі ситуації, коли в оригіналах документів, що надходять на дослідження, підписи виконано за допомогою факсимільного кліше, а отже, по суті є зображенням рукописного об'єкта, а не самим рукописним об'єктом. Погоджуючись з думкою про те, що експерт-почеркознавець повинен досліджувати такі об'єкти, слід зазначити, що їх специфіка потребує від експерта-почеркознавця додаткових знань щодо: 1) технології отримання зображення; 2) ознак, які характеризують морфологічну структуру штриха залежно від способу нанесення графічного об'єкта; 3) ознак почерку, які збереглися в зображеннях; 4) ознак, які могли змінитися [126, с. 96].

У вищенаведених випадках доцільно призначати почеркознавчу експертизу поряд із технічною експертизою докумен-

тів, які раніше складали єдине ціле. М. В. Терзів поділив криміналістичне дослідження документів на дві частини: графічну або почеркознавчу і технічну експертизу документів та ввів термін «технічна експертиза документів» [210, с. 11]. Така новела знайшла підтримку в науковому товаристві та існує дотепер.

Як відомо, технічна експертиза документів поділяється на експертизу реквізитів документів, експертизу друкарських форм та експертизу матеріалів документів. Під час розслідування зазначених злочинів зазвичай вирішують такі завдання експертизи реквізитів документів:

- встановлення фактів і способів унесення змін до документів (підчистка, травлення, дописка, переклеювання фотокарток, літер тощо) та виявлення їх первинного змісту;
- встановлення виду та ідентифікація приладів письма за штрихами;
- визначення відносної давності виконання документа або його фрагментів, а також послідовності нанесення штрихів, що перетинаються;
- встановлення документа, виготовленого шляхом монтажу із застосуванням копіювально-розмножувальної та комп'ютерної техніки.

Водночас, серед завдань експертизи друкарських форм:

- встановлення особливостей виготовлення друкарських засобів (форм) і відображення їх у відбитках;
- встановлення типу, системи, марки, моделі копіювально-розмножувальної техніки (електрофотографічні апарати, факси) та ідентифікація засобів копіювально-розмножувальної техніки за їх відбитками;
- встановлення способу нанесення відтисків печаток, штампів, факсиміле; ідентифікація печаток, штампів, факсиміле тощо за їх відтисками; відповідність часу нанесення відтисків печаток, штампів даті виготовлення документа;
- встановлення типу та ідентифікація комп'ютерної техніки за виготовленим за їх допомогою документом [164].

Науковці зазначають, що найбільш поширеними об'єктами судово-технічної експертизи документів є реквізити документа, матеріали документа та пристосування для виготовлення документа (обладнання, речовини та засоби, що використовуються при виготовленні документів) [70; 34; 92]. При цьому, слід зауважити, що експертиза матеріалів документів при розслідуванні зазначених злочинів неактуальна.

Натомість, коли виникає необхідність у встановленні способу виготовлення бланка документа, послідовності штрихів документа, що перетинаються між собою, призначається технічна експертиза документів. При цьому, варто враховувати особливості документів паперового і пластикового типу, способів заповнення реквізитів та виготовлення бланків.

Використання сучасної копіювально-множної техніки та специфіку її відображення в документах вкрай розповсюджене для підробки документів. В. В. Бірюков, В. В. Коваленко та інші використовують термін «засоби малої поліграфії» та поділяють їх на дві великі групи: перша – прилади для копіювання (ретрографії), друга – принтери, тобто прилади для отримання зображень електронних документів, підготовлених за допомогою комп'ютерної техніки. На думку вчених, неприпустимо використання такої техніки для виготовлення документів суворої звітності [92, с. 259].

Наведемо приклад експертного дослідження бланка паспорта у формі ID-картки. «Дослідження паспорта проводилось візуально при природному та штучному освітленні, в полі зору мікроскопа "МБС-10" (при різних режимах збільшення), відео-спектрального компаратора F&F "VSC 40/FS" в УФ та ІЧ зонах (областях) спектра. При цьому було встановлено, що:

- усіх штрихи зображень паспорта складаються із горизонтальних елементів, через що знаки мають східчасту (зубцювату) будову;
- відсутній натиск та рельєф у штрихах; барвна речовина лежить на поверхні рівномірним шаром; переходи між основними кольорами зображень плавні;

– спеціальні елементи захисту: УФ та ІЧ захист, мікротексти, оптико-перемінне зображення, елементи тактильного шрифту та захисного гравіювального елемента – відсутні.

Сукупність установлених ознак дозволяє зробити висновок про те, що усі зображення лицьового та зворотного боків паспорта громадянина України у формі ID-картки № 000 на ім'я Л, нанесені термосублімаційним способом із використанням знакодруючого пристрою типу термосублімаційного принтера. Оскільки термосублімаційний спосіб друку не використовується під час виготовлення бланків паспортів громадянина України у формі ID-картки, відсутні спеціальні елементи захисту, це дозволяє зробити висновок про те, що бланк паспорта громадянина України у формі ID-картки № 000 на ім'я Л, не відповідає за способом друку та спеціальними елементами захисту встановленому зразку – аналогічним бланкам паспортів громадянина України у формі ID-картки, що знаходяться в офіційному обігу на території України».

Під час вивчення судово-експертних висновків технічної експертизи документів за зазначеною категорією злочинів встановлено, що дослідження способу друку документів відбувається у 25 % випадків, печаток і штампів – 46 %, підписів з технічною підробкою – 15 %, принтерів – 12 %, інше – 2 % (Додаток Д).

Питання ідентифікації відбитків печаток також залишається актуальним, хоча їх наявність останнім часом не обов'язкова. Відповідно до Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо використання печаток юридичними особами та фізичними особами – підприємцями» суб'єкт господарювання має право використовувати у своїй діяльності печатки. Використання суб'єктом господарювання печатки не є обов'язковим. Виготовлення, продаж та/або придбання печаток здійснюється без одержання будь-яких документів дозвільного характеру [160].

Таке положення ускладнює процес дослідження. Експерт може не мати інформації щодо особливостей виготовлення печаток, які впливають на відображення відбитку печатки в документі.

Результати інтерв'ювання обізнаних осіб свідчать, що дослідження печаток та штампів ускладнюється через: недостатню інформованість щодо технології виготовлення – 56 %, непостійності відображення на папері – 23 %, некомпетентності експерта – 3 %, інше – 13 % (Додаток Г).

Вчені зазначають, що раніше експерти мали інформацію стосовно технологій виготовлення печаток та штампів, знали вимоги, які до них висувалися, і, звісно, мали можливість за певними ознаками відрізнити кліше одне від одного. Ситуація ускладнилася після скасування наказом МВС № 5 від 11.01.2011 р. Інструкції про порядок видачі міністерствам та іншим центральним органам виконавчої влади, підприємствам, установам, організаціям, господарським об'єднанням та громадянам дозволів на право відкриття та функціонування штемпельно-граверних майстерень, виготовлення печаток та штампів, що сприяло законодавчій неврегульованості. При цьому новітні технології дозволяють застосовувати легке у користуванні обладнання для виготовлення кліше печаток та штампів сучасними способами, що негативним чином впливає не тільки на роботу експертів, а і підвищує рівень злочинності [10, с. 101].

Також, використання фотополімерних кліше та ідентифікація їх відбитків складає відповідні труднощі. Судові експерти зазначають, що на відображення такого кліше на папері впливають різні чинники, серед яких склад фарби, яка наноситься на робочу частину печатки, сила тиснення печаткою на папір тощо. У таких випадках бажано надавати для порівняння не зразки печатки певної організації, установи, а саму печатку або кліше. Як правило, такі дослідження включають питання щодо способу виготовлення бланка, способу заповнення його граф і звісно ідентифікацію самого кліше.

Експертна практика має наступний приклад.

«Дослідження розпорядження міського голови проводилось візуально при природному та штучному освітленні, у полі зору мікроскопа "МВС-10" (при різних режимах збільшення), відео-

спектрального компаратора F&F "VSC 40/FS" в УФ та ІЧ зонах (областях) спектра.

При цьому було встановлено:

штрихи друкованих текстів, ліній графлення та графічних зображень утворені чорними дрібними оплавленими частками порошку (тонеру); мають нерівні краї штрихів; барвник дрібнозернистої будови, розташований на поверхні паперу, має характерний блиск, сліди тиснення відсутні; барвна речовина розташована щільним, сплющеним шаром; по периметру штрихів і на пробільних ділянках маються забруднення фону в виді окремих крапок «марашок» та скупчення часток порошку; шар барвної речовини у штрихах не міцний, при механічному впливі на нього загостреним предметом залишаються сліди тиснення та у разі продовження впливу барвний шар видаляється з поверхні паперу;

штрихи рукописних записів мають різну ширину; барвник розташований на поверхні паперу, не проникає глибоко в її товщу, має блиск; штрихи знаків забарвлені нерівномірно (наявність не зафарбованих ділянок (борозенок) та окремих згустків барвника); наявність рельєфу в штрихах у вигляді втисненого жолоба овальної форми; барвник не розчинюється водою;

штрихи відбитка круглої печатки мають стандартну будову знаків (однаковий малюнок однойменних літер, правильна форма овалів та півовалів, однакова висота літер у слові та основних елементів у літері, однакова ширина однойменних літер); правильне розташування знаків у тексті (рівна лінія рядка, рівномірні інтервали між знаками, однакове розташування вертикальних вісей знаків відносно лінії рядка); концентричні лінії ободків, викривлень не мають; барвна речовина у штрихах розподіляється нерівномірно, елементи деяких знаків відобразились неповністю; штрихи мають чіткі межі, рівні краї, лише на кінцях штрихів спостерігається овальна форма; інтенсивне й насичене забарвлення відбитка; розбіжності люмінесценції поверхні бланків в УФ – променях не виявлено.

Сукупність установлених ознак дозволяє зробити висновок про те, що:

друковані тексти, лінії графлення та графічні зображення розпорядження міського голови отримані способом електрофотографічного друку за допомогою монохромного лазерного або світлодіодного друкуючого пристрою типу принтера, копіювального апарата тощо;

рукописні записи виконані рукописним способом за допомогою пишучого приладу типу кулькової авторучки;

відбиток круглої печатки нанесено контактним способом, а саме – рельєфним еластичним кліше високого друку.

При подальшому дослідженні розпорядження міського голови ознак внесення змін (підчистки, дописки, травлення, виправлення тощо) до первинного змісту тексту не виявлено.

Подальшим дослідженням відбитка круглої печатки встановлено, що він відобразився повно, чітко, в ньому наявні окремі дефекти у відображенні літер та інших елементів відбитка, що дозволяє зробити висновок про його придатність для проведення порівняльного дослідження...

Під час порівняльного дослідження відбитка круглої печатки, що нанесений у розпорядженні міського голови з експериментальними зразками відбитків круглої печатки з реквізитами «ДЛЯ КОПІЙ» УД ДМР, виготовленими експертом під час експертного експерименту, способом оптичного накладання та зіставлення між собою встановлені:

1. Розбіжності за загальними ознаками: діаметрами кіл ободків відбитків; шириною штрихів знаків, а також за окремими ознаками:

– протяжність по горизонталі верхньої засічки 1-го елемента літери «М» у слові «МІСЬКА»: у досліджуваному відбитку – більша ніж у зразках;

– розміщення літер «М» і «І» у слові «МІСЬКА»: у досліджуваному відбитку – злите, у зразках – роздільне;

– напрямок 3-го елемента літери «А» у слові «УПРАВЛІННЯ»: у досліджуваному відбитку – висхідний, у зразках – горизонтальний...

2. Збіги за загальними ознаками: смисловим змістом тексту; типом шрифтів та розміром шрифтів текстів та знаків; відстанню між літерами та словами, розташуванням знаків у словах і слів у рядках по відношенню один до одного.

Установлені розбіжні ознаки суттєві, стійкі та у своїй сукупності достатні для висновку, що відбиток круглої печатки з реквізитами «ДЛЯ КОПІЙ» УД ДМР, що є в розпорядженні міського голови, нанесений не кліше круглої печатки, наданої на дослідження в якості порівняльного зразку, а іншим кліше круглої печатки. Установлені збіжні ознаки можуть бути пояснені виготовленням печаток із використанням одного оригінал-макету чи фотоформи, або виготовленням стерео кліше з відбитку печатки, і на зроблений категоричний негативний висновок не впливають».

Як ми бачимо з наведеного фрагменту, дослідження відрізняються багатооб'єктністю, громіздкістю та потребують багато часу для проведення, що обов'язково слід враховувати особам, які здійснюють розслідування.

Під час проведення недобросовісних торгів постає актуальне питання щодо ідентифікації принтерів. Важливим є встановлення факту, що документи двох-трьох учасників роздруковані на одному й тому ж принтері. Але під час дослідження є певні особливості. По-перше, таке обладнання направляють в експертну установу у тому вигляді, в якому воно було вилучене якомога скоріше (зادля запобігання висихання барвників). При можливості заздалегідь, під час проведення обшуків, оглядів варто відібрати вільні зразки документів, роздруковані на досліджуваному принтері, та датовані необхідним часом. Відповідно до Інструкції ця техніка надається в комплекті (системний блок комп'ютера, інсталяційний диск з драйвером принтера або багатофункціонального пристрою, з'єднувальні та мережеві кабелі, принтер). До направлення комп'ютерної техніки на експертизу будь-яка робота на ній не дозволяється. Вирішення ідентифікаційних питань проводиться в межах комплексної комп'ютерно-технічної експертизи та технічної експертизи документів за

наявності електронного оригіналу документа (файлу). Вилучення комп'ютерної техніки, її огляд мають проводитися за участю спеціаліста у галузі комп'ютерно-технічних досліджень.

З початку встановлюють загальні ознаки (тип принтера, тобто лазерний, струменево-крапельний, термосублімаційний тощо). А потім переходять до ідентифікації, яка відбувається за приватними ознаками, які не завжди можуть відобразитись, в чому і полягає складність дослідження.

При цьому, перед експертом доречно ставити наступні питання:

- Який тип принтера, на якому виготовлений текст?
- Чи виготовлено наданий документ на принтері, зразки роздрукованих текстів якого надані для порівняльного дослідження?
- Чи виготовлено надані документи на одному чи на різних принтерах? [164].

Ще одним складним завданням технічної експертизи документів, але дуже важливим для розслідування, є встановлення відносної давності документа за рукописним текстом. У таких випадках важливо щоб спірні рукописи були виконані ідентичним пишучим приладом. Давність встановлюється залежно від барвника в межах п'яти років для кулькових ручок та двох років для чорнил з моменту виконання.

Наприклад, на дослідження була направлена амбулаторна картка особи, записи в якій були датовані за двадцять років. Але у слідчого виникли сумніви щодо справжності діагнозів вказаної особи. Для відпрацювання версії, що всі рукописи були виконані нещодавно, він поставив перед експертом запитання яка відносна давність їх виконання. Оскільки всі записи були виконані кульковими ручками, експерт зміг встановити, що відносна давність виконання рукописів, датованих різними роками, від одного до трьох місяців.

Давність виготовлення документу можливо встановити і за відбитком печатки. Але для цього необхідна велика кількість зразків за різні періоди.

Кошти, здобуті злочинним шляхом, які вилучені в ході обшуку, також можуть бути об'єктами дослідження. Як правило, виникає необхідність підтвердження у їх виготовленні підприємством, яке здійснює випуск відповідних грошових знаків (наприклад, Банкнотно-монетним двором Національного банку України).

Враховуючи специфіку злочинів, пов'язаних із незаконним використанням бюджетних коштів у галузі охорони здоров'я, зазвичай необхідне комплексне застосування спеціальних знань у формі призначення експертиз. Щоб уникнути тяганини та прискорити процес дослідження рекомендується призначати комплексні експертизи. За кримінальними провадженнями вказаної категорії доцільно призначати такі: почеркознавчу та економічну, почеркознавчу та товарознавчу, почеркознавчу та технічну експертизу документів, почеркознавчу та будівельно-технічну. Питання послідовності призначення та проведення судових експертиз законодавчо не регламентоване, тому при виникненні будь-яких сумнів слідчому необхідно використати консультативну форму спеціальних знань.

Так, О. В. Сахненко і О. Ю. Канюк зазначають, що на практиці суд і слідчі органи доволі рідко призначають комплексні експертизи, надаючи перевагу окремим самостійним експертизам, для того щоб експерт міг найбільше повно і у короткий термін дати висновок з цих питань. У практиці є непоодинокі випадки, коли слідчий хоче призначити різні експертизи одного і того самого об'єкта дослідження. Та йому необхідно з'ясувати черговість їх призначення для забезпечення максимальної інформативності. [188, с. 298].

Всі матеріали, надані на дослідження разом із постановою про призначення експертизи, повинні бути упаковані та опечатані, про що експерт обов'язково робить помітку в дослідній частині висновка експерта. Для прикладу наведемо наступний фрагмент: «Об'єкт та порівняльний матеріал надійшли на експертизу упакованими у два пакета Національної поліції України: паперовий пакет світло-коричневого кольору розміром 229x323 мм та спеціальний полімерний сейф-пакет

№ 000 розміром 237х343 мм. На пакетах барвником чорного кольору надруковані емблема Національної поліції України, тексти та лінії графлення та барвниками синього кольору нанесені пояснюючі рукописні записи та підписи. На паперовому пакеті барвником блакитного кольору нанесені відбитки круглої печатки «Слідчий відділ» діаметром 40 мм. Клапани пакетів заклеєні. Упаковки видимих порушень не мають та забезпечують зберігання об'єкта дослідження і порівняльного матеріалу й запобігання несанкціонованому доступу до них. Загальний вид упакувань (з двох боків) показаний на зображеннях ілюстративної таблиці, що додається до висновку експерта».

Підсумовуючи зазначимо, що при розслідуванні злочинів, пов'язаних із незаконним використанням бюджетних коштів у сфері охорони здоров'я, почеркознавчі висновки необхідні для встановлення певних криміналістично значимих фактів, які можуть вплинути на хід розслідування, особливості планування та висунення версій, впливатимуть на зміну процесуального статусу деяких осіб тощо. Специфічним і проблемним питанням при цьому є підготовка необхідного порівняльного матеріалу, відсутність якого унеможливує отримання категорійного ідентифікаційного висновку. Для отримання більш повної інформації по досліджуваним документам щодо способів виготовлення бланків, печаток та штампів, технічної підробки підписів, принтерів, штрихів, що перетинаються, доцільно призначати технічну експертизу документів.

3.3. Особливості призначення та проведення інших видів судово-експертних досліджень. Оцінка висновку експерта

Для всебічного, ефективного та неупередженого досудового розслідування правоохоронні органи повинні використовувати всі існуючі законні засоби, способи та методи. Галузь охорони здоров'я дуже різноманітна і має специфічний характер, тому

і необхідне використання спеціальних знань у різних галузях. При розслідуванні зазначених злочинів серед існуючих класів судових експертиз особливе місце посідає призначення будівельно-технічних судових експертиз.

За результатами вивчення експертних висновків об'єктами дослідження найчастіше виступають: проектно-кошторисна документація (безпосередньо проект, креслення, схеми, малюнки, відомості) – 73 %, нове будівництво закладів охорони здоров'я – 22 %, капітальний ремонт (їх відповідність, об'єми виконаних робіт, відповідність застосовуваних матеріалів, етапи виконаних робіт, залучені механізми та робоча сила) – 45 %, поточний ремонт – 43 %, інше – 13 % (Додаток Д).

Незважаючи на те, що документи, які підлягають дослідженню, як правило, вже були об'єктами економічної експертизи, завдання будівельно-технічної експертизи зовсім інші і полягають у наступному:

- визначення відповідності розробленої проектно-технічної та кошторисної документації вимогам нормативно-правових актів у галузі будівництва;

- встановлення відповідності виконаних будівельних робіт та побудованих об'єктів нерухомого майна (будівель, споруд тощо) проектно-технічній документації та вимогам нормативно-правових актів у галузі будівництва;

- встановлення відповідності виконаних будівельних робіт, окремих елементів об'єктів нерухомого майна, конструкцій, виробів та матеріалів проектно-технічній документації та вимогам нормативно-правових актів у галузі будівництва;

- перевірка й визначення обсягів та вартості виконаних будівельних робіт та складеної первинної звітної документації з будівництва та їх відповідність проектно-кошторисній документації, вимогам нормативно-правових актів у галузі будівництва;

- визначення групи капітальності, категорії складності, ступеня вогнестійкості будівель і споруд та ступеня будівельної готовності незавершених будівництвом об'єктів;

– встановлення технічного стану будівель, споруд та інженерних мереж, причин пошкоджень та руйнувань об'єктів та їх елементів;

– визначення вартості будівельних робіт, пов'язаних з переобладнанням, усуненням наслідків залиття, пожежі, стихійного лиха, механічного впливу тощо;

– визначення можливості та розробка варіантів розподілу (виділення частки; порядку користування) об'єктів нерухомого майна [164].

Як зазначають науковці, на досудовому розслідуванні та в суді спеціальні знання необхідні для встановлення об'єму та якості будівельно-монтажних робіт, вартості матеріалів, обґрунтованості проектів [184, с. 467].

Будівельно-технічна експертиза може показати, що підрядна організація не виконала роботи або не розпочала ремонтні, будівельні роботи за наявності підписаного акту виконаних робіт. У такому разі економічна експертиза повинна розрахувати суму збитків, спричинених державі. А судово-почеркознавча та технічна експертиза документів повинні підтвердити справжність підписів та відбитків печаток.

Прикладом може бути справа з Єдиного реєстру судових рішень.

Рішенням Яковлівського сільської ради № 5/34-357 від 26.03.2009 року «Про виділення коштів і затвердження кошторисної документації по ремонту фельдшерських пунктів с. Білогорівка та с. Василівка», з метою якісного і своєчасного забезпечення населення сіл сільської ради медичним обслуговуванням з бюджету сільської ради для ремонту фельдшерських пунктів с. Білогорівка та с. Василівка, було виділено коштів на загальну суму 65 000 грн. Даним рішенням сільської ради були затверджені кошториси, згідно яких на ремонт фельдшерського пункту с. Білогорівка було виділено 23 134 грн, на ремонт фельдшерського пункту с. Василівка було виділено 42 009 грн.

09.04.2009 року між Яковлівською сільською радою Артемівського району, що має назву надалі «Замовник», в особі

голови цієї ради ОСОБА_1 та ПП ОСОБА_3В, що має назву надалі «Підрядник», був укладений договір підряду № 11 на поточний ремонт фельдшерського пункту с. Василівка, відповідно до якого договірна ціна на виконання робіт за договором складає 42 009 грн. Остаточні розрахунки проводяться після підписання акту приймання виконаних робіт (КБ-2) та довідки КБ-3, термін дії договору до 31.12.2009 року.

13.04.2009 року, в денний час, ОСОБА_1, перебуваючи в приміщенні Яковлівського сільської ради, розташованого в с. Яковлівка Артемівського району по вул. Донецька 5, достовірно знаючи про те, що підрядні роботи з поточного ремонту фельдшерського пункту с. Василівка Артемівського району ще не розпочато з метою неповернення коштів до бюджету держави, виділених з бюджету Яковлівського сільської ради на проведення поточного ремонту фельдшерського пункту с. Василівка Артемівського району в сумі 42009 грн, Склав і видав завідомо неправдивий документ, а саме: підписав і завірив печаткою Яковлівського сільської ради виготовлений за допомогою комп'ютера акт приймання виконаних підрядних робіт за квітень 2009 року форми № КБ-2 від 13.04.2009 року, що містить відомості, які не відповідають дійсності, про виконання зазначених ремонтних робіт в повному обсязі, тоді як фактично на момент складання і підписання зазначеного документа ПП ОСОБА_3 ще не приступив до виконання ремонтних робіт.

Зазначений акт також підписав і завірив печаткою ПП ОСОБА_3. У той же день ОСОБА_1 надав завідомо неправдивий документ акт приймання виконаних підрядних робіт за квітень 2009 року форми № КБ-2, в управління державного казначейства в місті Артемівську, в результаті чого 21.04.2009 року на розрахунковий рахунок ПП ОСОБА_3 на підставі поданої ОСОБА_1 даного акту управлінням державного казначейства в місті Артемівську за платіжним дорученням № 155 перераховані грошові кошти в сумі 42 009 грн.

27 травня 2009 року, в ході проведення фахівцем відділу капітального будівництва Артемівської міської ради контрольних

обмірів фактичного обсягу виконаних робіт за договором № 11 від 09.04.2009 року встановлено, що роботи з поточного ремонту фельдшерського пункту с. Василівка Артемівського району на момент проведення контрольних обмірів виконаний не в повному обсязі. Вартість незавершених робіт становить 1 798 957 грн.

У період з 12.05.2009 року по 04.06.2009 року Яковлівська сільська рада згідно плану ревізій перевіряло Артемівське МКРО, яке в ході ревізії виявило дані порушення. Після ревізії Артемівського МКРО, він з ОСОБА_3 зробили дефектний акт із заміни електрообладнання фельдшерського пункту, і з метою перерахування необхідних коштів бюджету уклали додатковий договір № 19 на поточний ремонт електропроводки фельдшерського пункту, який був підписаний 10.06.2009 року. Також, ОСОБА_3 за даним договором склав кошторисну документацію, сума по якій склала 18 000 грн та дані документи підписав й скріпив печаткою зі свого боку [50].

Виникає необхідність проведення комплексних судових експертиз і у разі правопорушень при використанні занедбаних об'єктів, які не експлуатуються, тобто не охороняються і не законсервовані. Справедливо відмічає І. Г. Завдов'єва, що заходи з охорони та консервації покинутих об'єктів вимагають певних витрат. Витрати на утримання будівель, що знаходяться в аварійному стані, забезпечення охорони таких об'єктів та прилеглої території, зазвичай призводить до надлишкового використання бюджетних коштів [55, с. 111].

Під час розслідування зазначених злочинів має місце і призначення оціночно-будівельної експертизи, основним завданням якої є визначення відповідності виконаної оцінки нерухомого майна вимогам нормативно-правових актів з оцінки майна, методології, методам, оціночним процедурам. При цьому вирішуються наступні питання:

– Яка вартість (зазначити вид вартості: ринкова, залишкова, ліквідаційна, вартість ліквідації, спеціальна, інвестиційна тощо) об'єкта нерухомого майна (зазначити об'єкт: будівля, приміщення, квартира, споруда тощо)?

– Яка вартість (зазначити вид вартості: ринкова, залишкова, ліквідаційна, вартість ліквідації, спеціальна, інвестиційна тощо) частки (зазначити частку: $-1/2$, $-1/4$ тощо) об'єкта нерухомого майна (зазначити об'єкт: будівля, приміщення, квартира, споруда тощо)?

– Чи відповідає виконана оцінка нерухомого майна (зазначити об'єкт) вимогам нормативно-правових актів з оцінки майна, методології, методам, оціночним процедурам? [164].

Практичні співробітники зауважують, що серед типових питань будівельно-технічної та оціночно-будівельної експертизи, необхідно ставити тільки ті, які безпосередньо стосуються кримінального провадження, що значно прискорить строки виконання судової експертизи та не буде причиною порушення процесуальних строків. При розслідуванні злочинів, пов'язаних із незаконним використанням бюджетних коштів у галузі охорони здоров'я, важливого значення набувають вирішення питань щодо:

а) підтвердження обсягу виконаних робіт, передбаченого проектом;

б) відповідності виконаних робіт вимогам нормативних документів;

в) встановлення фактичної вартості виконаних робіт.

У методичних рекомендаціях Інструкції про проведення та призначення судових експертиз зазначений більш повний перелік вирішуваних питань [164].

Наведемо приклад. Так, у 2018 році на черговій сесії міської ради було прийнято рішення про перерозподіл коштів міського бюджету та заплановано видатки у сумі 7,5 млн грн на проведення капітального ремонту приміщень міської лікарні.

Відповідно до проектно-кошторисної документації передбачалося провести роботи з укріплення фундаменту будівлі, утеплення фасадів, заміни вікон та дверей на енергозберігаючі, ремонт покрівлі тощо. Закладом було оголошено тендер та проведено закупівлю за процедурою відкритих торгів, у результаті яких обрано підрядну організацію, якою запропоновано

найвищу цінову пропозицію. Пропозиції інших учасників були відхилені за формальними недоліками, незважаючи на те, що їх пропозиції були найбільш економічно вигіднішими.

Після виконання робіт з капітального ремонту між лікарнею та підрядником було складено та підписано Акт виконаних підрядних робіт форми КБ-2в, який також був підписаний особою, яка була залучена для проведення технічного нагляду за виконанням будівельних робіт, та до Державного казначейства направлено зобов'язання на перерахування коштів виконавцю.

У цей час до оперативного підрозділу надійшла інформація про планування привласнення бюджетних коштів групою осіб, до складу якої входили: представник бюджетної комісії міської ради, головний лікар закладу охорони здоров'я, директор підприємства-підрядника та особа, яка виконувала технічний нагляд, шляхом завищення об'ємів виконаних будівельних робіт проведених у приміщеннях міської лікарні. Після проведення заходів з перевірки отриманої інформації було прийняте рішення про реєстрацію матеріалів до ЄРДР та організації досудового розслідування.

У ході проведення досудового розслідування за кримінальним провадженням було вилучено документи щодо проведення капітального ремонту, які знаходилися у володінні лікарні, у тому числі: кошторис медичного закладу, план закупівель, проектно-кошторисну документацію, договір на проведення робіт, акти виконаних робіт, платіжні документи, тощо. Також вилучено документи, які знаходилися у володінні підприємства-підрядника, у тому числі: договори та платіжні документи на закупівлю будівельних матеріалів, відомості щодо залучення до виконання робіт працівників певних категорій, документів щодо залучення до виконання робіт суб'єктів господарювання у субпідряд. Одночасно призначено проведення комплексної будівельно-технічної, товарознавчої та економічної експертизи. На дослідження якої було поставлено низку питань серед яких: чи відповідають об'єми фактично виконаних підрядних робіт об'ємам робіт, які заплановано проектно-кошторисною докумен-

тацією та зазначено у Актах виконаних підрядних робіт форми КБ-2в, встановити розбіжності; встановити фактичний обсяг робіт, які виконано у відповідності до вимог чинного законодавства з дотриманням Державних будівельних норм та стандартів; встановити ринкову вартість застосованих будівельних матеріалів; встановити суму спричинених збитків завданих міському бюджету тощо.

Експертами у ході огляду об'ємів виконаних робіт встановлено факти завищення об'ємів виконаних робіт з облаштування відкосів, застосування при виконанні робіт з утеплення фасадів невідповідного утеплювача, виконання робіт з порушенням Державних будівельних норм щодо застосування парогідроізоляції покрівлі. Крім того зафіксовані факти значного відхилення від проектно-кошторисної документації та розбіжності в Актах виконаних підрядних робіт. При проведенні товарознавчої експертизи встановлені факти розбіжностей у цінах на будівельні матеріали які фактично закуповувалися підрядником за значно нижчою ціною аніж зазначено у Відомостях ресурсів. При проведенні економічної експертизи встановлено суму спричинених збитків бюджету, яка становила понад 1,5 млн грн. Проведеними НСРД та гласними слідчими (розшуковими) діями отримано докази злочинної діяльності зазначеної групи осіб кожна з яких діяла заздалегідь розробленим планом, який був розроблений службовою особою міської ради.

Так, представником міської ради підготовлено документи на розгляд сесії щодо перерозподілу коштів міського бюджету та надання видатків у сумі 7,5 млн грн на проведення капітального ремонту приміщень міської лікарні. Головний лікар лікарні доручив голові конкурсного комітету лікарні провести процедуру закупівлю та у будь який спосіб забезпечити перемогу у торгах певного учасника. Підрядник, діючи умисно у змові із розпорядником, виконував роботи з використанням дешевих та невідповідних будівельних матеріалів, із заниженням фактичних об'ємів, та виготовлював фіктивні документи, які підписувалися розпорядником та особою, яка здійснювала

технічних нагляд. Перераховані підряднику бюджетні кошти планувалося перевести у готівку за допомогою фірм, які надають послуги з мінімізації податкових зобов'язань і розподілити між усіма учасниками змови. Доречі, було з'ясовано, що фінансово-господарська діяльність підприємства-підрядника контролювалася представником міської ради, оскільки кінцевим бенефіціаром зазначеного підприємства була його дружина.

Але своєчасні дії оперативних та слідчих підрозділів Національної поліції із залученням експертів відповідної кваліфікації стало завадою для привласнення коштів в особливо-великих розмірах [107].

Безперечно, судові експертизи відрізняються одна від одної за складністю дослідження. Судові експерти вказали на труднощі, які виникають під час експертних досліджень, серед яких вони зазначили: встановлення прихованих будівельних робіт – 30 %, встановлення кількості робітників, залучених для проведення виконаних робіт – 33 %, їх кваліфікації – 35 %, якості застосованих матеріалів – 22 %, інше – 10 % (Додаток Г).

Останнім часом практики та науковці обговорюють питання автоматизації будівельно-технічної експертизи. Як зазначає Е. Є. Колесов, автоматизація дозволяє підвищити ступінь достовірності висновку експерта. Застосування автоматизованих комплексів і систем на практиці дає можливість підняти на новий рівень організацію експертного дослідження, створює умови для звільнення експерта-будівельника від виконання великої кількості рутинних операцій, пов'язаних з розрахунками, проведенням графічних побудов, і дозволяє зосередитися на творчій стороні експертизи [77, с. 155].

При розслідуванні злочинів, пов'язаних із незаконним використанням бюджетних коштів у галузі охорони здоров'я, виникає потреба у призначенні судово-медичної експертизи, яка має свою специфіку. Зазвичай призначається судово-медична експертиза стану здоров'я та втрати працездатності.

Об'єктами судово-медичної експертизи в злочинах, пов'язаних із незаконним використанням бюджетних коштів у галузі охорони здоров'я, зазвичай є документи, а не особи.

Аналізом експертних висновків встановлено, що по зазначеним кримінальним провадженням на дослідження направляють: висновки медико-соціальної експертної комісії щодо встановлення групи інвалідності – 47 %, висновки вузькопрофільних спеціалістів для встановлення діагнозу – 32 %, живих осіб – 13 %, інше – 8 % (Додаток Д, В).

Як правило, експертне дослідження цих об'єктів потребує фахівців з різних медичних напрямів. Інструкцією проведення судово-медичних експертиз передбачена обов'язкова участь кількох експертів при проведенні: 1) експертиз у справах про притягнення до кримінальної відповідальності медичних працівників за професійні правопорушення; 2) експертиз з визначення втрати загальної та професійної працездатності тощо [63].

З метою встановлення проценту втрати професійної працездатності проводяться комісійні експертизи у відділах комісійних експертиз бюро судово-медичних експертиз управлінь охорони здоров'я МОЗ України. Залежно від характеру експертизи до складу комісії можуть входити як фахівці тільки в галузі судово-медичної експертизи, так фахівці інших медичних (у тому числі і фахівці медико-соціальних експертних комісій МОЗ) і немедичних спеціальностей. За своїм процесуальним становищем всі вони при проведенні експертизи є судовими експертами [159].

Особливої уваги потребують висновки медико-соціальної експертної комісії. Медико-соціальна експертиза проводиться відносно осіб, які звертаються для встановлення інвалідності, за направленням лікувально-профілактичного закладу охорони здоров'я після проведення діагностичних, лікувальних і реабілітаційних заходів за наявності відомостей, що підтверджують стійке порушення функцій організму, обумовлених захворюваннями, наслідками травм чи вродженими вадами, які спричиняють обмеження життєдіяльності. Медико-соціальну експертизу проводять медико-соціальні експертні комісії, що належать до закладів охорони здоров'я [156].

Типовими питаннями в таких випадках є правомірність встановлення групи інвалідності або визначення ступеня втрати

професійної працездатності, яке відбувається з дотриманням Правил проведення комісійних судово-медичних експертиз в бюро судово-медичної експертизи.

На вирішення судово-медичної експертизи стану здоров'я та втрати працездатності також можна вирішити наступні питання:

– Які пошкодження, хвороби або їх несприятливі наслідки є у обстежуваного?

– Чи є у обстежуваного об'єктивна можливість при наявності конкретного патологічного стану, здійснювати ті чи інші дії або перебувати в певному місці?

– Чи наявний причинний зв'язок між захворюванням, виявленим у обстежуваного і факторами професійної шкідливості?

– Які можливі несприятливі наслідки наявного у обстежуваного патологічного стану?

– Чи потребує обстежуваний в наданні медичної допомоги? Якщо так, то у якому обсязі, якому лікувальному закладі?

– Які ушкодження, захворювання або їх несприятливі наслідки є у обстежуваного?

– Яка їхня давність походження?

– Чи є у обстежуваного втрата працездатності?

– Який відсоток стійкої втрати загальної працездатності?

– Який відсоток професійної працездатності?

– Чи відбулася втрата працездатності в результаті конкретної події? [184, с. 531].

Актуальним постало питання щодо встановлення групи інвалідності при проведенні антитерористичної операції та операції об'єднаних сил на Сході нашої держави. Нажаль, зафіксовані неодноразові випадки зловживань з боку посадових осіб медичних установ, зокрема членів врачебних комісій та медико-соціальних експертних комісій.

Службові особи медико-соціальних експертних комісій, зловживаючи службовим становищем, необгрунтовано, шляхом внесення в офіційні документи невідповідних відомостей, порушуючи процедуру проведення медико-соціальної експертизи,

встановлюють особам групу інвалідності що спричиняє тяжких наслідків державі.

Так, у 2017 році управлінням захисту економіки було зібрано матеріал і встановлено, що обласною медико-соціальною експертною комісією КЗ «Обласний клінічний центр медико-соціальної експертизи» ДОР у складі: голови та членів, безпідставно встановлено групи інвалідності громадянам: II та III групи, які протягом 2016–2017 років були учасниками антитерористичної операції та приймали участь у бойових діях на території Луганської та Донецької областях.

У подальшому, відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 25.12.2013 року № 925 «Про затвердження Порядку призначення і виплати одноразової грошової допомоги у разі загибелі (смерті), інвалідності або часткової втрати працездатності без встановлення інвалідності військовослужбовців, військовозобов'язаних та резервістів, які призвані на навчальні (або перевірочні) та спеціальні збори чи для проходження служби у військовому резерві» зазначеним особам було призначено, та виплачено одноразові грошові допомоги у розмірі 100–150 кратного прожиткового мінімуму, встановленого законом для працездатних осіб на дату встановлення інвалідності у сумі 150–250 тис грн. Зібраний матеріал направлено до прокуратури та внесено до Єдиного реєстру досудових розслідувань за ознаками кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 366 КК України та розпочато досудове розслідування.

Протягом досудового розслідування за кожним випадком проведено судово-медичні експертизи, якими підтверджено факти необґрунтованого та безпідставного визнання медико-соціальною експертною комісією інвалідами зазначених осіб та виплати їм одноразової грошової допомоги. Встановлено механізм скоєння злочинів, який зазвичай полягав у безпідставному посиленні членами комісії діагнозу пацієнта до необхідного діагнозу, за яким законодавством передбачено можливість встановлення групи інвалідності. Слід зазначити, що члени комісії діяли за вказівкою голови комісії – Л., яка мала значний вплив на підлеглих [114].

Після судово-медичних експертиз необхідно призначати та проводити судово-економічну, за результатами якої встановлювати загальну суму спричинених збитків в результаті протиправних дій шляхом виплати з Державного бюджету України на рахунки незаконно визначених інвалідів одноразової грошової допомоги.

Завданням судово-медичної експертизи за такими фактами злочинних дій є встановлення посилення діагнозу або взагалі встановлення невідповідного діагнозу. Як правило, судові експерти залучають інших обізнаних осіб, наприклад, психіатрів, невропатологів, травматологів тощо.

Так, документи пацієнта З. надійшли до обласної медико-соціальної експертної комісії у серпні 2015 року, у тому числі: направлення на медико-соціальну експертну комісію з наслідками вогнепального-оскольчатого поранення правої верхньої кінцівки та наслідками повторних ушибів головного мозку с незначними функціональними порушеннями, діагноз при направленні не дає підстав для встановлення III групи інвалідності, але комісією встановлено З. III групи інвалідності, чим грубо порушено наказ МОЗ України від 05.09.2011 № 561 «Про затвердження інструкції про встановлення груп інвалідності». При огляді медико-соціальною експертною комісією пацієнту безпідставно посилено функціональні порушення (з незначно вираженої на помірно виражену вегето-судинну недостатність). Причина інвалідності (поранення, пов'язане з виконанням обов'язків військової служби) безпідставно встановлено з 12 серпня 2015 року, оскільки тільки ця причина була затверджена 21 жовтня 2015 року ГВЛК, тому дану причину інвалідності медико-соціальна експертна комісія не мала права раніше визначати ніж було видане свідоцтво про хворобу № 000 від 21.10.2015 року. Таким чином, медико-соціальна експертна комісія порушила пункт 17 «Положення про МСЕ» № 1317 від 03.12.2009 р., так як 12 серпня 2015 року прийняла не повний пакет документів на хворобу.

Підставою для необґрунтованого встановлення III групи інвалідності гр. З. є неврологічний діагноз, функціональні

порушення якого безпідставно та без допоміжних обстежень посилила лікар невропатолог М., а інші члени комісії та голова медико-соціальної експертної комісії Л. (яка за фахом є лікар невропатолог), ці порушення підтримали, оскільки в акті огляду не має особливих думок членів комісії з цього приводу. Акт від 02.09.2015 року підписаний всіма членами комісії без винесеного експертного рішення, чим порушено наказ МОЗ України № 577 від 05.06.2012 року. На підставі документів щодо визначення гр. З. інвалідом III групи йому виплачено одноразову допомогу у розмірі 230 тис. грн.

Аналогічні протиправні дії відбулися і у випадках встановлення групи інвалідності іншим пацієнтам. Отже, за результатами протиправних дій групи осіб Державному бюджету України спричинено збитки на суму понад 1 млн грн. Гр. Л. повідомлено про підозру за ознаками кримінального правопорушення передбаченого ч. 2 ст. 364 КК України за фактом незаконного визначення III групи інвалідності хворому гр. З., якому у послідуєчому, за рахунок державного бюджету, виплачено грошову допомогу у сумі 185 385 грн, чим завдано збитки державному бюджету на вказану суму [114].

Відповідно до Правил проведення комісійних судово-медичних експертиз в бюро судово-медичної експертизи експертиза може бути проведена лише при наданні особою, яка призначила експертизу, всіх необхідних матеріалів з даної справи. До їх складу повинні обов'язково входити кримінальні або цивільні матеріали і оригінали медичної, в тому числі первинної експертної документації. Крім того, залежно від роду експертизи, до вказаних матеріалів повинні додаватись речові докази та інші необхідні документи [159]. Без необхідних матеріалів експерт вправі зупинити дослідження та в триденний строк направити стороні, яка призначила проведення експертизи, запит. Як правило, це негативно впливає на процесуальні строки, тому слід ретельно збирати матеріали під час проведення інших слідчих (розшукових) дій та заходів забезпечення кримінального провадження.

Ще одним об'єктом дослідження, що представляє інтерес при розслідуванні зазначених злочинів, є первинна, так звана посильна медична документація на осіб, які потребують надання групи інвалідності. Її складають медичні (військово-лікарські) комісії для військовослужбовців, резервістів, поліцейських тощо або лікарські комісії при закладах охорони здоров'я, а потім направляють до медико-соціальної експертної комісії. У первинній документації також нерідко містяться неправдиві дані, які необхідно дослідити.

Так, в ході проведення профілактичних заходів встановлено, що пацієнту встановлено групу інвалідності. Член медико-соціальної експертної комісії звернув увагу на наявність довідки про осколочне поранення стегнової кістки у пацієнта. Однак при огляді пацієнта встановлено, що зазначене поранення отримане ще у дитинстві, що підтверджено висновком судово-медичної експертизи. Було з'ясовано, що зазначену довідку безпідставно видав хірург медичної (військово-лікарської) комісії, тим самим вчинив злочин, передбачений ст. 366 КК України, а пацієнт посягав на отримання виплат з держаного бюджету.

Залежно від кожного конкретного випадку виникає необхідність у проведенні і інших класів, видів, підвидів судових експертиз, під час призначення яких необхідно враховувати загальні правила та певну специфіку експертного дослідження.

Під час опитування обізнаних осіб, які залучались для надання допомоги за зазначеними злочинами, виокремлено типові помилки, яких припускаються слідчі, під час призначення судових експертиз: ненадання повного обсягу матеріалів – 25 %, несвоєчасність призначення – 20 %, надання порівняльного матеріалу, що не відповідає певним вимогам, зазначеним у методиках проведення експертиз – 18 %, відібрання зразків для експертного дослідження без участі спеціаліста – 14 %, обрання неправильної послідовності призначення експертиз – 9 %, надання копій документів, а не оригіналів – 8 %, інше – 6 % (Додаток Г).

Задля їх усунення вважаємо доцільним використовувати консультаційну форму використання спеціальних знань як під час підготовки судових експертиз, так і під час їх проведення.

Як підсумок, можна зазначити, що для ефективної протидії злочинам, пов'язаних із незаконним використанням бюджетних коштів у галузі охорони здоров'я, використовують спеціальні знання у формі призначення судових експертиз, зокрема: економічних, товарознавчих, почеркознавчих, технічної експертизи документів, медичних (втрати працездатності, стану здоров'я), будівельно-технічних тощо. Кожна з них має певні організаційно-тактичні особливості, які необхідно враховувати задля збільшення доказової бази та дотримання процесуальних вимог на досудовому слідстві.

Велике значення для розслідування злочинів взагалі так і пов'язаних із незаконним використанням бюджетних коштів у галузі охорони здоров'я є оформлення результатів наукових досліджень, отриманих в процесі проведення судових експертиз, тобто, висновок експерта.

За нормами чинного КПК процесуальними джерелами доказів наряду з показаннями, речовими доказами, документами, є і висновок експерта (ст. 84). Останній законодавець визначає як «докладний опис проведених експертом досліджень та зроблені за їх результатами висновки, обґрунтовані відповіді на запитання, поставлені особою, яка залучила експерта, або слідчим суддею чи судом, що доручив проведення експертизи» (ст. 101).

Ми досліджували це питання та розділяли думки вчених, які розглядають висновок експерта в двох аспектах. З одного боку, це письмовий акт, в якому описані дослідницькі процедури, доводяться проміжні результати та обґрунтування кінцевих висновків. Логіка висновку експерта така, що вона відображає весь хід та результати проведеного ним дослідження. З іншого – це процесуальний документ, котрий повинен складатися відповідно до положень кримінально-процесуального законодавства [237, с. 161]. У висновку експерта, як у джерелі доказу, виділяється зміст (висновок, що обґрунтований проведеним експертом дослідженням та його професійною оцінкою фактів дійсності) та форму (висновок як процесуальний акт).

Звісно висновки експерта не має ніяких переваг перед іншими доказами, але відрізняється суттєвою специфікою. Стаття 4 ЗУ «Про судову експертизу» гарантує незалежність судового експерта та правильність його висновку. Незалежність судового експерта та правильність його висновку забезпечуються: процесуальним порядком призначення судового експерта; заборонаю під загрозою передбаченої законом відповідальності втручатися будь-кому в проведення судової експертизи; існуванням установ судових експертиз, незалежних від органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування та суду; створенням необхідних умов для діяльності судового експерта, його матеріальним і соціальним забезпеченням; кримінальною відповідальністю судового експерта за дачу свідомо неправдивого висновку та відмову без поважних причин від виконання покладених на нього обов'язків; можливістю призначення повторної судової експертизи; присутністю учасників процесу в передбачених законом випадках під час проведення судової експертизи [179].

Проте, науковці з цього приводу неодноразово зазначали, що, на відміну від інших видів доказів, знання, викладені у висновку експерта, мають більше гарантій достовірності, пояснюючи науковим характером відомостей, що містяться у висновку. Разом з тим для того, щоб фактичні дані, що містяться у висновку експерта, набули статусу доказу та мали безсумнівне походження, його змісту необхідно приділити достатньо уваги.

Одне з найбільш дискусійних питань, яке зустрічається в експертно-слідчій практиці при розслідуванні злочинів, залишається невирішеним – ступінь деталізації інформації, яка викладена у висновку експерта. Аналіз судово-слідчої практики та анкетування працівників практичних підрозділів ОВС свідчать про те, що в більшості випадків слідчий та суддя не заглиблюються в дослідну та синтезуючу частини висновку. Непоодинокими є випадки, коли спочатку вивчаються підсумки, їх відповідність поставленим питанням та іншим доказам у провадженні, потім наявність необхідних реквізитів та дотримання

інших процесуальних вимог. Такі факти були відмічені у категорійних висновках і, навпаки, прямо протилежні у імовірних висновках та висновках «не представляється можливим». Тобто слідчий не вивчає дослідну частину.

Також було встановлено, що під час призначення ідентифікаційних експертиз в 90 % випадків слідчих цікавлять підсумки проведеного дослідження. У випадку призначення діагностичних та класифікаційних експертиз 83 % працівників слідчих підрозділів наголошують на значенні одержаної інформації для організації розслідування дослідної частини. Водночас, при опитуванні експертів, ними було зазначено, що при допиті в судовому засіданні питання щодо методів дослідження ставили підсудні особи [10].

Інформація, яка міститься у дослідній частині висновку експерта має специфічний характер, де ретельно описані ознаки об'єкта, способи виготовлення, проведені експерименти, порівняння тощо. Нерідко злочинці використовують ці дані для уникнення відповідальності за інші аналогічні правопорушення або приймають до уваги задля удосконалення незаконних способів ведення підприємницької діяльності тощо. Насьогодні широко обговорюється модель електронного кримінального провадження, в якому процесуальні документи викладаються не в повному обсязі. За аналогією вважаємо справедливим вчинити і з висновком експерта. Базуючись на раніше проведених дослідженнях ми наголошуємо на обмежену доступі до дослідницької частини висновку експерта та вважаємо доцільним складати один із екземплярів висновку у скороченому вигляді, який буде надаватися стороні – замовнику експертизи. Другий екземпляр – складати у розгорнутому вигляді, де у дослідній частині будуть докладно викладені всі процеси, методи дослідження, ознаки, на яких ґрунтується висновок. Повний екземпляр повинен зберігатися в архіві експертної установи, де з ним може ознайомитися слідчий у разі потреби.

Перевірити або уточнити окремі положення висновку експерта можна завдяки використанню інших форм спеціальних

знань, наприклад таких, як консультація або присутність слідчого під час проведення експертизи, слідчого експерименту, призначення допиту експертів у суді для з'ясування причин розбіжностей у висновках.

В наших дослідженнях ми неодноразово акцентували увагу на особовій справі, котра обов'язково оформлюється при проведенні експертиз в державних експертних установах на кожний висновок експерта і може бути використана за необхідності перевірки. Відповідно до практики цих установ вона комплектується такими документами: облікова картка (де містяться дані про експерта, термін виконання експертизи, вид експертизи, тощо), копія постанови про призначення експертизи (відношення або заяви), опис об'єктів та речових доказів, договір на проведення досліджень (випробувань), протокол проведення дослідження, копія висновку експертизи (копія супровідного листа, копія рахунку за проведені дослідження), дані первинних спостережень, лист переговорів з ініціаторами проведення досліджень (випробувань) та інші документи за необхідності (Додаток А). Ці матеріали також зберігаються в архіві експертної установи.

Безперечно, слідчий повинен ретельно вивчати висновок експерта для того, щоб мати доказове значення, орієнтовне чи пошукове. Під час розслідування злочинів, пов'язаних із державним фінансуванням галузі охорони здоров'я, на початковому етапі вирішальне значення має висновок економічної експертизи щодо встановлення сумми фактично спричинених збитків, почеркознавчої експертизи щодо виконавців підписів в економічній документації тощо. При цьому слідчий не має і не може мати відповідного обсягу знань, достатніх для оцінки правильності та якості проведених досліджень, застосованих експертом методів. Безперечно, він професійно оцінить процесуальну сторону, тобто питання щодо компетенції експерта, чи не порушувався процесуальний порядок при одержанні зразків для експертизи, чи дотримано процесуальну форму висновку експерта та чи є всі необхідні для цього реквізити, зв'язок результатів експертного дослідження з певним кримінальним провадженням,

відповідність висновків експерта наявним у провадженні доказам, тобто оцінка експертного висновку сукупно з іншими доказами, перевірка висновку експерта. Втім, перевірка справжності та достатності досліджуваних речових доказів і зразків, придатність для проведення досліджень і достатність для того, щоб дати виснов; оцінка наукової обґрунтованості експертної методики та правомірності її застосування в конкретному випадку, перевірка і оцінка повноти висновку експерта, логічна обґрунтованість ходу та результатів експертного дослідження не можуть бути професійно та об'єктивно оцінені будь-якою особою, окрім іншого експерта (експертів), який має відповідну освіту та досвід роботи за вказаним певним видом судової експертизи.

ВИСНОВКИ

У монографії здійснено теоретичний аналіз та запропоновано розв'язання наукового завдання з розробки й наукового обґрунтування теоретичних положень та практичних рекомендацій щодо ефективного використання спеціальних знань при розслідуванні злочинів, пов'язаних із державним фінансуванням галузі охорони здоров'я. Найсуттєвіші результати дослідження наступні.

Базуючись на ґрунтовному аналізі бюджетних злочинів встановлено, що злочини даної категорії розглядались науковцями частково і, в основному, охоплювали нецільове використання бюджетних коштів, вчинення злочинів службовими особами, публічні закупівлі тощо. Проте зазначена сфера злочинної діяльності значно ширша. На підставі аналізу кримінальних проваджень та досліджень науковців було з'ясовано, що правопорушення, пов'язані із незаконним використанням бюджетних коштів у сфері охорони здоров'я, містять злочинні дії, які вчиняються при складанні, розгляді, затвердженні й виконанні бюджетів, а також при здійсненні контролю за виконанням бюджету. Це склади, передбачені статтями 191, 209, 210, 211, 212, 2211, 222, 229, 231, 232, 233, 3212, 358, 364, 3641, 3652, 366, 367, 368, 3685, 3683, 369, 369, 370 КК України та інші. Предметом злочинів є державні кошти; суб'єктами вчинення зазначених злочинів виступають службові і посадові особи департаментів, управлінь, закладів охорони здоров'я, виробники та постачальники лікарських засобів, медичного обладнання, виробів медичного призначення та товарів немедичного призначення, нерідко за попередньої змовою, вчинені групою осіб. У деяких випадках злочини носять міжнародний характер та спричиняють збитків державі в особливо великих розмірах.

Під час детального аналізу типових способів учинення кримінальних правопорушень, пов'язаних із державним фінансу-

ванням галузі охорони здоров'я, була врахована їх трирівнева структура, зокрема, підготовка, безпосереднє вчинення й приховування. Зосереджено увагу на їх взаємозв'язку зі слідовою картиною та спеціальними знаннями, що застосовуються у кримінальному провадженні.

Уточнено поняття способу вчинення злочинів, пов'язаних із незаконним використанням бюджетних коштів у сфері охорони здоров'я, яке розглядається як комплекс взаємопов'язаних діянь службових, посадових та інших осіб, спрямованих на підготовку, вчинення і приховування злочинів у закладах охорони здоров'я з використанням бюджетних коштів, з метою збагачення або отримання вигоди. Виокремлено сучасні способи вчинення цих злочинів з огляду на трансформацію системи охорони здоров'я, які систематизовано за різними критеріями: залежно від суб'єкта вчинення; характеру протиправних діянь; предмету злочинного посягання; виду фінансування закладів охорони здоров'я; економічної класифікації бюджетних видатків.

З'ясовано типові сліди злочинів, пов'язаних із державним фінансуванням галузі охорони здоров'я. Зазначені як загально-прийняті різновиди слідів, – матеріальні (предмети, речовини, відображення) й уявні (які залишилися у пам'яті працівників закладів охорони здоров'я, працівників фірми-постачальника або виконавця, учасників тендерів), так і віртуальні сліди (що містяться в електронних документах, сайтах відкритої інформації про закупівлі, IP-телефонії). Важливим є виокремлення інтелектуальних слідів, які містяться у змістовній частині документів, як самостійної категорії.

Проаналізовано категорії суб'єктів використання спеціальних знань. Доведено їх різне змістовне відношення до спеціальних знань та обґрунтовано необхідність вживання терміну «застосування спеціальних знань» стосовно обізнаних осіб (експертів, спеціалістів, ревізорів) та «використання спеціальних знань» – для слідчих, оперативних співробітників, прокурорів, слідчих суддів, суддів.

Поряд зі сталими формами використання спеціальних знань під час розслідування досліджуваних злочинів (призначення судових експертиз, консультації, ревізії, участь спеціаліста під час проведення процесуальних дій), виокремлено фінансовий аудит, перевірку закупівель та їх моніторинг. Визначено основні види спеціальних знань, які використовуються при розслідуванні зазначених злочинів, за галузями застосування: економічні, товарознавчі, почеркознавчі, техніко-криміналістичні, медичні, будівельно-технічні, комп'ютерні.

Висвітлено форми державного фінансового контролю та зазначені проблеми їх застосування. Окрім традиційного інспектування, акцентовано увагу на доцільності використання усіх форм державного фінансового контролю. Відзначено, що при розслідуванні злочинів, пов'язаних із незаконним використанням бюджетних коштів у сфері охорони здоров'я, у 44 % випадків використовувались ревізії, 24 % – моніторинг закупівлі, 21 % – перевірка закупівель та 11 % – фінансовий аудит. Низький показник використання звітів фінансового аудиту правоохоронними органами пояснюється тим, що вони покликані надати саме підприємствам економічну інформацію щодо правильності ведення їх бухгалтерського обліку й достовірності фінансової звітності, функціонування системи внутрішнього контролю, а на досудовому слідстві можуть бути використані виключно як непрямі докази.

Запропоновано застосування моніторингу закупівель для виявлення порушення законодавства під час публічних закупівель департаментом, управліннями, закладами охорони здоров'я, встановлення дискримінаційних вимог до учасників, виявлення фактів недобросовісної конкуренції, виявлення фактів змови між учасниками, нецільового використання бюджетних коштів тощо. Перевірку закупівель – для документального й фактичного аналізу дотримання закладами охорони здоров'я законодавства про публічні закупівлі.

Зазначено, що у процесі викриття зазначених злочинів важливого значення набуває ревізія, яка дозволяє підтвердити факт

незаконного використання бюджетних коштів. Для проведення ревізії у закладах охорони здоров'я залучаються інспектори за цим напрямом, а саме з відділу контролю у соціальній галузі, які повинні володіти специфічною інформацією щодо закупівлі лікарських засобів, норми їх призначення і вживання, норми навантаження медичного обладнання, технічні вимоги до виробів медичного обладнання тощо. Виокремлено певні колізії в нормах закону, які не дають права органам досудового слідства використовувати їх у повній мірі. Акцентовано увагу на відмінностях у проведенні планової та позапланової ревізійних перевірок. Доведено, що органи Національної поліції та прокуратури України фактично позбавлені такого права. Запропоновано шляхи вирішення даної колізії процесуальних і податкових норм шляхом внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України та Закону України «Про Прокуратуру». Запропоновано правоохоронним органам взаємодіяти з органами державного фінансового контролю щодо узгодження графіка планових ревізійних перевірок закладів охорони здоров'я України.

Розглянуто особливості участі обізнаних осіб як спеціалістів під час проведення слідчих (розшукових) дій, де акцентовано увагу на одночасному залученні групи різногалузевих спеціалістів під час огляду та обшуку. На підставі узагальнення судово-слідчої практики, з'ясовано, що специфічною рисою злочинів, пов'язаних із державним фінансуванням сфери охорони здоров'я, є той факт, що вони вчинюються за допомогою певних документів: договори, додаткові угоди, специфікації, проектно-кошторисна документація, акти приймання-передачі виконаних робіт, акти введення в експлуатацію обладнання, накладні, рахунки, платіжні доручення, кошторис розпорядника, план закупівель тощо.

Надано рекомендації щодо розподілення вивчення змістовної частини документів та їх зовнішнього вигляду. Доведено необхідність під час проведення їх огляду використовувати різноманітне технічне обладнання (лупи, мікроскопи, УФ та

ІЧ освітлювачі), залучаючи спеціалістів почеркознавців та технічного дослідження документів Експертної служби МВС України. Водночас, вивчення змістовної частини документів потребує допомоги спеціалістів-економістів, бухгалтерів, товарознавців, будівельників тощо.

Поряд із документами, виділено наступні об'єкти огляду: медичне обладнання (магнітно-резонансні томографи, апарати штучної вентиляції легень) – 29 %, лікарські засоби – 25 %, вироби медичного призначення (системи переливання крові, шприци, рукавички) – 30 %, об'єкти будівництва та будівельні матеріали – 36 %, продукти харчування – 15 %.

Об'єктами пошуку виступають документи – 100 %, чернетки – 82 %, кошти, отримані злочинним шляхом – 78 %, медичне обладнання (рентген обладнання, магнітно-резонансні томографи, апарати ультразвукової діагностики, апарати штучної вентиляції легень, лабораторне обладнання, тощо) – 15 %, лікарські засоби – 18 %, вироби медичного призначення (системи переливання крові, шприци, рукавички, засоби захисту органів дихання, перев'язувальні матеріали, засоби для дезінфекції, тощо) – 16 %, комп'ютерна техніка – 80 %, мобільні телефони – 76 %, будівельні матеріали – 23 %, продукти харчування – 17 %, інше – 9 %.

Акцентовано увагу на необхідності залучення медичних працівників у якості спеціалістів під час вивчення специфічної медичної документації.

Акцентовано увагу на доцільності призначення комплексних експертиз. Найбільш ефективним у кримінальних провадженнях цієї категорії зазначено призначення таких видів судових експертиз: економічної, товарознавчої, почеркознавчої, технічної експертизи документів, будівельно-технічної, медичної, комп'ютерно-технічної, телекомунікаційної.

Виокремлено перелік типових питань, які необхідно ставити перед експертом під час призначення вищезазначених експертиз, а також надані рекомендації для ефективного й своєчасного їх проведення. Проаналізовано зміни у кримінальному процесу-

альному законодавстві в частині призначення судових експертиз, зазначені чинники, які позитивно вплинули на повернення права слідчому самостійно призначати судові експертизи, серед яких: а) прискорення часу надходження постанови про призначення судової експертизи до експертної установи; б) підвищення якості порівняльного матеріалу; в) дотримання правил пакування об'єктів; г) уточнення поставлених завдань тощо.

Розкрито організаційно-тактичні особливості призначення судово-економічної, товарознавчої експертизи, які майже завжди призначаються разом із почеркознавчою, та об'єкти їх дослідження за даними злочинами, серед яких: договір між постачальником і закладом охорони здоров'я, накладна, специфікація, рахунок, акт приймання-передачі товару або виконаних послуг, податкова звітність, проектно-кошторисна документація, план закупівель, рахунок коштів підприємства-постачальника, документи щодо походження товарів (дезінфікуючих, лікарських засобів, медичного устаткування, виробів медичного призначення, медичних меблів) тощо.

Акцентовано на таких важливих питаннях економічної експертизи, як: 1) підтвердження суми незаконно перерахованих коштів; 2) розрахування суми спричинених збитків; 3) підтвердження суми спричинення збитків, встановлених під час ревізії тощо. З'ясовано коло обставин, які підлягають встановленню перед тим, як вирішити питання товарознавчої експертизи щодо фактичної вартості товару та розрахунку спричинених збитків в порядку економічної експертизи. Визначено чинники, які стають на заваді проведення зазначених експертиз, серед яких: надання копій документів, а не оригіналів; чернеток, а не офіційно оформлених документів з відповідними печатками та підписами; надання відомостей у вигляді рапортів, протоколів, аудіозаписів, а не фінансових документів тощо.

Зазначено, що у процесі призначення почеркознавчих експертних досліджень важливого значення набувають наступні об'єкти: підписи, виконані від імені інших осіб – 57 %, цифрові записи – 18 %, короткі тексти – 15 %, рукописи – 10 %. Особливу

увагу звернено на підписи, виконані від імені іншої особи різними способами: візуально спостерігаючи підпис, який необхідно підробити; перемальовані на просвіт; за допомогою технічної підготовки. Акцентовано увагу на вирішенні не тільки ідентифікаційних та діагностичних завдань, а й класифікаційних. Виокремлено ситуації щодо їх доцільності, зокрема, при відсутності зразків, запропоновано вирішення питання щодо виконання рукописів однією особою у визначених документах.

Наголошено на специфіці підготовки порівняльного матеріалу для проведення судово-почеркознавчої експертизи. Зазначено вимоги, які пред'являються для зразків почерку і підписів особи, їх мінімальний обсяг за вимогами законодавства та потребами практики. Виокремлено причини, що унеможливають їх отримання. Визначено шляхи вирішення проблеми при відсутності певного обсягу порівняльного матеріалу.

Акцентовано увагу на доцільності призначення почеркознавчої експертизи поряд із технічною експертизою документів. Зазначено, що дослідження способу друку документів відбувається у 25 % випадків, печаток і штампів – 46 %, підписів з технічною підробкою – 15 %, принтерів – 12 %, інше – 2 %, при цьому вказані складнощі дослідження кожного виду об'єктів. Визначено перелік документів саме у сфері охорони здоров'я, які можуть стати предметом почеркознавчої експертизи і технічної експертизи документів.

Доведено доцільність призначення судової будівельно-технічної експертизи за злочинами вказаної категорії. Окреслено відмінність завдань економічних експертиз від будівельно-технічних. Поряд із проектно-кошторисною документацією (безпосередньо проект, креслення, схеми, малюнки, відомості), виділено об'єкти дослідження: нове будівництво закладів охорони здоров'я, капітальний або поточний ремонт (їх відповідність, об'єми виконаних робіт, відповідність застосовуваних матеріалів, етапи виконаних робіт, залучені механізми та робоча сила). Наголошено на складних дослідженнях, які виникають під час встановлення прихованих будівельних робіт, встановлення

кількості та кваліфікації робітників, залучених для проведення виконаних робіт, якості застосованих матеріалів тощо.

Зазначено типові питання та завдання будівельно-технічної експертизи, серед яких: підтвердження обсягу виконаних робіт, передбаченого проектом; відповідність виконаних робіт вимогам нормативних документів; встановлення фактичної вартості виконаних робіт та інші.

Наголошено на специфіці об'єктів дослідження судово-медичної експертизи. Зауважено, що при розслідуванні злочинів, пов'язаних із незаконним використанням бюджетних коштів у галузі охорони здоров'я, зазвичай вони являють собою медичну документацію (висновки медико-соціальної експертної комісії щодо встановлення групи інвалідності, висновки вузькопрофільних спеціалістів для встановлення діагнозу тощо).

Виокремлено типові помилки, яких припускаються працівники правоохоронних органів під час призначення судових експертиз.

Окреслено низку пропозицій, спрямованих на удосконалення практики використання спеціальних знань під час розслідування злочинів, пов'язаних із державним фінансуванням галузі охорони здоров'я.

Зазначені критерії, за якими слідчий, процесуальний керуючий, суддя можуть надати об'єктивну оцінку висновку експерта. Доведено, що професійна оцінка висновку експерта не може бути здійснена будь-якою особою, окрім іншого експерта (експертів), який має освіту та досвід роботи за певним видом судової експертизи. Розглянуто питання щодо ступеня деталізації викладення дослідницької частини висновку експерта та обґрунтовано його скорочений варіант як ефективний метод запобігання та профілактики злочинності.

БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОСИЛАННЯ

1. Bidniak Valentin Types of expertise assigned in the investigation of crimes relating to illegal use of budget funds in the field of health care. *Scientific Bulletin of the Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs*. 2019. Special Issue № 1. С. 229–232.

2. Vakulyk Olga, Andriichenko Nadiia, Reznik Oleg, Volik Vyacheslav, Yanishevska Kateryna. International aspect of a legal regulation in the field of financial crime counteraction by the example of special services of Ukraine and the cis countries. *Journal of Security and Sustainability Issues*. Print/ISSN 2029–7025 online 2020. № 9 (3). С. 1–8.

3. Chornous Yuliia, Pylypenko Svitlana, Vakulyk Olga, Bidniak Hanna, Ostapchuk Anatoliy. Current Challenges of International Cooperation In The Area Of Human Trafficking Countering. *International Journal of Advanced Science and Technology*. 2020. Volume 29 Number 8s, pp. 2344–2353.

4. Аверьянова Т. В., Белкин Р. С., Корухов Ю. Г. Криминалистика : учебник для вузов / под ред. Засл. деятеля науки РФ, проф. Р. С. Белкина. М. : Изд-во НОРМА, 2000. 990 с.

5. Ахламов А. Г., Кусик Н. Л. Економіка та фінансування охорони здоров'я : навч.-метод. посіб. Одеса : ОРІДУ НАДУ, 2011. 134 с.

6. Бандурка А. М., Бандурка А. А., Лукин В. А. Судебная бухгалтерия : учебник 3-е изд., доп. и перераб. Х. : ООО Издательство «Титул», 2007. 468 с.

7. Басай В. Д., Томин С. В. Дослідження віртуальних слідів – перспективний напрямок криміналістичного слідознавства. *Актуальні проблеми держави і права*. 2008. С. 220–222.

8. Белкин Р. С. Курс криминалистики : в 3 т. М. : Юристъ, 1997. Т. 3 : Криминалистические средства, приемы и рекомендации. 1997. 478 с.

9. Бідняк Г. С. Використання спеціальних знань при розслідуванні шахрайств : автореф. дис. ... канд. юридичних наук : 12.00.09. Дніпро, Дніпроп. держ. ун-т внутр. Справ. 2018. 20 с.

10. Бідняк Г. С. Теорія і практика використання спеціальних знань при розслідуванні шахрайств : монографія. Дніпро : ДДУВС, 2019, 152 с.

11. Бідняк В. А. Назначение ревизий при расследовании преступлений, связанных с незаконным использованием бюджетных средств в сфере здравоохранения в Украине. *Науковий журнал «Legea si viata»*. Республіка Молдова, 2/2(338). 2020. С. 13–17.

12. Бідняк В. А. Актуальные вопросы расследования преступлений, связанных с незаконным использованием бюджетных средств, в условиях реформирования здравоохранения Украины. *Борьба с преступностью : теория и практика* : материалы VIII Международной научно-практической конференции (Республика Беларусь, г. Могилев, 23 апр. 2020 г.). Могилев, 2020. С. 440–442.

13. Бідняк В. А. Залучення спеціалістів до слідчого огляду при розслідуванні злочинів, пов'язаних із незаконним використанням бюджетних коштів у галузі охорони здоров'я. *Актуальні проблеми експертного забезпечення досудового розслідування* : матеріали наук.-практ. семінару. 29 травня 2020 р. Дніпро : ДДУВС, 2020. С. 175–178.

14. Бідняк В. А. Застосування форм державного фінансового контролю при розслідуванні злочинів, пов'язаних із незаконним використанням бюджетних коштів в галузі охорони здоров'я. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. Том 4. № 88 (2019). С. 118–226.

15. Бідняк В. А. Окремі аспекти використання спеціальних будівельно-технічних знань при розслідуванні злочинів, пов'язаних із незаконним використанням бюджетних коштів в галузі охорони здоров'я. *Актуальні проблеми розслідування кримінальних правопорушень у сфері громадської безпеки та громадського порядку у досудовому розслідуванні* : матеріали наук.-практ. семінару (Дніпро, 30 трав. 2017 р.). Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2017. С. 201–203.

16. Бідняк В. А. Основні види спеціальних знань при розслідуванні злочинів, пов'язаних із незаконним використанням бюджетних коштів у сфері охорони здоров'я. *Актуальні питання криміналістики* : матеріали Всеукраїнської наук.-практ. конференції (м. Київ 20 груд. 2019 р.). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2019. С. 272–274.

17. Бідняк В. А. Особливості огляду документів під час розслідування злочинів, пов'язаних із державним фінансуванням галузі охорони здоров'я *Пріоритетні напрямки розвитку правової системи України* : матеріали Міжнарод. наук.-практ. конференції (м. Львів, 24–25 січня 2020 р.). Львів, 2020. С. 106–109.

18. Бідняк В. А. Слідова картина злочинів, пов'язаних із незаконним використанням бюджетних коштів в сфері охорони здоров'я. *Науковий журнал «Visegrad Journal on Human Rights»*. Словацька Республіка, м. Вишеград. 2020. № 1. С. 43–47.

19. Бідняк В. А. Современные способы совершения преступлений, связанных с государственным финансированием здравоохранения. *Научно-методический журнал «Право и политика»*. Кыргызская Республика, Бишкек 2018. № 3. С. 74–79.

20. Бідняк В. А. Суб'єкти використання спеціальних знань при розслідуванні злочинів, пов'язаних із державним фінансуванням сфери охорони здоров'я. *Актуальні питання досудового розслідування* : матеріали V Всеукраїнської наук.-практ. конференції (м. Кривий Ріг, 11 жовт. 2019 р.). Ред. кол. : О. О. Волобуєва, Т. О. Лоскутов, А. С. Політова. Кривий Ріг : Поліграфічна компанія «Геліос-Принт», 2019. С. 131–133.

21. Бідняк В. А. Тактичні особливості призначення почеркознавчої експертизи при розслідуванні злочинів, пов'язаних із державним фінансуванням сфери охорони здоров'я. *Науковий збірник Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара* : *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2019. № 6. Ч. 2. С. 74–80.

22. Бідняк В. А. Участь спеціаліста під час проведення обшуку при розслідуванні злочинів, пов'язаних із державним фінансуванням сфери охорони здоров'я. *Використання спеціальних*

знань у досудовому розслідуванні : матеріали наук.-практ. семінару (Дніпропетровськ, 13 трав. 2016 р.). Дніпро, Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2016. С. 223–225.

23. Бобров О. Е. Система Семашко. Пережиток прошлого или система нереализованных возможностей? URL: <http://www.mif-ua.com/archive/article/5101>

24. Буяджи Г. Історія формування та передумови виникнення національного агентства України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів підприємство, господарство і право. 2018. № 3. С. 143–147.

25. Васильев А. Н. Предмет, система и теоретические основы криминалистики. М. : Изд-во Моск. ун-та, 1984. 144 с.

26. Видонов Л. Г. Криминалистические характеристики убийств и системы типовых версий о лицах, совершивших убийства без очевидцев / Прокуратура Горьковской области. Г., 1978. 123 с.

27. Винберг Л. А, Шванкова М. В. Почерковедческая экспертиза : учебник для факультетов и отделений подготовки экспертов-криминалистов вузов МВД СССР / под ред. Р. С. Белкина. Волгоград : Научно-исслед. и редакционно-издат. отдел, 1997. 208 с.

28. Вказівка першого заступника Генерального прокурора щодо єдиного порядку обліку злочинів у сфері економіки від 02.06.2004 р. № 12–157 окв URL:<http://www.gp.gov.ua>

29. Волобуєв А. Ф. Наукові основи комплексної методики розслідування корисливих злочинів у сфері підприємництва : дис. ... доктора юридичних наук : 12.00.09. Х., 2001. 426 с.

30. Волобуєв А. Ф. Проблеми методики розслідування розкрадань майна в сфері підприємництва : монографія. Харків : Вид-во ун-ту внутр. справ, 2000. 336 с.

31. Волобуєв А. Ф., Осика І. М., Степанюк Р. Л. Взаємодія при розслідуванні економічних злочинів : монографія / за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. А. Ф. Волобуєва. Х. : «Курсор», 2009. 320 с.

32. Воробей О. В., Кофанов А. В. «Техніко-криміналістичне дослідження документів»: навчальний посібник. К., 2011. 312 с.

33. Воробей О. В., Мельников І. М., Волошин О. Г. Техніко-криміналістичне дослідження документів: навч.-метод. посібник. К.: Центр учбової літератури, 2008. 304 с.

34. Гонгало С. Сучасні можливості судової техніко-криміналістичної експертизи документів та перспективи її розвитку. *Науковий журнал «Право України»*. 2009. № 10. С. 162–169.

35. Грамович Г. И. Тактика использования специальных знаний в раскрытии и расследовании преступлений: учебное пособие. Мн.: МВШ МВД СССР, 1987. 66 с.

36. Гросс Г. Руководство для судебных следователей как система криминалистики: новое изд., перепеч. с изд. 1908 г. М.: ЛексЭст, 2002. 1088 с.

37. Гук О. Г. Розслідування фальсифікації лікарських засобів та обігу фальсифікованих лікарських засобів: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2016. 21 с.

38. Дараган В. В. Протидія злочинам у сфері державних закупівель підрозділами Департаменту захисту економіки Національної поліції України: монографія. Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2017. 224 с.

39. Дараган В. В. Розкриття викрадань державних коштів при проведенні закупівель товарів та виконанні робіт (послуг) на підприємствах залізничного транспорту: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09. 2012. 20 с.

40. Державна програма «Доступні ліки». Режим доступу: URL: <https://moz.gov.ua/dostupni-liky> Дата доступу: 31.01.2020 р.

41. Деякі питання здійснення розпорядниками (одержувачами) бюджетних коштів попередньої оплати товарів, робіт і послуг, що закуповуються за бюджетні кошти. Постанова КМУ від 4 грудня 2019 р. № 1070. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1070-2019-%D0%BF>

42. Доліновський Ю. С. Особливості виявлення та розслідування злочинів, що вчиняються під час здійснення публічних закупівель у сфері охорони здоров'я: автореф. дис. ... канд.

юридичних наук : 12.00.09. Львів : Національний університет «Львівська політехніка», 2018. 16 с.

43.Доліновський Ю. С. Особливості виявлення та розслідування злочинів, що вчиняються під час здійснення публічних закупівель у сфері охорони здоров'я : дис. ... канд. юридичних наук : 12.00.09. Львів : Національний університет «Львівська політехніка», 2018. 258 с.

44.Дондик Н. Я. Спеціальні бухгалтерські знання та їх застосування під час розкриття та розслідування бухгалтерських злочинів : монографія. К. : Атіка, 2007. 144 с.

45.Дослідження документів, виготовлених за допомогою лазерних принтерів : методичні рекомендації / ДНДЕКЦ МВС України (код державної реєстрації № 2.3.32 від 06.02.2009). К., 2009. 18 с.

46.Дударець Р. М. Актуальні питання призначення та проведення ревізій і перевірок за чинним законодавством України. Актуальні питання використання можливостей позапланових документальних ревізій та інших перевірок у кримінальному судочинстві : матеріали міжвід. наук.-практ. семінар. Київ : НАВС, 2016. С. 38–42.

47.Дудоров О. О. Вибрані праці з кримінального права / Передне слово д-ра юрид. наук, проф. В. О. Навроцького / МВС України, Луган. держ. ун-т внутр. справ ім. Е. О. Дідоренка. Луганськ : РВВ ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка, 2010. 952 с.

48.Дулов А. В. Вопросы теории судебной экспертизы. Минск : Изд-во Белгосуниверситета им. В. И. Ленина, 1959. 188 с.

49.Експертиза у судочинстві України : наук.-практ. посіб. / за заг. ред. В. Г. Гончаренка, І. В. Гори. К. : Юрінком Інтер, 2015. 504 с.

50.Єдиний державний реєстр судових рішень. Справа № 1–281/2010. URL : <http://reyestr.court.gov.ua/>

51.Єдиний державний реєстр судових рішень. Справа № 1–210/10 URL : <http://reyestr.court.gov.ua/>

52.Єдиний звіт про кримінальні правопорушення. URL:<https://data.gov.ua/dataset/4d8e1ba8-f036-4fbd-827c-fc3282fd0258>

53. Журавель В. А. Криміналістичні методика : сучасні наукові концепції : монографія / В. А. Журавель. Х. : Апостіль, 2012. 304 с.

54. Зав'ялов С. М. Спосіб вчинення злочину : сучасні проблеми вивчення та використання у боротьбі зі злочинністю : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09. К., 2005. 232 с.

55. Завдов'єва І. Г. Будинки і споруди, що не експлуатуються, як об'єкт дослідження комплексних судових експертиз. *Теорія і практика судової експертизи і криміналістики* : Всеукраїнська науково-практична конференція Київ-Маріуполь, 2018. С. 111–112.

56. Запотоцький А. П. Використання спеціальних знань під час встановлення обставин, що мають значення при розслідуванні злочинів у сфері будівництва. *Науковий вісник публічного та приватного права*. Випуск 2, 2017. С. 236–243.

57. Запотоцький А. П. Позапланова виїзна ревізія як спосіб використання спеціальних знань під час розслідування злочинів у сфері будівництва. *Науковий журнал «Підприємство, господарство і право»*. 2017. №5. С. 231–234.

58. Зуев Е. И. Совершенствование использования специальных познаний следственными аппаратами органов внутренних дел. *Повышение эффективности использования криминалистических методов и средств расследования преступлений* : труды Академии МВД СССР. М., 1985. С. 65–71.

59. Зуйков Г. Г. Поиск преступников по признакам способов совершения преступлений. М. : Академия МВД СССР, 1970. 290 с.

60. Зуйков Г. Г. Криминалистическое учение о способе совершения преступления : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09. М., 1970. 48 с.

61. Ищенко Е. П., Топорков А. А. Криминалистика : учебник / под ред. Е. П. Ищенко. М. : Юрид. фирма «КОНТРАКТ»; ИНФРА-М, 2005. 783 с.

62. Ищенко П. П. Специалист в следственных действиях (Уголовно-процесуальные и криминалистические аспекты). М. : Юрид. лит., 1990. 284 с.

63. Інструкція про проведення судово-медичної експертизи від 17.01.1995 № з0254–95. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0254–95#Text>

64. Кальман О. Г. Злочинність у сфері економіки України : теоретичні та прикладні проблеми попередження : дис. ... доктора юридичних наук : 12.00.09. Х., 2004. 431 с.

65. Камишанський О. Ю. Особливості методики розслідування розкрадань бюджетних коштів на підприємствах вугільної промисловості : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. О., 2018. 281 с.

66. Капліна О., Маринів Н. Проведення ревізій та перевірок у кримінальному провадженні : дисонанс законодавства та правозастосовної практики. *Науковий журнал «Підприємство, господарство і право»*. 2018. № 2. С. 197–206.

67. Кікінчук В. В. Методика розслідування злочинів, пов'язаних з використанням бюджетних коштів в агропромисловому комплексі : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Дніпропетровськ, 2014. 20 с.

68. Клименко Н. И. Криминалистические знания : природа, структура, оптимизация использования : автореф. дисс. ... доктора юрид. наук : спец. 12.00.09. К., 1993. 40 с.

69. Клименко Н. И. Проблемы судебной экспертологии Всеукраїнська науково-практична конференція *Теорія і практика судової експертизи і криміналістики*. Київ-Маріуполь, 2018. С. 138–140.

70. Клименко Н. И. Судова експертологія: курс лекцій : навч. посіб. для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл. К. : Видавничий Дім «Ін Юре», 2007. 528 с.

71. Князев С. М. Нормативно-правова регламентація негласної роботи й оперативно-розшукової діяльності в Україні. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2018. № 2. С. 123–133.

72. Князев С. М. Удосконалення правової основи оперативно-розшукової діяльності. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2018. № 4. С. 213–225. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvknvvs_2018_4_19

73. Ковалевська Є. В. Використання спеціальних медичних знань під час розслідування злочинів : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2018. 23 с.

74. Коваленко В. В. Застосування науково-технічних засобів спеціалістами при проведенні слідчих дій : монографія. Луганськ : РВВ ЛДУВС, 2007. 208 с.

75. Ковальов В. В., Ковальова О. В. Формалізація зв'язків сутностей судової експертизи з метою створення автоматизованої інформаційної системи. *Теорія і практика судової експертизи і криміналістики* : Всеукраїнська науково-практична конференція. Київ-Маріуполь, 2018. С. 148–151.

76. Когутич І. І. Окремі питання сутності та форм використання спеціальних знань у кримінальному провадженні. *Вісник Академії адвокатури України*. Том 12, 2(33). 2015. С. 112–123.

77. Колесов Е. Є. Автоматизація судової будівельно-технічної експертизи. *Теорія і практика судової експертизи і криміналістики* : Всеукраїнська науково-практична конференція. Київ-Маріуполь, 2018. С. 155–157.

78. Комісарчук Р. В. Почеркознавча експертиза в технології розслідування господарських злочинів : методично-організаційне забезпечення. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2017. № 4. С. 160–164.

79. Коновалова В. Е. Обыск: тактика и психология / В. Е. Коновалова, В. Ю. Шепитько. Х. : Гриф, 1997. 80 с.

80. Коновалова В. Е. Организация расследования хищений государственного и общественного имущества : учебн. пособие. Харьков : Юрид. ин-т., 1984. 36 с.

81. Конституція України : Закон України від 28.06.1996. № 254к96-ВР URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>

82. Корж В. П. Использование консультационной помощи специалистов в методике расследования экономических преступлений. *Теорія і практика судової експертизи і криміналістики* : Всеукраїнська науково-практична конференція. Київ-Маріуполь, 2018. С. 162–165.

83. Корж В. П. Теоретические основы методики расследования преступлений, совершаемых организованными преступными образованиями в сфере экономической деятельности : монография. Харьков : Изд-во Нац. ун-та внутр. дел, 2002. 412 с.

84. Корушційні схеми: їх кримінально-правова кваліфікація і досудове розслідування / за ред. М. І. Хавронюка. К. : Москаленко О. М., 2019. 464 с.

85. Косміна Н. М. Використання спеціальних знань при розслідуванні злочинів, пов'язаних з незаконним обігом наркотиків : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харківський національний університет внутрішніх справ. Харків, 2011. 21 с.

86. Кофанов А. В. Деякі процесуальні та непроцесуальні аспекти попередніх досліджень (минуле і майбутнє). *Теорія і практика судової експертизи і криміналістики* : Всеукраїнська науково-практична конференція. Київ-Маріуполь, 2018. С. 167–168.

87. Кравченко О. А. Застосування спеціальних знань під час збирання, дослідження та використання речових доказів : дис. ... канд. юрид. наук. Запоріжжя, 2012. 212 с.

88. Драпкин Л. Я., Карагодин В. Н. Криминалистика. М., 2011. 768 с.

89. Криминалистика : учебник / отв. ред. Н. П. Яблоков. 2-е изд., перераб. и доп. М. : Юристъ, 2001. 718 с.

90. Криміналістика : підручник / В. В. Пясковський, Ю. М. Чорноус, А. В. Іщенко, О. О. Алексеев та ін. К. : «Центр учбової літератури», 2015. 544 с.

91. Криміналістична техніка : навчальний посібник. К. : КИЙ, 2009. 416 с.

92. Криміналістичне документознавство : практ. посіб. / В. В. Бірюков, В. В. Коваленко, Т. П. Бірюкова, К. М. Ковальов; за заг. ред. В. В. Бірюкова. К. : Вид. ПАЛИВОДА А.В., 2007. 332 с.

93. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 №2341-III. Дата оновлення: 02.04.2020 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>

94. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17?find=1&text=%D1%81%D1%82+242#w14978>

95. Крылов И. Ф. Криминалистическое учение о следах. Л. : Изд-во Ленинград. ун-та, 1976. 194 с.

96. Кузьмічов В. С., Черноус Ю. М. Слідча діяльність: характеристика та напрями удосконалення : монографія. К. : ЗАТ НІЧЛАВА. 2005. 448 с.

97. Лазебний А. М. Використання спеціальних знань при розслідуванні кримінальних правопорушень проти громадського порядку : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Ірпінь. 2016. 227 с.

98. Лилик В. А. Методика розслідування нецільового використання бюджетних коштів, виділених на роботу з відходами : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Львів. 2019. 20 с.

99. Лисиченко В. К., Циркаль В. В. Использование специальных знаний в следственной и судебной практике. К. : КГУ, 1987. 100 с.

100. Лисиченко В. К., Циркаль В. В. Формы использования специальных познаний и виды участия специалистов на предварительном следствии. *Применение специальных познаний в борьбе с преступностью* : Межвуз. сб. науч. тр. Свердловск : Свердловский ордена Трудового красного знамени юридический институт им. Р. А. Руденко, 1983. С. 8–18.

101. Лукьянчиков Є. Д., Кузьмичев В. С. Фактор внезапности при производстве неотложных действий по обеспечению возмещения материального ущерба. *Пути совершенствования деятельности аппаратов органов внутренних дел*. Ташкент, 1987. С. 87–91.

102. Лукьянчиков Є. Д., Лукьянчикова В. Є. Консультація – самостійна форма використання спеціальних знань. *Теорія і практика судової експертизи і криміналістики* : Всеукраїнська науково-практична конференція. Київ-Маріуполь, 2018. С. 197–198.

103. Ляшенко О. А., Щербина О. В. Окремі аспекти, що виникають при виконанні судових економічних експертиз у сфері

- публічних закупівель. *Криміналістика і судова експертиза*.
 Випуск 64. С. 747–761.
104. Матеріали
№ 1201504000000128.	кримінального	провадження
105. Матеріали
№ 12016040030000397.	кримінального	провадження
106. Матеріали
№ 12016040030000873.	кримінального	провадження
107. Матеріали
№ 12019040700000731.	кримінального	провадження
108. Матеріали
№ 42014040000000249.	кримінального	провадження
109. Матеріали
№ 42014040000000250.	кримінального	провадження
110. Матеріали
№ 42014040000000251.	кримінального	провадження
111. Матеріали
№ 420170400000001503.	кримінального	провадження
112. Матеріали
№ 42017040000000360.	кримінального	провадження
113. Матеріали
№ 42017040010000437.	кримінального	провадження
114. Матеріали
№ 42018042640000064.	кримінального	провадження
115. Матеріали
№ 42019040000000629.	кримінального	провадження
116. Матеріали
№ 12018040030001101	кримінального	провадження
117. Матеріали
№ 12016040430001294	кримінального	провадження
118. Матеріали
№ 12016040340001303	кримінального	провадження
119. Матеріали
№ 12016040340001945.	кримінального	провадження
120. Матеріали кримінальної справи № 70090034.		

121. Матеріали кримінальної справи № 65030129.
122. Матеріали кримінальної справи № 70090104.
123. Матусовский Г. А. Экономические преступления. Криминалистический анализ. Х. : Консум, 1999. 480 с.
124. Махов В. Н. Использование знаний сведущих лиц при расследовании преступлений : монографія. М. : Изд-во РУДН, 2000. 296 с.
125. Медянцев А. М. Розслідування злочинів, що вчиняються у сфері державних закупівель : дис. ... на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 . Одеса : ОЮУ, 2015. 216 с.
126. Меленевська З. М. Спеціальні знання і професійні якості експерта-почеркознавця – необхідна умова оціночної діяльності. *Криміналістичний вісник*. № 2 (20). 2013. С. 92–100.
127. Методика дослідження підписів / ДНДЕКЦ МВС України; уклад.: З. С. Меленевська, К. М. Ковальов, Н. Г. Шпакович. К., 2009. 21 с.
128. Методика судово-почеркознавчої експертизи (Загальна частина) / ДНДЕКЦ МВС України; уклад.: К. М. Ковальов, З. С. Меленевська, Н. Г. Шпакович. К., 2008. 21 с.
129. Методика технічної експертизи документів (загальна частина) / ДНДЕКЦ МВС України; уклад.: К. М. Ковальов, О. О. Давидова, В. В. Коваленко, Т. В. Тимофеева : К., 2007, 34 с.
130. Мещеряков В. А. Следы преступлений в сфере высоких технологий. *Библиотека криминалиста*. 2013. № 5(10). С. 265–269.
131. Мудрецька Г. В. Методика розслідування викрадень бюджетних коштів : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Національний університет державної податкової служби України. Ірпінь, 2011. 20 с.
132. Назаров В. В., Ковальов К. М., Іванов Ю. В., Пелюшок В. Г. Исследование печатей и штампов : методические рекомендации / ГНИЭКЦ МВД Украины. Киев, 2006.
133. Найдзон Я. Поняття та класифікація віртуальних слідів кіберзлочинів. *Науковий журнал «Підприємство, господарство і право»*. № 5. 2019. С. 304–307.
134. Назначение и производство криминалистических экспертиз : пособие для следователей и судей / отв. редакторы

Г. П. Андрушкин, А. И. Винберг, А. Р. Шляхов. М. : «Юридическая литература». 1976. 296 с.

135. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України : злочини проти власності / за ред. М. І. Хавронюка. Київ : Дакор, 2017. 448 с.

136. Національна стратегія реформування системи охорони здоров'я в Україні на період 2015–2020 роки. URL: <https://moz.gov.ua/strategija>. Дата доступу: 31.01.2020 р.

137. Неганов В. В. Актуальна проблематика міжвідомчої взаємодії слідчих органів Національної поліції України та Держфінінспекції під час здійснення позапланових ревізій у кримінальному процесі. *Актуальні питання використання можливостей позапланових документальних ревізій та інших перевірок у кримінальному судочинстві* : матеріали міжвід. наук.-практ. сем. Київ : НАВС, 2016. С. 71–74.

138. Нечитайло В. А. Особливості проведення окремих видів судових експертиз під час досудового розслідування злочинів, пов'язаних з нецільовим використанням бюджетних коштів. *Науково-практичний журнал «Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)»*. № 2 (30). 2013. С. 269–278.

139. Никифорчук Д. Й., Заблоцька О. Ю., Ніколаюк С. І. Протидія злочинам, що пов'язані з порушенням бюджетного законодавства (ст.ст. 210, 211, 175 КК) : науково-практичний посібник. К. : КНТ, 2006. 88 с.

140. Основи законодавства України про охорону здоров'я. Закон України від 19.11.1992 р. № 2801-ХІІ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2801-12#Text>

141. Основи судової експертизи : навчальний посібник для фахівців, які мають намір отримати або підтвердити кваліфікацію судового експерта / авт.-уклад. : Л. М. Головченко, А. І. Лозовий, Е. Б. Сімакова-Єфремян та ін. Х. : Право, 2016. 928 с.

142. Особливості проведення оперативними підрозділами ОВС моніторингу видатків бюджетних коштів та взаємодії із контролюючими органами з метою виявлення та документування фактів їх розкрадання та привласнення посадовими

особами підприємств, установ та організацій різних форм власності : наук.-методичні рекомендації / В. В. Єфімов, В. В. Дараган, Д. М. Мирошніченко, В. А. Бідняк. Дніпропетровськ : ДДУВС, 2015. 85 с.

143. Офіційний сайт Департаменту стратегічних розслідувань
URL : <https://www.facebook.com/DSI.police.ukraine/>

144. Офіційний сайт МВС України. URL: <https://mvs.gov.ua/>

145. Офіційний сайт МОЗ України. URL: <https://moz.gov.ua/>

146. Офіційний сайт Національного антикорупційного бюро України URL: <https://nabu.gov.ua/novyny/90-zlovzhyvan-vyкрыtyh-nabu-u-socialniy-sferi-stosuyutsya-ohorony-zdorovya>

147. Павлова Н. В. Роль спеціаліста у технічному забезпеченні проведення слідчих (розшукових) дій. *Кібербезпека в Україні: правові та організаційні питання* : матеріали міжн. наук. практ. конф., (Одеса, 22 листопада 2019 р.). Одеса : ОДУВС, 2019. С. 64–65.

148. Павлова Н. В., Птушкін Д. А., Чаплинський К. О. Теоретичні засади методики розслідування шахрайства, пов'язаного з відчуженням об'єктів нерухомого майна громадян : монографія. Дніпр. державний університет внутрішніх справ. Херсон : Видавничий дім «Гельветика», 2019. 196 с.

149. Пашнєв Д. В. Використання спеціальних знань при розслідуванні злочинів, вчинених із застосуванням комп'ютерних технологій : арэф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. НАВС. К., 2007. 19 с.

150. Пашнєв Д. В. Використання спеціальних знань при розслідуванні злочинів, вчинених із застосуванням комп'ютерних технологій : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. НАВС. К., 2007. 228 с.

151. Пиріг І. В., Бідняк Г. С. Використання спеціальних знань при розслідуванні злочинів : навчальний посібник. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2019. 140 с.

152. Пиріг І. В. Організація і тактика проведення огляду місця події в сучасних умовах розвитку науки і техніки *Криміналістичний вісник* : наук.-практ. збірник. НАВС. Київ : ДНДЕКЦ МВС України, 2019. № 2 (32). 110 с.

153. Пиріг І. В. Теоретичні основи експертної діяльності органів внутрішніх справ : монографія. Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ; Ліра ЛТД, 2011. 312 с.

154. Писарчук І. В. Організаційно-правові основи діяльності оперативних підрозділів у протидії нецільовому використанню бюджетних коштів службовими особами : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Львів. 2018. 19 с.

155. Погорецький М. А., Вакулік О. О., Сергеева Д. Б. Розслідування економічних злочинів : навч. посібник / за ред. проф. М. А. Погорецького. К. : ВД «Дакор», 2014. 176 с.

156. Положення про медико-соціальну експертизу Постанова КМУ від 3 грудня 2009 р. № 1317. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1317-2009-%D0%BF#Text>

157. Про затвердження Положення про Державну службу України з лікарських засобів та контролю за наркотиками. Постанова КМУ від 12 серпня 2015 р. № 647. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/647-2015-%D0%BF#Text>

158. Порядок взаємодії між органами державної контрольно-ревізійної служби та органами прокуратури, внутрішніх справ і Служби безпеки України : Наказ Головки КПУ, МВС України, Служба безпеки України від 19.10.2006 р. № 346/1025/685/53. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/z1166-06/sp:java>

159. Правила проведення комісійних судово-медичних експертиз в бюро судово-медичної експертизи від 17.01.1995 р. № z0256-95. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0256-95#Text>

160. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо використання печаток юридичними особами та фізичними особами – підприємцями Закон України від 23.03.2017 р. № 1982-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1982-19#Text>

161. Про Державний бюджет України на 2020 рік. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/294-20>

162. Про державні фінансові гарантії медичного обслуговування населення Закон України від 19.10.2017 р. № 2168-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2168-19>

163. Про затвердження Інструкції з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні : Наказ МВС України від 07.07.2017 р. № 575 : URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0937-17#Text>

164. Про затвердження Інструкції з організації діяльності органів досудового розслідування Міністерства внутрішніх справ України : Наказ МВС України № 686 від 09.08.2012 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1769-12#Text>

165. Про затвердження Інструкції про порядок залучення працівників органів досудового розслідування поліції та Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України як спеціалістів для участі в проведенні огляду місця події : наказ Міністерства внутрішніх справ України від 3 листопада 2015 року № 1339. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1392-15#Text>

166. Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень Наказ МЮ України від 08.10.1998 р. № 53/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text>

167. Про затвердження Порядку проведення інспектування Державною аудиторською службою, її міжрегіональними територіальними органами : Постанова Кабінету Міністрів України від 20.04.2006 р. № 550-2006-п. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/550-2006-%D0%BF#Text>

168. Про затвердження переліків рекомендованої науково-технічної та довідкової літератури, що використовується під час проведення судових експертиз Наказ МЮ України від 30.07.2010 р. № 1722/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v1722323-10#Text>

169. Про затвердження Положення про Експертну службу Міністерства внутрішніх справ України Наказ МВС України від 03.11.2015 р. № 1343. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1390-15#Text>

170. Про лікарські засоби : Закон України від 05.07.2020 р. № 123/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/123/96-%D0%B2%D1%80#Text>

171. Про Національне агентство України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів Закон України від 10.11.2015 р. № 772-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/772-19/ed20151110#Text>

172. Про Національну поліцію : Закон України від 02.07.2015 р. № 580-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text>

173. Про оперативно-розшукову діяльність : Закон України від 18.02.1992 р. № 2135-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2135-12#Text>

174. Про основні засади здійснення державного фінансового контролю в Україні : Закон України від 26.01.1993 р. № 2939-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2939-12#Text>

175. Про порядок закупівлі лікарських засобів закладами та установами охорони здоров'я, що фінансуються з бюджету : Постанова Кабінету Міністрів України від 5 вересня 1996 р. № 1071. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1071-96-%D0%BF#Text>

176. Про прокуратуру : Закон України від 14.10.2014 № 1697-VII. Дата оновлення: 28.11.2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1697-18#Text>

177. Про публічні закупівлі : Закон України. від 19.04.2020 № 922-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/922-19#Text>

178. Про попередню оплату товарів, робіт і послуг за бюджетні кошти : Наказ Міністерства охорони здоров'я України від 15.05.2014 № 332. URL: <https://www.dt-kt.com/nakaz-ministerstva-ohorony>

179. Про судову експертизу : Закон України від 25 лютого 1994 року № 4038-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text>

180. Пчеліна О. В. Теоретичні засади формування та реалізації методики розслідування злочинів у сфері службової діяльності : автореф. дис. ... докт. юрид. наук : 12.00.09. ХНУВС. Харків, 2017. 40 с.

181. Разумов Э. А. Практическое руководство по криминалистике : учеб.-практ. пособ. / под ред. И. П. Красюка. М. : Элит Принт, 2011. 465 с.

182. Ревака В. М. Форми використання спеціальних пізнань в досудовому провадженні : дис. ... канд. юрид. наук. Х., 2006. 202 с.

183. Розслідування нецільового використання бюджетних коштів : метод. рек. / С. С. Чернявський, В. І. Василичук, А. А. Вознюк та ін. К. : Нац. акад. внутр. справ, 2014. 88 с.

184. Романок Б. В. Сучасні теоретичні та правові проблеми використання спеціальних знань у досудовому слідстві : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. НАВСУ. К., 2009. 22 с.

185. Россинская Е. Р. Судебная экспертиза в гражданском, арбитражном, административном и уголовном процессе. 2-е изд., перераб. и доп. М. : Норма, 2008. 688 с.

186. Руфанова В. М., Титаренко О. О. Запобігання органами внутрішніх справ злочинам, пов'язаним з незаконним використанням бюджетних коштів : монографія. Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ; Ліра ЛТД, 2012. 200 с.

187. Садченко О. О., Шевченко О. В. Окремі питання призначення судово-товарознавчих експертиз. *Теорія і практика судової експертизи і криміналістики* : Всеукраїнська науково-практична конференція. Київ-Маріуполь, 2018. С.291–293.

188. Салтевський М. В. Криміналістика (у сучасному вигляді) : підручник. К. : Кондор, 2005. 588 с.

189. Сахненко О. В., Канюка О. Ю. Щодо питання черговості призначення деяких експертиз. *Теорія і практика судової експертизи і криміналістики* : Всеукраїнська науково-практична конференція. Київ-Маріуполь, 2018. С. 298–299.

190. Семенов В. В. Спеціальні знання при розслідуванні злочинів (зміст, організація, використання) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Київська національна академія внутрішніх справ України. К., 2006. 20 с.

191. Семенов В. В. Спеціальні знання при розслідуванні злочинів (зміст, організація, використання) : дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2006. 212 с.

192. Сергеева Д. Б. Зняття інформації з каналів зв'язку : кримінальнопроцесуальні і криміналістичні засади : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза». К., 2008. 16 с.

193. Скалозуб Л. П., Василичук В. І., Никифорчук Д. Й., Бусол О. Ю. Проведення аналізу криміногенної ситуації та оперативної обстановки у сфері протидії економічній злочинності : навч.-практич. посібник. Львів : Піраміда, 2008. 60 с.

194. Скалозуб Л. П., Василичук В. І., Сливенко В. Р. Збірник методичних рекомендацій з викриття та документування злочинів у бюджетній сфері. К. : ДДСБЕЗ, 2009. 427 с.

195. Словник української мови. URL: <http://sum.in.ua/>

196. Сорокотягин И. Н. Криминалистические проблемы использования специальных познаний в расследовании преступлений : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09. Екатеринбург, 1992. 30 с.

197. Сосков Р. М. Кримінологічна характеристика та запобігання органами прокуратури злочинам, пов'язаним з незаконним використанням бюджетних коштів : дис. ... канд. юрид. наук. Дніпро, 2019. 205 с.

198. Спіцина Г. О., Бідняк Г. С. Форми використання спеціальних знань. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики* : зб. наук. праць. Х. : Право. 2018. Вип. 18. С. 240–248.

199. Спусканюк А. Ю. Доказування у кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані з проведенням державних закупівель : дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2019. 250 с.

200. Статистична інформація Генеральної прокуратури України : URL: <https://www.gp.gov.ua/>. (дата звернення 12 жовтня 2018 року).

201. Стахівський С. М. Слідчі дії як основні засоби збирання доказів : науково-практ. посібник. К. : Атіка, 2009. 64 с.

202. Степанюк Р. Л. Використання спеціальних знань під час розслідування злочинів у бюджетній сфері України. *Криміналістичний вісник ДНДЕКЦ МВС України*. 2012. № 17. С. 102–108.

203. Степанюк Р. Л. Криміналістичне забезпечення розслідування злочинів, вчинених у бюджетній сфері України : монографія / за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. А. Ф. Волобуєва; Харк. нац. ун-т внутр. справ. Х. : НікаНова, 2012. 382 с.

204. Степанюк Р. Л. Методика розслідування злочинів, пов'язаних з порушеннями бюджетного законодавства : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 / Національний ун-т внутрішніх справ. К. Х. 2004. 19 с.

205. Степанюк Р. Л. Методика розслідування злочинів, пов'язаних з порушеннями бюджетного законодавства : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 / Національний ун-т внутрішніх справ. К. Х. 2004. 261 с.

206. Степанюк Р. Л. Теоретичні засади методики розслідування злочинів, вчинених у бюджетній сфері України : автореф. дис. ... доктора юрид. наук : 12.00.09. Х., 2012. 42 с.

207. Судебно-почерковедческая экспертиза / Шляхов А. Р., Манцетова А. И., Орлова В. Ф. и др. М. : Юрид. литература, 1971. 304 с.

208. Сучасний стан виробництва лікарських засобів в Україні. Постанов ВРУ від 06.10.2011 р. № 3901-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3901-VI#Text>

209. Таранова А. М. Використання спеціальних знань при розслідуванні неналежного виконання професійних обов'язків медичним або фармацевтичним працівником : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ. 2020. 20 с.

210. Татаров О. Ю. Досудове провадження в кримінальному процесі України: теоретико-правові та організаційні засади (за матеріалами МВС) : монографія К. : ТОВ «ВПП «ПРОМІНЬ», 2012. 640 с.

211. Терзиев Н. В. Криминалистическое исследование документов : учеб. пособ. М., 1966. 41 с.

212. Тертишник В. М. Науково-практичний коментар Кримінального процесуального кодексу України. Вид. 13-те, доповн., і перероб. К. : Правова єдність, 2017. 824 с.

213. Технічний регламент щодо медичних виробів, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 2 жовтня

2013 р. № 753. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/753-2013-%D0%BF#Text>

214. Тищенко В. В. Теоретичні і практичні основи методики розслідування злочинів. Монографія. Одеса : Фенікс, 2007. 260 с.

215. Ухвала Верховного Суду від 06.03.2018 р. у справі № 243/6674/17-к. URL: <https://taxlink.ua/ua/court/uhvala-verhovnogo-sudu-vid-06032018-u-spravi-243667417-k>

216. Участь спеціаліста у проведенні слідчих (розшукових) дій під час розслідування корупційних злочинів : метод. рек. / Б. Б. Теплицький, О. М. Шрамко, В. В. Юсупов. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2019. 68 с.

217. Федосов В. М., Юрій С. І. Бюджетна система : підручник. К. : Центр учбов. літератури; Тернопіль : Екон. думка, 2012. 871с.

218. Фридман И. Я. Методические вопросы проведения судебно-почерковедческих исследований. *Криминалистика и судебная экспертиза* : межведомственный научно-методич. сборник. Вып. 45. К., 1992. С. 43–47.

219. Хомутенко О. В., Кудряшова С. В. Про предмет і об'єкт судової економічної експертизи. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики* : зб. наук. праць. Випуск 10. Харків : Право, 2010. С. 553–561.

220. Хижняк Є. Ідентифікація особистості злочинця за віртуальними слідами в мережі Інтернет. *Підприємство, господарство і право*. № 11. 2017. С. 217–221.

221. Цимбал П. В., Федорчук М. А., Варшавець Я. Л Співвідношення поняття «спеціальні знання» із суміжними поняттями у кримінальному провадженні. *Теорія і практика судової експертизи і криміналістики* : Всеукраїнська науково-практична конференція. Київ-Маріуполь, 2018. С. 375–377.

222. Чаплинський К. О. Тактичне забезпечення проведення слідчих дій : монографія. Дніпропетр. держ. ун-т внутр. Справ. Д. : Ліра ЛТД, 2011. 496 с.

223. Чаплинський К. О. Тактика проведення окремих слідчих дій : монографія. Д. : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2006. 308 с., іл.

224. Чаплинський К. О. Тактичне забезпечення розслідування діяльності злочинних угруповань : монографія. Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ. Д. : Ліра, 2010. 304 с.

225. Чеберяк П. П. Завдання судових експертиз при розкритті й розслідуванні злочинів, вчинених в економічній сфері України
file:///C:/Users/Валентин/Downloads/суд%20експ%20при%20розн%20ек%20злоч%20Чеберяк.pdf

226. Чернявський С. С. Актуальні проблеми призначення судово-економічних експертиз та документальних ревізій у кримінальному провадженні. *Актуальні питання використання можливостей позапланових документальних ревізій та інших перевірок у кримінальному судочинстві* : матеріали міжвід. наук.-практ. семінар. Київ : НАВС, 2016. С. 123–127.

227. Чернявський С.С. Методика розслідування злочинів у сфері банківського кредитування : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Національна академія внутрішніх справ України. К., 2002. 20 с.

228. Чернявський С. С. Фінансове шахрайство : методологічні засади розслідування : монографія. Київ : Хай-Тек Прес, 2010. 624 с.

229. Чигрина Г. Л. Використання спеціальних знань під час збирання документів. *Теорія і практика судової експертизи і криміналістики* : Всеукраїнська науково-практична конференція. Київ-Маріуполь, 2018. С. 386–388.

230. Черноус Ю. М. Криміналістичне забезпечення розслідування злочинів : монографія. Вінниця : ТОВ «Нілан-ЛТД», 2017. 492 с.

231. Шапиро Л. Г. Процессуальные и криминалистические аспекты использования специальных знаний при расследовании преступлений в сфере экономической деятельности. М. : Юрлитинформ, 2007. 320 с.

232. Шведова О. В. Комплексне криміналістичне дослідження документів, виконаних за допомогою комп'ютерних технологій : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. К., 2006. 259 с.

233. Шепитько В. Ю. Криминалистика : курс лекцій. 2-е, переработ. и дополненное. Х. : ООО «Одиссей», 2005. 368 с.
234. Шепитько В. Ю. Проблеми використання спеціальних знань крізь призму сучасного кримінального судочинства в Україні. *Науковий журнал «Судова експертиза»* 2014. № 1. С. 11–18.
235. Шиканов В. И. Проблема использования специальных знаний и научно-технических новшеств в уголовном судопроизводстве : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. М., 1980. 32 с.
236. Шляхов А. Р. Судебная экспертиза: организация и проведение. Москва, 1979. 168 с.
237. Щербаковский М. Г. Судебные экспертизы: назначение, производство, использование : учебно-практич. пособие. Харьков : Эспада, 2005. 544 с.
238. Щербаковский М. Г., Кравченко А. А. Применение специальных знаний при раскрытии и расследовании преступлений. Харьков : Ун-т внутр. дел, 1999. 78 с.
239. Щербаковський М. Г. Проведення та використання судових експертиз у кримінальному провадженні : монографія. Харків, 2015. 560 с.
240. Щербаковський С. М. Межі використання спеціальних знань суб'єктами кримінального судочинства URL: file:///C:/Users/754C~1/AppData/Local/Temp/VKhnUvs_2004_27_24.pdf
241. Про основні засади забезпечення кібербезпеки України Закон України від 05.10.2017 № 2163-VIII. UKR: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2163-19#Text>
242. Офіційний сайт компанії Panorama Tools graphical user interface. URL: <http://www.ptgui.com>

ДОДАТКИ

Додаток А

**Загальний вигляд експертної справи
Науково-дослідний експертно-криміналістичний центр
Міністерства внутрішніх справ України
в ЗАПОРІЗЬКІЙ ОБЛАСТІ
СПРАВА (ЕКСПЕРТИЗА/ДОСЛІДЖЕННЯ) № 70/___ - _____**

Виконати: по черзі терміново до вказаної дати ___ _____

Орган, що призначив експертизу / дослідження _____

___.__.200__ № супровідного документу _____ № крим. провадж.

Зауваження _____

Відділ, що проводить дослідження _____

Вид експертизи/дослідження _____

П.І.Б. експерта (спеціаліста) який проводить дослідження _____

___.__.200__

Додатково надані матеріали:

Реєстраційний №	Додатковий матеріал, об'єкти, документи	Дата запиту та вих. №	Дата отримання та вх. №

Зауваження: _____

Всього аркушів _____

Закінчено __.__.200__

Термін зберігання: _____

Перелік документів якими комплектується справа:

1	Облікова картка	стор.
2	Копія постанови про призначення експертизи / відношення/заяви	
3	Опис об'єктів та речових доказів	
4	Договір на проведення досліджень/випробувань	
5	Протокол етапів проведення дослідження	
6	Копія висновку експертизи (копія супровідного листа, копія рахунку за проведені дослідження)	
7	Дані первинних спостережень	
8	Інші документи (при необхідності)	
9	Лист переговорів з ініціаторами по проведенню досліджень (випробувань)	

ОБЛІКОВА КАРТКА

1	№ експертизи / висновку спеціаліста	
2	Експертизу (дослідження призначили): 1 – МВС; 2 – прокуратура; 3 – суд; 4 – митна служба; 5 – прикордонна служба; 6 по заяві фізичних та юридичних осіб	
3	Дата отримання матеріалів експертизи НДЕКЦ	
4	Постанова повернута ініціатору без виконання (дата, вих. №, причини повернення)	
5	Експертиза виконувалась: 1 – одним експертом (спеціалістом), 2 – комісійна; 3 – комплексна у одному відділі; 4 – комплексна з іншими відділами; 5 – комплексна з іншими експертними установами;	
6	П.І.Б. експерта (спеціаліста), що провів експертизу (дослідження)	
7	Експертиза : 1 – первинна; 2 – повторна; 3 – додаткова	
8	Якщо експертиза додаткова чи повторна, то первинна експертиза проводилась: 1 – ДНДЕКЦ; 2 – НДЕКЦ; 3 – МЮ; 4 – інші заклади	
9	Висновки повторної експертизи: 1 – підтверджують первинну; 2 – підтверджують частково; 3 – не підтверджують.	
10	Запитано додатковий матеріал. Дата запиту.	
11	Кількість часу (дні) на отримання додаткового матеріалу	
12	Термін виконання експертизи	
13	Кількість часу (дні) від надходження експертизи до відділу до відправлення ініціатору	
14	Всього днів від надходження постанови до НДЕКЦ до відправлення виконаної експертизи ініціатору	

15	Кількість об'єктів дослідження	
16	Кількість поставлених питань	
17	Кількість питань які не вирішувались, або вирішити їх не надалось можливим	
18	Причини за якими питання не вирішувались, або вирішити їх не надалось можливим: 1 – не надані об'єкти дослідження; 2 – об'єкти непридатні для порівняльного дослідження; 3 – відсутність методики дослідження; 4 – відсутність необхідного обладнання (устаткування, матеріалів) 5 – вихід за межі компетенції експерта; 6 – інші причини.	
19	Кількість висновків (відповідей)	
20	З них категоричних висновків	
21	З них вірогідних висновків	
22	Висновок направлено ініціаторові (дата, вих. №)	
23	Рахунок за проведену експертизу	

Опис об'єктів дослідження (речових доказів)

Аналіз (підстави) запиту:

Додаток Б

Результати вивчення 235 кримінальних справ
та проваджень

№	ПИТАННЯ	%
1	Склади злочинів за КК України: привласнення, розтрата бюджетних коштів або заволодіння ними; їх нецільове використання; підробка документів; зловживання службовим становищем; службова недбалість; інше.	67 23 78 32 35 13
2	Слідова картина представляє собою: сліди-предмети; сліди-речовини; сліди-відображення;	56 33 11
3	Сліди-предмети: документи; медичне обладнання (рентгенапарат, апарат ультразвукового дослідження, вимірювання тиску тощо); будівельні матеріали, які використовуються при реконструкції закладів охорони здоров'я; вироби медичного призначення; медичні меблі; спеціальні продукти харчування для хворих; інше.	100 21 27 21 16 11 4
4	Сліди-речовини: лікарські препарати; медикаменти; розчини; речовини; гомеопатичні засоби; інше.	20 28 23 13 10 6
5	Сліди-відображення: рентген-знімки; знімки апаратів УЗД; знімки магнітно-резонансного томографу; інше.	32 34 31 3

6	Типові сліди злочинів: предмети, речовини, відображення (матеріальні); які залишилися у пам'яті працівників закладів охорони здоров'я, працівників фірми-постачальника або вико- навця, учасників тендерів; які містяться в <i>електронних документах</i> , сайтах відкри- тої інформації про закупівлі, IP-телефонії; які містяться в змістовній частині документі.	100
		56
		68
		100
7	Слідчі (розшукові) дії, що проводились: огляд; обшук; слідчий експеримент; допит; призначення експертиз; інше.	77
		53
		6
		100
		100
		3
8	Заходи забезпечення кримінального провадження, що проводились: тимчасовий доступ до речей і документів; тимчасове вилучення майна; арешт майна; затримання особи; запобіжні заходи.	100
		40
		47
		15
		60
9	Слідчі (розшукові) та інших процесуальні дії, під час яких залучався спеціаліст: огляд; обшук; слідчий експеримент; допит; тимчасовий доступ до речей та документів; тимчасове вилучення майна; інше.	90
		80
		0
		0
		20
		12
		6
10	Об'єкти огляду: медичне обладнання (магнітно-резонансні томографи, апарати штучної вентиляції легень); лікарські засоби; вироби медичного призначення (системи переливання крові, шприци, рукавички); об'єкти будівництва та будівельні матеріали; продукти харчування.	29
		25
		30
		36
		36
		15

11	Об'єкти пошуку в ході обшуку:	
	документи;	100
	чернові записи;	82
	кошти, отримані злочинним шляхом;	78
	медичне обладнання;	15
	лікарські засоби;	18
	вироби медичного призначення;	16
	комп'ютерна техніка;	80
	мобільні телефони;	76
будівельні матеріали;	23	
продукти харчування;	17	
інше.	9	
12	Під час проведення обшуку спеціаліст залучався для:	
	проведення фото-, відеозйомки;	86
	вилучення комп'ютерної техніки;	23
	вилучення документів;	34
	вилучення медичного обладнання;	35
	вилучення виробів медичного призначення;	23
вилучення виробів немедичного призначення.	36	
13	Види використання спеціальних знань:	
	економічні;	100
	криміналістичні;	98
	медичні;	56
	будівельні;	43
	комп'ютерні;	23
інші.	11	
14	Призначення експертиз:	
	економічні експертизи;	95
	почеркознавчі;	90
	товарознавчі;	56
	технічні експертизи документів;	24
	будівельно-технічні;	30
	медичні;	10
інші види.	13	

Додаток В

Результати опитувань 287 працівників правоохоронних органів України

№	ПИТАННЯ	%
1	Вкажіть Ваш вік: 20–25 років; 25–30 років; 31–40 років; 41 рік і старше.	5 25 64 6
2	Вкажіть досвід практичної роботи: до 1 року; від 1 до 3 років; від 3 до 5 років; від 5 до 10 років ; більше 10 років.	10 18 10 33 29
3	Вкажіть Вашу освіту: вища юридична; вища освіта за іншим профілем; вища юридична та економічна.	70 21 9
4	Чи розслідували Ви або брали участь у розслідуванні злочинів в сфері бюджету? Так, розслідували; Ні, не розслідували.	100 0
5	Чи розслідували Ви або брали участь у розслідуванні злочинів, пов'язаних із державним фінансуванням галузі охорони здоров'я? Так, розслідували. Ні, не розслідували.	100 0
6	На Вашу думку, який відсоток серед всіх видів бюджетних злочинів складають злочини, пов'язаних із державним фінансуванням галузі охорони здо- ров'я? До 5% від загальної кількості. До 10% від загальної кількості. До 15% від загальної кількості. До 20% від загальної кількості. Інше.	3 5 73 15 4

7	Чи існує в органі, де Ви працюєте, спеціалізація окремих працівників з розслідування злочинів в галузі охорони здоров'я? Існує. Не існує.	86 14
8	Чи вважаєте Ви, що питання, які стосуються охорони здоров'я, є достатньо складними для викриття вказаних злочинів без належної підготовки та консультацій обізнаних осіб? Так. Ні.	93 7
9	Під час розслідування даних злочинів чи зверталися Ви по допомогу обізнаних осіб? Спеціалісти з економічної галузі. Спеціалісти у медичній галузі. Спеціалісти-криміналісти. Спеціалісти у сфері будівництва.	44 31 22 12
10	Які форми використання спеціальних знань застосовувались під час розслідування злочинів вказаної категорії: призначення судових експертиз; обізнаних осіб у якості спеціаліста під час проведення слідчих (розшукових) дій; ревізії та інші форми державного фінансового контролю; довідково-консультаційна допомога; інше.	98 76 43 100 10
11	Чи використовували Ви форми державного фінансового контролю? Так. Ні.	100 0
12	Які форми державного фінансового контролю Ви використовували: ревізія (інспектування); державний моніторинг; перевірка закупівель; фінансовий аудит.	44 24 21 11
13	Чи вважаєте Ви необхідним проведення саме позапланової ревізійної? Так. Ні. В деяких випадках.	90 3 7

14	Вкажіть заходи забезпечення кримінального провадження, під час яких необхідна допомога спеціаліста: тимчасовий доступ до речей і документів; тимчасове вилучення майна; арешт майна; затримання особи; запобіжні заходи.	87 13 0 0 0
15	Вкажіть слідчі (розшукові) дії за даними злочинами, під час яких необхідна допомога спеціаліста: слідчий огляд; допит; обшук.	87 3 76
16	Під час проведення обшуку труднощі виникали: під час фотографування; відеозйомки; вилученні необхідної документації, предметів; пакуванні; їх описі в протоколі; інше.	48 36 41 24 18 9
17	Проведення фото-, відеофіксації відбувалось під час проведення слідчих (розшукових) дій: Слідчим; оперуповноваженим; спеціалістом-криміналістом; іншими особами.	19 43 47 5
18	Чи використовували Ви довідково-консультаційну форму використання спеціальних знань: медичних закладів; торгово-промислової палати; Державної фіскальної служби; Держпродспоживслужби; Національного агентства України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів; територіальних органів Державної митної служби; органів стандартизації та сертифікації; випробувальних лабораторії; інше.	34 53 21 67 7 14 18 30 5

19	Які види судових експертиз призначались: судово-економічна; почеркознавча; товарознавча; технічна експертиза документів; будівельно-технічна; судово-медична; інші види.	98 95 72 34 46 23 10
20	Яких проблемних питань Ви зазнавали під час призначення експертиз: затягування строків виконання; повернення матеріалів без виконання; зупинення виконання через необхідність додаткових матеріалів; інше.	44 31 48 7
21	Яких проблемних питань Ви зазнавали під час взаємодії з Експертною службою МВС України: проведення експертиз тільки в одній установі на кожну область, а не в кожному відділу поліції; необхідність більшого часу на призначення судових експертиз; незручності отримання висновку експерта; незручності залучення фахівців в якості спеціалістів; інше.	89 68 56 45 10
22	Чи необхідно була додаткова консультація перед призначенням судових експертиз: так, майже завжди; так, тільки під час призначення окремих видів; ні, але надходив запит про необхідність додаткових матеріалів; ні, експертиза проводилась вчасно.	56 24 14 6

Додаток Г

Результати опитувань 196 обізнаних осіб

№	ПИТАННЯ	%
1	Ваш стаж роботи: до 1 року; 1–3 роки; 3–5 років; більше 5 років.	4 3 38 55
2	Випрацюєте в; державній установі; недержавній установі.	71 29
3	Чи залучались Ви у будь-якій формі використання спеціальних знань за досліджуваними злочинами? Так. Ні.	100 0
4	Надана Вами консультаційна допомога була: письмовою; усно.	77 13
5	Підстава проведення судової експертизи: постанова слідчого; ухвала суду.	78 22
6	Ваша думка стосовно повернення права слідчому самостійно призначати судові експертизи: це прискорює призначення судової експертизи; це підвищує якість порівняльного матеріалу; підвищується дотримання правил пакування об'єктів; уточнюються поставлені завдань; інше.	65 46 34 28 12
7	Типові помилки, яких припускаються слідчі, під час призначення судових експертиз: ненадання повного обсягу матеріалів; несвоєчасність призначення; надання порівняльного матеріалу, що не відповідає певним вимогам, зазначеним у методиках проведення експертиз відібрання зразків для експертного дослідження без участі спеціаліста; обрання неправильної послідовності призначення експертиз; надання копій документів, а не оригіналів; інше.	25 20 18 14 9 8 6

8	Чи зупиняли Ви проведення експертизи через необхідність додаткових матеріалів: в кожному випадку; кожне третє дослідження; кожне п'яте; кожну десяту експертизу; ніколи; інше.	0 47 33 11 0 9
9	Дослідження печаток та штампів ускладнюється через: недостатню інформованість щодо технології виготовлення; непостійності відображення на папері; некомпетентності експерта; інше.	56 28 3 13
10	Чи існували труднощі в ідентифікації принтерів: тільки струменево-крапельних; тільки лазерних; ні; інше.	47 43 0 10
11	Чи є труднощі під час проведення будівельно-технічної експертизи: встановлення прихованих будівельних робіт; встановлення кількості робітників для проведення виконаних робіт; встановлення кваліфікації робітників; встановлення якості застосованих матеріалів; інше.	30 21 22 23 4
12	Які чинники стають на заваді проведення економічних експертиз: надання копій документів, а не оригіналів; чернеток, а не офіційно оформлених документів з відповідними печатками та підписами; надання відомостей у вигляді рапортів, протоколів, аудіозаписів, а не фінансових документів; інше.	46 25 19 10
13	На повноту проведення почеркознавчого експертного дослідження впливають: неналежним чином зібраний матеріал; недостатня кількість зразків; порушення правил пакування; інше.	36 39 14 11

14	Що ускладнює проведення товарознавчої експертизи: громіздкі об'єкти; не зазначено на який час розраховувати вартість об'єкта; надання відомостей у вигляді рапортів, протоколів, аудіозаписів, а не фінансових документів; інше.	33 36 22 9
15	Чи потрібно залучати спеціалістів перед проведенням експертизи: так, тільки для відібрання зразків; так, для вилучення об'єктів; так у всіх випадках; ні.	46 21 20 13
16	Чи консультувались слідчі з приводу поставлених питань під час призначення експертизи: так; ні.	71 29
17	Чи існували випадки, коли питання поставлені на вирішення експертизи: виходили за межі Вашої компетенції; сформульовані некоректно; мали велику кількість (переписані з підручника); інше.	38 34 22 6

Додаток Д

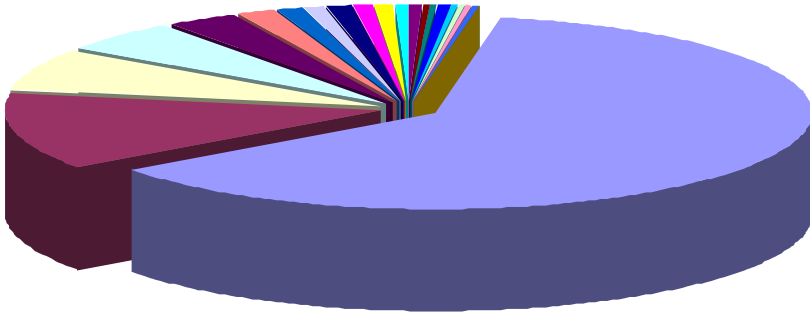
Результати вивчення 220 експертних висновків

№	Досліджувані питання	%
1	Судові експертизи, що призначались за фактами незаконного використання бюджетних коштів у галузі охорони здоров'я: судово-економічна; почеркознавча; товарознавча; технічна експертиза документів; будівельно-технічна; судово-медична; інші види.	92 86 46 21 28 10 9
2	За кількістю об'єктів судові експертизи: багатооб'єктні; малооб'єктні.	98 2
3	За послідовністю призначення: первинні; додаткові; повторні.	76 14 10
4	За різновидом: комплексні; одного виду.	28 72
5	Об'єкти почеркознавчих експертних досліджень в таких провадженнях: підписи, в т.ч. виконані від імені інших осіб; цифрові записи; короткі тексти; рукописи.	57 18 15 10
6	На почеркознавчу експертизу надавались зразки: експериментальні; вільні; умовно-вільні.	78 43 32
7	Під час проведення технічної експертизи документів відбувається дослідження: способу друку документів; відбитків печаток і штампів; підписів з технічною підробкою; принтерів; інше.	25 46 15 12 2

8	Об'єктами будівельно-технічної експертизи були: проектно-кошторисна документація; нове будівництво; капітальний ремонт; поточний ремонт; інше.	73 22 45 43 13
9	Об'єкти товарознавчої експертизи: документи; медичне обладнання; вироби медичного призначення; будівельні матеріали; продукти харчування; інше.	100 34 31 47 13 12
11	Об'єкти судово-медичної експертизи: висновки МСЕК щодо встановлення групи інвалідності; висновки вузькопрофільних спеціалістів для встановлення діагнозу; особи; інше.	47 32 13 8
12	Проведення експертизи було зупинено у зв'язку із кло- потанням про необхідність додаткових матеріалів: так; ні.	89 11
13	Експертний висновок був: категорійний; ймовірний; не можливо вирішити питання.	69 12 19

Додаток Є

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28

1	Національна служба здоров'я України	72 289 313,20
2	Медична субвенція з державного бюджету місцевим бюджетам	14 582 774,00
3	Забезпечення медичних заходів окремих державних програм та комплексних заходів програмного характеру	8 071 917,50
4	Підготовка і підвищення кваліфікації кадрів у сфері охорони здоров'я, підготовка наукових та науково-педагогічних кадрів закладами фахової передвищої та вищої освіти	6 088 400,60
5	Громадське здоров'я та заходи боротьби з епідеміями	3 721 399,20
6	Діагностика і лікування захворювань із впровадженням експериментальних та нових медичних технологій у закладах охорони здоров'я науково-дослідних установ та вищих навчальних медичних закладах Міністерства охорони здоров'я України	1 712 249,40

7	Субвенція з державного бюджету місцевим бюджетам на здійснення підтримки окремих закладів та заходів у системі охорони здоров'я	1 450 611,50
8	Спеціалізована та високоспеціалізована медична допомога, що надається загальнодержавними закладами охорони здоров'я	1 093 841,10
9	Лікування громадян України за кордоном	1 089 948,90
10	Модернізація та оновлення матеріально-технічної бази багатoproфільних лікарень інтенсивного лікування	1 000 000,00
11	Субвенція з державного бюджету місцевим бюджетам на розвиток системи екстреної медичної допомоги	922 568,90
12	Субвенція з державного бюджету місцевим бюджетам на реформування регіональних систем охорони здоров'я для здійснення заходів з виконання спільного з Міжнародним банком реконструкції та розвитку проекту «Поліпшення охорони здоров'я на службі у людей»	659 100,30
13	Санаторне лікування хворих на туберкульоз та дітей і підлітків з соматичними захворюваннями	502 469,50
14	Реалізація державного інвестиційного проекту «Будівництво сучасного лікувально-діагностичного комплексу Національної дитячої спеціалізованої лікарні «Охматдит»	500 000,00
15	Підготовка, перепідготовка та підвищення кваліфікації кадрів у сфері охорони здоров'я, підготовка наукових та науково-педагогічних кадрів закладами післядипломної освіти	428 924,90
16	Загальнодержавні заклади та заходи у сфері медичної освіти	364 484,60
17	Виконання боргових зобов'язань за кредитами, залученими ДП «Укрмедпостач» під державні гарантії, для реалізації інвестиційного проекту, оплата податкових зобов'язань (з урахуванням штрафних санкцій), що виникли в рамках реалізації інвестиційного проекту	319 770,80

18	Спеціалізована консультативна амбулаторно-поліклінічна та стоматологічна допомога, що надається вищими навчальними закладами, науково-дослідними установами та загальнодержавними закладами охорони здоров'я	177 219,10
19	Наукова і науково-технічна діяльність у сфері охорони здоров'я	161 733,60
20	Реалізація пілотного проекту щодо зміни механізму фінансового забезпечення оперативного лікування з трансплантації органів та інших анатомічних матеріалів	112 015,20
21	Організація і регулювання діяльності установ та окремі заходи у системі охорони здоров'я	106 998,00
22	Реалізація державного інвестиційного проекту «Удосконалення молекулярно-генетичної діагностики онкологічних захворювань в Україні»	106 152,00
23	Державна служба з лікарських засобів та контролю за наркотиками	104 582,80
24	Керівництво та управління у сфері охорони здоров'я	93 361,20
25	Поліпшення охорони здоров'я на службі у людей	92 926,60
26	Субвенція з державного бюджету місцевим бюджетам на придбання ангиографічного обладнання	80 769,50
27	Функціонування Національної наукової медичної бібліотеки, збереження та популяризація історії медицини	45 512,20
28	Субвенція з державного бюджету обласному бюджету Львівської області на погашення кредиторської заборгованості, що утворилася за придбане у 2012 році медичне обладнання (мамографічне, рентгенологічне та апарати ультразвукової діагностики) вітчизняного виробництва	10 822,50

Додаток Ж

Схема 1. Бюджетного фінансування галузі «охорона здоров'я» за системою Семашко

Схема 2. Бюджетного фінансування реформованої галузі охорони здоров'я

Наукове видання

БІДНЯК Валентин Анатолійович
БІДНЯК Ганна Сергіївна
ЧАПЛИНСЬКИЙ Костянтин Олександрович

**ТЕОРЕТИЧНІ, ПРАВОВІ
ТА ПРАКСЕОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ
ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ
ЗНАТЬ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ
ЗЛОЧИНІВ, ПОВ'ЯЗАНИХ
ІЗ ДЕРЖАВНИМ ФІНАНСУВАННЯМ
В ГАЛУЗІ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я**

Монографія

Технічне редагування
Верстання
Дизайн обкладинки

Тетяна Шутова
Тихон Мартиненко
Валерія Савельєва

Г Е Л Ь В Е Т И К А
ВИДАВНИЧИЙ ДІМ

WWW.HELVETICA.UA

Підписано до друку 05.05.2021 р.
Формат 60x84/16. Папір офсетний. Гарнітура Droid.
Цифровий друк. Ум. друк. арк. 11,97. Тираж 300.
Замовлення № 1021м-280.
Віддруковано з готового оригінал-макета.

Видавництво і друкарня –
Видавничий дім «Гельветика»
65101, Україна, м. Одеса, вул. Інглезі, 6/1
Телефони: +38 (048) 709 38 69,
+38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08
E-mail: mailbox@helvetica.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 6424 від 04.10.2018 р.